

Міжнародні наукові інтернет-конференції
юридичного та історичного спрямування

АКТУАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

ISSN 2617-2364

Випуск 65

*МАТЕРІАЛИ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ
ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ*

www.lex-line.com.ua

10-11 жовтня
2024 р.

 AKADEMIA NAUK STOSOWANYCH
WYŻSZA SZKOŁA ZARZĄDANIA I ADMINISTRACJI
W OPOLU

Україна, Тернопіль – Польща, Ополе 2024

УДК 340 (063)

А 437

Актуальні дослідження правової та історичної науки. Випуск 65: матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції (м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща, 10 – 11 жовтня 2024 р.) / редкол. : О. Яремко та ін. ГО “Наукова спільнота”. WSZIA w Opolu. Тернопіль : ФО-П Шпак В.Б. 2024. 106 с. ISSN 2617-2364.

У виданні вміщено наукові публікації Міжнародної наукової інтернет-конференції «Актуальні дослідження правової та історичної науки» (Випуск 65) з юридичних та історичних питань, яка відбулася 10-11 жовтня 2024 р. за сприянням Громадської організації “Наукова спільнота” (Україна) та Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu (Польща).

Матеріали коференції також оприлюднено на сайті конференції:

www.lex-line.com.ua

Оргкомітет ГО Наукова спільнота:

Яремко Оксана Михайлівна, кандидат юридичних наук, доцент, Західноукраїнський національний університет;

Станько Ірина Ярославівна, кандидат юридичних наук, адвокат;

Назарчук Оксана Михайлівна, доктор філософії (Ph.D.), ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»;

Гомотюк Оксана Євгенівна, доктор історичних наук, професор, Західноукраїнський національний університет;

Біловус Леся Іванівна, доктор історичних наук, кандидат філологічних наук, професор, Західноукраїнський національний університет;

Ребуха Лілія Зіновіївна, доктор педагогічних наук, кандидат психологічних наук, професор, Західноукраїнський національний університет;

Недошитко Ірина Романівна, кандидат історичних наук, доцент, Західноукраїнський національний університет;

Стефанишин Олена Василівна, кандидат історичних наук, доцент, Західноукраїнський національний університет;

Ухач Василь Зіновійович, кандидат історичних наук, доцент, Західноукраїнський національний університет;

Русенко Святослав Ярославович, аспірант, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.

Адреса оргкомітету:

46005, м. Тернопіль, а/с 797

тел. +380979074970

E-mail: lex-line@ukr.net

Тексти опубліковано у авторській редакції. Відповідальність за достовірність наданої інформації несуть автори, їхні наукові керівники та рецензенти.

Всі права захищено. У разі будь-якого використання опублікованих матеріалів посилання на джерело є обов'язковим.

ISSN 2617-2364

© ГО “Наукова спільнота” 2024

© Автори статей 2024

СПІВВІДНОШЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Гуд Анна Миколаївна

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри філософії,
права та соціально-гуманітарних дисциплін*

Національної академії статистики, обліку та аудиту

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3963

В сучасному світі співвідношення між внутрішньодержавним та міжнародним правом є важливим аспектом, що визначає правові рамки суспільних відносин на різних рівнях. Міжнародне право, як система норм та принципів, регулює відносини між суверенними державами. Однак зростання міжнародної взаємозалежності і поглиблення глобалізації ставлять під сумнів традиційні погляди на суверенітет. Держави відчують необхідність у спільних стандартах та співпраці для вирішення проблем, які переймають не лише окремі нації, а й міжнародне співтовариство в цілому.

Міжнародні договори та конвенції стають невід'ємною частиною внутрішньодержавного правопорядку через процес їхньої ратифікації. Це відображає розпізнавання важливості міжнародного співробітництва та відповідальності перед світовою спільнотою. З іншого боку, конфлікти між національним та міжнародним правом можуть виникати у зв'язку із суперечливими інтересами. Наприклад, питання внутрішньої політики може супроводжуватися втручанням з боку міжнародних організацій чи інших держав. Таким чином, співвідношення внутрішньодержавного та міжнародного права стає складною парадигмою, що вимагає збалансованого підходу та розуміння глобальних викликів. Перехід від взаємодії на рівні суверенітету до глобальної юрисдикції відкриває нові можливості та вимагає адаптації правових систем до потреб сучасного світу.

Питання співвідношення національного та міжнародного права в умовах глобалізації надзвичайно актуальне. Ці дві самостійні правові системи не існують ізольовано одна від одної. Національне право регулює суспільні відносини всередині держави, а міжнародне право – відносини між державами, а також іншими суб'єктами міжнародного права [1, с. 7]. Кожна держава законодавчо визначає власний варіант співвідношення національного й міжнародного права, встановлюючи особливості

застосування норм міжнародного права. Існує дві основні концепції (теорії) – дуалістична і моністична. Від вибору теорії залежить статус міжнародних договорів та їхнє місце в національній правовій системі. У державах, які дотримуються дуалістичної теорії, міжнародні договори за своїм статусом, як правило, прирівнюються до нормативно-правового акта, яким положення таких договорів трансформовані в національну правову систему [1, с. 34]. У державах же, які сповідують моноістичну теорію, проблема статусу міжнародних договорів виглядає набагато складнішою. Певні складнощі виникають у зв'язку з тим, що, необхідно визначити місце міжнародних договорів у національній правовій системі. Як правило, це здійснюється на конституційному рівні.

Більшість держав використовує змішаний підхід, поєднуючи елементи монізму і дуалізму. Наприклад: Україна визнає, що міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою, мають пріоритет над національним законодавством, якщо їхні норми суперечать національному праву [2]. Німеччина та Франція дотримуються моністичного підходу, де міжнародне право може мати пряме застосування. Велика Британія переважно дотримується дуалістичного підходу, де міжнародні договори повинні бути втілені через національне законодавство.

У випадках конфлікту між нормами національного права і міжнародного договору або угоди, питання про пріоритет вирішується залежно від правової системи конкретної держави та її міжнародних зобов'язань. Часто це вирішується через механізми міжнародних судів або національних конституційних судів.

Взаємодія національного і міжнародного права представляє складний та постійно еволюційний аспект сучасного правового порядку. Національне право формує основу внутрішнього правопорядку кожної країни, визначаючи права та обов'язки громадян, а також порядок дій державних органів [3]. Міжнародне право визнається як система норм, призначених для регулювання відносин між суверенними державами. Завдання його включає в себе вирішення конфліктів, сприяння співпраці та встановлення загальноприйнятих норм поведінки. Ці два рівні права не завжди гармонійно взаємодіють, але створення ефективної системи взаємодії вимагає зусиль та узгодженості. Часто національні закони піддаються адаптації, щоб відповідати міжнародним стандартам, що сприяє стандартизації правових норм. Забезпечення відповідності національних законів міжнародним зобов'язанням є ключовим аспектом цієї взаємодії. Це допомагає забезпечити єдність правового порядку та стабільність в системі взаємодії.

Важливим викликом для взаємодії є забезпечення ефективності механізмів виконання міжнародних зобов'язань на національному рівні. Це вимагає не лише приведення національних законів у відповідність із

міжнародними нормами, але і відповідального ставлення держав до виконання своїх зобов'язань. Завдяки взаємодії національного та міжнародного права можна досягти балансу між суверенітетом держав та потребами глобального співтовариства. Це стає ключовим елементом підтримання стабільності, правопорядку та справедливості як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Список використаних джерел:

1. Теорія міжнародного права : навчально-методичний посібник / за ред. завідувача кафедри міжнародного та європейського права О. В. Бігняка. – Херсон : Видавництво «Гельветика», 2020. – 224 с.
2. Берназюк Я. О. Пріоритетність договорів при вирішенні колізій у законодавстві: аналіз судової практики. Юридичний науковий електронний журнал. С. 223-229 [сайт] URL: file:///C:/Users/Lenovo/One Drive/Desktop/%D0%9A%D0%A3%D0%A0%D0%A1%D0%9E%D0%92%D0%86%20%D0%A2%D0%94%D0%9F/Report_%D0%9A%D0%B0%D1%82%D0%B0%D1%81%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%9A%D1%83%D1%80%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%92%D0%BE%D1%80%D0%B4%202.0.pdf
3. Актуальні проблеми сучасних міжнародних відносин. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. 17-18 листопада 2023 р., м. Дніпро. / ред. кол.: І. В. Іщенко, І. К. Головка, П. Г. Петров. Дніпро: ПрінтДім, 2023, 290 с. [сайт] URL: <https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/2023/materiali%20konf/23.pdf>

ОСНОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НОВІТНІХ ПЕНСІЙНИХ РЕФОРМ В ЄВРОПІ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЗАСАД СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Полесов Сергій Сергійович
аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ
ORCID: 0009-0009-2936-1030

Інтернет-адреса публікації на сайті:
https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3959

Актуальність проблеми. Світовий досвід демонструє значну кількість варіантів ефективізації системи пенсійного забезпечення. Так, незважаючи на відмінності в побудові пенсійних систем різних країн світу, всі вони базуються на загальних принципах надійності накопичення та збереження заощаджень їх учасників. Їхнє головне завдання –

збереження активів громадян та їх довготривалий, протягом десятиліть, захист від можливої інфляції, а також інших соціально шкідливих проявів. Тому питання ефективного функціонування пенсійної системи та її реформування згідно найкращого світового досвіду є вкрай актуальними на сьогоднішній день [1].

Варто погодитися з думкою, що, «здійснюючи пенсійну реформу, уряду України необхідно врахувати досвід європейських країн реформування пенсійного забезпечення з таких основних причин: рівня життя, демографічної ситуації, інвестиційної складової, ресурсів і можливостей вітчизняної економіки у середньо та довгостроковій перспективі» [2, с. 82]. Для України врахування позитивного інституційного і нормативно-правового досвіду європейських країн і вдалих конструктивних рішень у модернізації національних пенсійних систем буде корисним для їх застосування в процесі побудови і реформування власної пенсійної системи, що дозволить уникнути помилок та прорахунків, обумовлених негативними соціально-економічними реаліями розвитку сучасного суспільства [3, с. 47].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Протягом останніх десятиліть багатоаспектна проблематика реформування пенсійних систем в Європі вийшла на перший план наукових досліджень у сферах права, політології, економічної науки, соціології тощо. Тому новітній досвід згаданого реформування перебуває під пильним поглядом зарубіжних науковців, зокрема таких, як М. Августінович, Дж. Алонсо, Н. Альтіпармаков, К. Андерсон, К. Арза, Н. Барр, Х. П. Блоссфельд, Г. Бонолі, О. Бонто, С. Буххольц, А. Бьорш-Супан, Е. Вайтхаус, Дж. Вільямсон, Б. Вонг, Х. Вонг, Т. Годеме, А. Греч, П. Даймонд, А. Де ла Фуенте, Л. Джамбоні, Ф. Доменек, С. Домонокос, Б. Еббінгхаус, Р. Ексфельд, М. Жепанські, К. Ірлс, А. Кангур, М. Кансой, Дж. Кароне, Д. Кідрік, М. Колі, К. Комп, Дж. Конде-Руїс, М. Крістіан, І. Кройтору, В. Лейн, А. Ліндсбек, Т. Лоредана, Р. Майер, Дж. Майлс, Дж. Мартін, С. Р. Мартінез, Е. Марцинкевич, С. Маршал, К. Мюллер, Д. Наталі, М. Нашик, Е. Овербай, Е. Палмер, Ф. Пампел, Л. Х. Петерсен, Р. Пірсон, М. Рейн, А. Рінклейк, М. Роудс, С. П. Самнер, Х. Сапірі, М. Сото, Р. Спрук, А. Туладар, Дж. А. Тьорнер, Дж. Фішер, П. Фрерікс, А. Фужьє, К. Хінріх, Р. Хольцманн, Ф. Чибальські, М. Шлуді, В. Шмьоль, О. Шнейдер та ін. У їхніх роботах ключові сучасні соціально-економічні тренди зумовили розгортання дискусії, яка все більше переміщується до фундаментальних питань визначення сучасної ролі соціальної держави та ринку в пенсійному забезпеченні, а також функцій недержавних фінансових інституцій у цій сфері. У цих дослідженнях переконливо доведено, що система пенсійного забезпечення стала не лише ключовим елементом

всіх без винятку національних систем соціального забезпечення, але і своєрідною «візитівкою» сучасної соціальної держави, показником її ефективності та гнучкості її політики у вирішенні нагальних питань матеріального забезпечення й соціальної інклюзії пенсіонерів, раціонального і справедливого розподілу тягаря пенсійних виплат всередині суспільства, підтримання і розвитку цивілізаційних соціальних стандартів у пенсійній сфері.

У теоретико-правовому розрізі аналіз проблематики європейського досвіду пенсійного реформування та адаптивних можливостей використання елементів такого досвіду для України має важливе як науково-теоретичне, так і прикладне значення. На поєднанні таких теоретичних та прикладних аспектів пенсійного реформування в актуальних умовах та на перспективу наполягають, зокрема, такі вітчизняні вчені, як Н. Андрусевич, В. Баранова, П. Боровик, С. Бідюк, М. Булкат, Ю. Бурков, Л. Городецька, В. Гуменюк, І. Жайворонок, О. Женчак, Б. Зайчук, В. Зеленко, Р. Івакова, М. Іншин, А. Іщук, В. Козирєв, О. Крентовська, Т. Латковська, Е. Лібанова, Л. Малюга, М. Мельник, Я. Мельник, О. Минюк, А. Нечай, О. Пархоменко-Куцевіл, С. Петров, Я. Руденко, І. Сирота, О. Сокурєнко, І. Сопілко, О. Струневич, В. Толуб'як, М. Шаповал, К. Шаповалова, В. Щербина та ін. Проте в переважній більшості цих розробок міститься аналіз здебільшого політекономічних аспектів пенсійних реформ в європейських державах, при цьому такий аналіз не має систематизованого характеру та слабо корелює з тенденціями розвитку пенсійних систем у контексті еволюції соціальної держави на прикладі конкретних країн, що певним чином протиставляє осмислення економічних та юридичних (чи політико-правових) аспектів зазначених реформ. Таких недоліків, на наш погляд, не спромоглися уникнути навіть новітні вітчизняні дослідження А. Іщука [4] та В. Зелєнка [5], цілком зосереджені на порівняльно-правовому аналізові пенсійного реформування в Європі та в Україні, що певним чином применшує цінність зроблених ними висновків з теоретико-правового погляду.

Метою статті є теоретико-правова концептуалізація основних особливостей новітніх пенсійних реформ в Європі в контексті розвитку нормативних засад соціальної держави.

Виклад основного матеріалу.

Пенсійна реформа зазвичай розглядається як ініційований та здійснюваний державою комплекс взаємопов'язаних, підпорядкованих спільній меті і стратегії здійснення, організаційних та правових заходів із цілеспрямованого перетворення чинної системи пенсійного забезпечення, а також як закономірний спосіб удосконалення механізму реалізації пенсійних прав громадян, надання цим правам ширшого і глибшого

соціального змісту, забезпечення вищого рівня їхньої захищеності і гарантованості, адекватності соціально-економічним можливостям держави, ефективізації юридичного регулювання пенсійних правовідносин, забезпечення соціальної справедливості, вирівнювання можливостей різних соціальних груп населення.

В умовах функціонування соціальної держави пенсійні реформи підпорядковані її імперативам, вимогам і стандартам. До них слід віднести такі, як: забезпечення соціальної справедливості, рівності пенсійних прав, запобігання дискримінації, здійснення збалансованої державної пенсійної політики, додержання державних зобов'язань у соціальній сфері, нескорочуваність пенсійних прав тощо. Вони в сукупності створюють певну ідеологічну, нормативно-правову та інституційну «рамку» для реального здійснення таких реформ, тестування їх результатів на відповідність критеріям і показникам функціонування і розвитку соціальної держави. Разом з тим, пенсійні реформи багато в чому виступають активним рушієм трансформації самої соціальної держави, її еволюції та її пристосування до новітніх політико-правових умов, детермінованих різноманітними соціально-економічними, демографічними та політичними факторами.

У ході здійснення пенсійних реформ в Європі були сформульовані дві взаємозалежні цілі цих реформ: 1) забезпечення достатніх, допустимих з точки зору витрат, сталих та надійних пенсійних виплат за одночасної реалізації програм підвищення добробуту населення; 2) побудова фінансово стійкої та справедливої пенсійної системи, яка б гарантувала належні умови життя та забезпечувала надійний захист людям, що втратили працездатність з віком, сприяла економічному розвитку. При цьому спільними завданнями пенсійної реформи в європейських країнах були: подальше підвищення рівня пенсійного забезпечення громадян та гарантованості пенсійних виплат з боку держави; диверсифікація (поєднання державних та недержавних) форм пенсійного забезпечення; активізація приватної ініціативи у зростанні обсягів пенсійних виплат; зменшення фінансового навантаження на державний бюджет у частині виплати пенсій; збільшення надходжень до пенсійних фондів, до складу яких входять і недержавні фонди; оптимізація пенсій, їх гармонізація з європейськими соціальними стандартами та співвідношення пенсійних виплат залежно від страхових внесків.

Вирішальний вплив на реформування систем пенсійного забезпечення в країнах ЄС здійснюють сучасні взаємозалежні демографічні тренди (падіння народжуваності нижче рівня природного відтворення та старіння), посилення євроінтеграції та глобалізації економіки. Це породжує перманентну необхідність пошуку нових підходів цих країн для досягнення оптимального балансу між економічною та

соціальною складовими суспільного розвитку, який би уникав конфлікту між пріоритетами стимулювання економічного розвитку і забезпечення соціальної справедливості в системі соціальної держави.

Досвід зарубіжних країн у реформуванні системи пенсійного забезпечення досить різноманітний, кожна країна, по суті, має свою специфічну систему пенсійного забезпечення з урахування економічного розвитку, кількості населення, традицій та системи державного управління [6, с. 41]. Наразі в країнах ЄС історично склався широкий спектр практик пенсійного забезпечення, але основні спільні тенденції і підходи можна визначити таким чином:

1) домінування моделі змішаної пенсійної системи [7]: багато країн Європи мають модель змішаної пенсійної системи, яка поєднує елементи обов'язкового державного пенсійного забезпечення з програмами додаткового накопичувального пенсійного забезпечення, що дозволяє громадянам отримувати гарантовану базову пенсію від держави та накопичувати додаткові кошти для виходу на пенсію [8];

2) підвищення пенсійного віку (до 65-67 років) [9]: багато європейських країн стикаються з проблемою дедалі більшого старіння населення та демографічними проблемами. Наприкінці 1980-х та на початку 1990-х рр. політики усвідомили фінансові проблеми, які спричиняють програми раннього виходу на пенсію, враховуючи демографічне старіння населення в цілому та робочої сили зокрема [10; 11; 12]. Зі зменшенням кількості платників внесків та збільшенням числа бенефіціарів довгострокова економічна стійкість пенсійних систем опинилася під загрозою. Політики запровадили кілька пенсійних реформ і реформ ринку праці, щоб підвищити пенсійний вік і рівень зайнятості літніх працівників, щоб розвантажити відповідні держави добробуту [13; 14]. На рубежі XXI ст. програми дострокового виходу на пенсію були скасовані, офіційний вік виходу на пенсію підвищився, а також були впроваджені заходи з навчання протягом усього життя, щоб покращити можливості працевлаштування літніх працівників;

3) функціонування системи приватних пенсійних фондів: деякі країни Європи розвинули сектор приватних пенсійних фондів, який дозволяє громадянам інвестувати свої гроші в пенсійні програми і, таким чином, отримувати додаткову пенсійну підтримку [15, 351-383; 16];

4) пенсійна реформа та коригування: кілька європейських країн провели пенсійні реформи, щоб зробити свої пенсійні системи більш стабільними та стійкими. Такі реформи передбачають зміну системи нарахування пенсій, підвищення пенсійного віку та зміну системи фінансування пенсій з боку держави. Щоб зберегти державні фінанси стабільними в рамках пенсійної системи, різні країни ЄС запровадили реформи, в яких основні заходи були зосереджені на сприянні стійкості

європейських пенсійних систем. Результати досліджень показали, що країни з вищим коефіцієнтом залежності похилого віку, очікуваною тривалістю життя у віці 65 років, рівнем заміщення, рівнем бідності та державним боргом також матимуть у середньому вищі витрати на пенсії, тоді як фактори, пов'язані з ринком праці, негативно впливають на витрати на пенсії. Для досягнення стабільності в пенсійній системі важливу роль відіграють дві перспективи. Перший – кількісний, представлений з демографічного погляду, а другий – фінансовий, з огляду на структуру доходів населення [17];

5) утвердження засад соціальної справедливості в ході здійснюваних пенсійних реформ: при цьому держави спираються на соціал-реформістські ідеї й обґрунтовують реформаторську ідеологію ідеями соціальної справедливості як базовою для концепту соціальної держави [18], наголошують на соціальній справедливості трансформацій своїх пенсійних систем через гарантовані мінімальні пенсії та підтримку малозабезпечених верств населення [19]. У ширшому контексті йдеться про такі засади соціальної справедливості в пенсійному реформуванні: 1) гарантована мінімальна пенсія; 2) певний рівень координації пенсійного забезпечення на рівні наддержавних (загальноєвропейських) структур; 3) обов'язковість компоненту PAYG, щоб забезпечити стабільність і сталість; 4) підтримка другого та третього «стовпів» пенсійного забезпечення (другий (професійний) і третій (персональний) рівень пенсій можуть забезпечити додатковий пенсійний дохід); 5) гнучкий вік виходу на пенсію [20].

Висновки.

1. В умовах функціонування соціальної держави пенсійні реформи підпорядковані її імперативам, вимогам і стандартам, що в сукупності створюють певну ідеологічну, нормативно-правову та інституційну «рамку» для здійснення таких реформ, тестування їхніх результатів на відповідність критеріям і показникам функціонування і розвитку соціальної держави. Разом з тим, пенсійні реформи багато в чому виступають активним рушієм трансформації самої соціальної держави, її еволюції та її пристосування до новітніх політико-правових умов, детермінованих різноманітними соціально-економічними, демографічними та політичними факторами.

2. Пенсійні реформи в країнах Європи, попри різні умови та шляхи проведення, а також неоднаковість досягнутих результатів, були детерміновані нормативними стандартами соціальної держави, що реалізуються як на рівні загальноєвропейських правових норм і вимог, так і на рівні національних законодавств. Тому такі реформи мала соціальний характер і були спрямовані на забезпечення фінансової стабільності та справедливості пенсійної системи. Вилучення одного зі складників цієї

двоскладової конфігурації – фінансової стабільності або ж справедливості пенсійної системи – ставить під загрозу успішність пенсійної реформи та соціальну спрямованість пенсійної системи в цілому. У ході пенсійних реформ всі європейські держави з більшим чи меншим успіхом були змушені балансувати між полюсами своїх фінансово-економічних можливостей та імперативами необхідності підвищення (неможливості зменшення) рівня захисту пенсійних прав громадян, адаптуючи свою політику та законодавство до цих крайніх параметрів.

3. Досвід проведення пенсійної реформи показує, що в ході її здійснення ключовими є: ефективне узгодження її з економікою країни та підкріплення чітким політичним мандатом уряду; політична стабільність, щоб забезпечити розумну ймовірність повного впровадження реформи; достатній розвиток потенціалу та підтримка механізмів реалізації реформи. При цьому створення законодавчої бази є лише початковим і потенційно недостатнім кроком, який має супроводжуватися розбудовою інституцій у сфері пенсійної політики та зміцненням їх інституційної спроможності.

4. Здійснення пенсійних реформ відбувалося в різних європейських країнах за неподібними політико-правовими сценаріями, у різний спосіб та з різною інтенсивністю. Часом мали місце перегляди результатів пенсійних реформ зокрема щодо приватизації пенсійних виплат чи підвищення пенсійного віку тощо. Здебільшого мало місце переплетення та певне поєднання параметричних та структурних реформ. При цьому, зазвичай, мало місце домінування параметричних реформ на початку реформаційного процесу та впровадження елементів структурних реформ у більш пізній період.

5. Параметрична реформа, як основний політичний варіант реформування пенсійної системи, або як допоміжна політика структурної реформи, відіграла вирішальну роль в європейських країнах. Вони зробили рішучі кроки для здійснення параметричної реформи з метою вирішення таких проблем, як фіскальна неспроможність і неадекватність пенсійної системи в умовах демографічної кризи. Поряд із уповільненням розвитку європейської економіки в 1990-х рр., параметричні пенсійні реформи стали ключовим варіантом пенсійної політики для низки європейських країн і надалі. Після фінансової кризи 2008 р. європейські країни були змушені скоротити свої державні борги та контролювати надто швидке зростання пенсійних витрат, тому параметрична пенсійна реформа більш цінується.

Література:

1. Філоненко О. А. Адаптація зарубіжного досвіду реформування та державного регулювання пенсійної системи до українських реалій. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2014. № 11. <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=786>.
2. Толуб'як В. С. Трансформація фінансових механізмів державного управління пенсійною системою в Україні: дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02 – механізми державного управління. Національна академія державного управління при Президентові України. Київ, 2012. 479 с.
3. Вишневська О. А. Пенсійна реформа: зарубіжний досвід для України. *Аспекти публічного управління*. 2016. № 8(34). С. 42-48.
4. Іщук А. М. Розвиток публічно-управлінських правовідносин у сфері пенсійного забезпечення: порівняльний аналіз в Україні та Європі: дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 281 - Публічне управління та адміністрування. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2023. 260 с.
5. Зеленко В. Реформування пенсійної системи України у світлі європейських стандартів: монографія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. 202 с.
6. Белоусов В. М. Підходи та моделі системи пенсійного забезпечення: міжнародний досвід для України. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2013. № 2 (42). С. 37-42.
7. Castellino O., Fornero E., Wilke C. Pension Policy in Europe and the United States – Towards a New Public-Private Pension Mix. Working Paper 199/20. April 2020. *Електронний ресурс*: https://www.cerp.carloalberto.org/wp-content/uploads/2020/04/WP-_199-1.pdf.
8. Pension Reform in Europe: Process and Progress / Edited by Robert Holzmann, Mitchell Orenstein, and Michal Rutkowski. Washington : The World Bank, 2003. 202 p.
9. Hess M. Rising Preferred Retirement Age in Europe: Are Europe's Future Pensioners Adapting to Pension System Reforms? *Journal of Aging and Social Policy*. 2017. Volume 29. Issue 3. P. 245-261.
10. Domonkos S. Promoting a higher retirement age: A prospect-theoretical approach. *International Journal of Social Welfare*. 2015. Vol.24(2). P.133-144.
11. Ebbinghaus, B., & Hofäcker. D. Reversing Early Retirement in Advanced Welfare Economies: Overcoming Push and Pull Factors. *Comparative Population Studies*. 2013. Vol. 38(4). P. 807-840.
12. Naumann E. Raising the retirement age: retrenchment, feedback and attitudes. In: S. Kumlin & I. Stadelmann-Steffen (Eds.). *How Welfare States*

Shape the Democratic Public: Policy Feedback. Participation. Voting and Attitudes. Cheltenham: Edward Elgar, 2014. P. 223-243.

13. Naegele G., & Krämer K. Recent Developments in the Employment and Retirement of Older Workers in Germany. *Journal of Aging & Social Policy.* 2002. Vol. 13(1). P. 69-92.

14. Palmer E. Is Swedish Pension Reform the Right Medicine for Aging Europe? *Journal of Aging & Social Policy.* 2002. Vol. 14(1). P. 35-52.

15. The Varieties of Pension Governance: Pension Privatization in Europe / Bernhard Ebbinghaus (ed.). Oxford University Press, 2011. 468 p.

16. Pino A., & Yermo J. The impact of the 2007-2009 crisis on social security and private pension funds: A threat to their financial soundness? *International Social Security Review.* 2010. Vol. 63(2). P. 5-30.

17. Hodžić S., Dumančić L. R., Bečić E. Financial stability of pension system in the European Union member states. *Електронний ресурс: file:///C:/Users/Asus/Downloads/'proceeding-99-026-12130.pdf.*

18. Іншин М. І., Щербина В. І. Ідеологічні основи сучасного трудового права України: монографія. Харків: Діса плюс, 2016. 328 с.

19. Antoniuk L., et al. Code of ethics for SMEs: Substantiating the necessity and willingness to implement in Ukraine. *Problems and Perspectives in Management.* 2018. Vol. 16(3). P. 150-162.

20. Schokkaert E., Van Parijs P. Social justice and the reform of Europe's pension systems. *Journal of European Social Policy.* 2003. Vol. 13 (3). P. 245-263.

ФОРМУВАННЯ РАНЬОХРИСТІЯНСЬКИХ ПОГЛЯДІВ НА СПРАВЕДЛИВУ ВІЙНУ: КЛЮЧОВІ ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Шпоша Артем Валерійович
аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ
ORCID: 0009-0005-0938-2126

Інтернет-адреса публікації на сайті:
https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3958

Актуальність проблеми. Політико-правова концепція справедливої війни закорінена в глибокій двохтисячолітній християнській традиції, а також пропонує оригінальну альтернативу пацифізму. Разом з тим, вона забезпечує етичну основу для оцінки моральності ведення війни та дій її учасників (комбатантів). Така концепція була фундована на засадах

державного суверенітету, справедливості, пропорційності, необхідності юридичного лімітування збройного насильства та фіксації небойового імунітету некомбатантів. Ці засади підтримуються біблійними настановами та набули розвитку у працях авторитетних християнських теологів, філософів і юристів. Дотримуючись цих принципів, нині більшість цивілізованих держав, які успадкували християнські етичні й політико-правові традиції, прагнуть вести війну відповідно до християнських цінностей і уявлень щодо справедливості та тривкого миру [1].

Ретельний науковий аналіз ранньохристиянських поглядів на феномен справедливої війни дає своєрідний «ключ» для адекватного історико-правового тлумачення елементів військово-правових концепцій, що сформовані на сьогодні в європейській політико-правовій думці зусиллями багатьох поколінь християнських мислителів та є актуальними у світлі сучасних проблем обмеження застосування військових методів розв'язання політичних проблем у різних країнах світу. За умов нинішнього сплеску насильства та загострення збройних конфліктів, кризи усталених ціннісних наративів, дестабілізації й реструктуризації архітектури міжнародної, регіональної та національної безпеки теоретична і практична значимість такого дослідження не викликає сумнівів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники, які звертаються до цієї теми, здебільшого роблять напроцуд різні висновки. Це викликано не так джерелами, які здавна зазвичай ретельно збираються, осмислюються та широко обговорюються, а скоріше спокусою різних інтерпретацій поглядів на феномен справедливої війни з боку ранньохристиянських теологів, юристів та філософів, які вже за життя гостро конкурували між собою, претендуючи на статус ортодоксальних. Неоднозначність їхніх поглядів, заплутаність окремих висновків та різний ступінь наближення до ортодоксії, яка лише формувалася в II-IV ст., дають широкий діапазон для наукових інтерпретацій цього феномену. Обговорення цих досліджень могло б бути доречним і корисним, але воно завело б занадто далеко, враховуючи обмежений розмір статті.

Загалом, можна розрізнити два провідних типи тлумачень: одне, яке є «позитивним» щодо розуміння справедливої війни в ранньохристиянській традиції, і друге, яке припускає, що рання християнська церква була однозначно пацифістською. Прихильниками першого підходу є Дж. Моффат, Х. Р. Мінн, Е. Раян, Х. ван Кампенхаузен, Х. Карпп, У. Молланд, до другого належать С. Дж. Каду, Р. Н. Бейнтон, Г. Н. С. МакГрегор, Ж. М. Хорнус, С. Дж. Р. Дейлі, Дж. Фергюсон, С. Дж. Р. МакСорлі. Утім, на сьогодні формується певне компромісне бачення становлення концепту справедливої війни в ранньохристиянській

традиції (К. В. Рюйтер, Дж. Т. Джонсон, Ф. Н. Рассел, Л. Дж. Свіфт), яке зводиться до поступового синтезу ранньохристиянських поглядів з елементами класичної греко-римської політико-правової спадщини (Платон, Аристотель, Цицерон та ін.), який, накладаючись на ідеологічні потреби Римської імперії і призвів до формування в рідчизні раннього християнства поглядів, альтернативних радикально-пацифістським.

Мета дослідження: концептуалізація ключових ранньохристиянських поглядів на феномен справедливої війни в контексті адаптації християнського віровчення до політико-правових реалій Римської імперії II-IV ст.

Виклад основного матеріалу. На тлі давньоримської доктрини справедливої війни, в якій сила вважалася правом держави, і старозаповітної традиції божественно санкціонованої (іноді геноцидної) війни, ранні християни прагнули збагнути настанову Ісуса Христа про те, що на ненависть слід відповідати любов'ю. Ісус радить Петру заховати меч у Гетсиманському саду; наказує своїм послідовникам підставляти ліву щоку, якщо вдарили праву; і обіцяє, що ті, хто живе мечем, загинуть на його вістрі. Нагірна проповідь Ісуса та Послання св. Павла до Римлян закликають відірватися від політичної сфери, можливо, тому, що примусові ролі воїна, тюремника, адвоката, податківця, митника і судді несумісні з радикальними вимогами наслідування Бога, Який відповідає на гріх любов'ю і дозволяє сонцю однаково світити на голови злих і добрих. Тож немає нічого особливого, проповідує Ісус, в тому, аби відплачувати ненависті і силі добром, любити, а не ненавидіти своїх ворогів [2].

Тож буквально слідуючи його вченню, ранні християни прагнули створити окремі самодостатні громади, в яких усі були братами і сестрами по вірі і де єдиною прямою формою примусу була соціальна ізоляція. Натомість участь у військовому житті вимагала поведінки, яка явно суперечила проповідям Ісуса, передбачала клятву вірності римському імператорові та поклоніння римським богам, і наражала християн на загальну моральну розбещеність, пов'язану з умовами життя у військових таборах та в перманентних пересуваннях неозорими обширами Римської імперії.

Подальше християнське ставлення до використання сили державою було зорієнтоване на досягнуті розуміння відокремлення від традиційного суспільства та пацифізму, які різними способами проповідуються в Новому Заповіті. Такі дебати набули більшого значення з офіційною християнізацією імперії, започаткованою в 313 р. імператором Костянтином I Великим (306-337 рр.). Ухвалення Медіоланського едикту 313 р. [3, 86-87] змусило лідерів Церкви зіткнутися з новим набором політичних обов'язків, від яких ранньохристиянські громади могли

дозволити собі відмовлятися. Крім успадкування всіх органів державної влади, існувало й богословське переконання, що соціальна стабільність, яку рекомендував св. Павло, більше не виправдовується неминучістю повернення Христа, і що фактично нинішня християнська ера триватиме нескінченно довго [4, 9]. Якщо світ сили можна було легко розглядати як інший, коли він був агентом переслідувань ранньої Церкви, наполегливість Церкви змусила її мислителів боротися з тим фактом, що Церква процвітала частково завдяки своїй інтеграції з цим світом. Зрештою, саме Рах Романа забезпечив міцну матеріальну основу для поширення християнства.

Отже, поступово виокремилися два типи війни, допустимі в християнському розумінні: священна війна і справедлива війна. Священна війна ведеться за цілі або ідеали віри (наприклад, хрестові походи у XI-XIII ст. [5]) під егідою божественного та/або релігійного авторитету. У священній війні участь є позитивним обов'язком, тоді як у справедливій війні вона допустима, але обмежена. Тому священна війна автоматично є справедливою війною, але справедлива війна не обов'язково є священною війною. Ф. Х. Рассел так підкреслив різницю між священними та справедливими війнами: «ідеал хрестових походів пов'язаний з теократичним поглядом на суспільство, тоді як справедлива війна зазвичай ведеться на державній владі для більш приземлених цілей, таких як захист території, особи і права. Задовольняючись досягненням більш конкретних політичних цілей, справедлива війна не допускає цілковитого знищення супротивників і прагне обмежити випадки насильства за допомогою кодексів правильної поведінки, імунітету для некомбатантів та інших гуманітарних обмежень, яких немає в священній війні» [6, 2].

Порівняно з багатьма згадками про війни в Старому Заповіті, Новому Заповіту загалом бракує розвинутого вчення про війну, і те, що в ньому сказано, часто виглядає суперечливим. Багато уривків не засуджують застосування насильства. Наприклад, в Євангелії від Івана (2:15) Ісус використовує батіг із мотузок, щоб очистити храм, можливо, потураючи насильству, щоб спричинити соціальні зміни. В Євангелії від Матвія (10:34) Ісус сказав, що Він прийшов принести не мир, а меч. Іван Хреститель не засуджує воїнів за їх професію, але каже їм нікого не чинити насильства, утримуватися від фальшивих звинувачень і бути задоволеними своєю платнею (Луки 3:14). Ісус також каже в Євангелії від Луки (22:36), що той, хто не має меча, повинен продати свій одяг, щоб купити його. Однак деякі інші уривки, здається, забороняють участь християн у війні. Святому Петрові було наказано вкласти меч у піхви, бо ті, хто жив мечем, від меча й загинуть (Матвія 26:52). Навіть самооборона заборонена, оскільки в Нагірній проповіді Ісус радив своїм послідовникам

не чинити опір злу; вони повинні любити своїх ворогів і не судити один одного (Матвія 5:39, 41; 7:1; Луки 6:27-9; Римлянам 14:13); мають залишити помсту за свої образи Богові (Римлянам 12:19).

Хоча Біблія не містить детальної концепції справедливої війни, вона все ж пропонує принципи, які можуть керувати етичними міркуваннями в контексті збройного конфлікту. Святість життя, важливість законної поведінки, необхідність самозахисту, потреба мати справедливі причини та уникнення особистої помсти – все це ключові елементи справедливої війни, виведені з біблійного вчення. Ці принципи вимагають зваженого та морально керованого підходу до війни, гарантуючи, що вона залишається останнім заходом і ведеться з максимальною чесністю та повагою до людського життя та гідності. Втім, таке тлумачення справедливої війни вимагало неабиякої інтелектуальної делікатності та розуміння тонкощів у тлумаченні належного і допустимого у світлі християнського віровчення, інтерпретації різних нюансів участі християн у військових діях, особливо на ранніх етапах розвитку цього віровчення, коли в ідейній борні стикалися різні погляди, а ортодоксія тільки-но формувалася.

Саме завдяки певним двозначностям у тексті Нового Заповіту християнським авторам довелося пристосовувати біблійні вимоги до окремих римських ідей справедливої війни [7, 11]. Деякі сучасні вчені схиляються до висновку, що християнство спочатку почалося з пацифістського послання, яке впливає з Ісусової Нагірної проповіді [8, 123]. Духовенство було схильне засуджувати будь-яку війну. Ранні християни відмовлялися від військової служби на користь «війська Христового», призначення якого вбачали у веденні ненасильницької боротьби зі злом. Багато вчених погоджуються з тим, що рання Церква загалом мала негативне ставлення до вбивств і військової служби в доконстантинівську еру ранньої церкви [9, 7]. Чимало Отців ранньої Церкви [10, 60] виступали проти війни.

Двома найбільш яскравими мислителями того часу були Тертуліан і Оріген. Тертуліан (155/165-220/240 рр.) стверджував, що Ісус забрав меч, а тому заборонено його застосовувати християнам. Так само християнину забороняється носити будь-яку уніформу, яка символізує злий вчинок [11, 100]. Будь-який солдат, який навернувся під час служби, повинен негайно залишити армію [12, 61]. Проте звільнитися після навернення означало дезертирувати або відмовлятися від виконання своїх обов'язків, що зазвичай призводило до страти непокірних воїнів-християн [13, 61]. До того ж Тертуліан не тільки виступав проти служби в армії християн через насильство, але також і через аморальний спосіб життя військових. Він вважав, що актів насильства та ідолопоклонства не уникнути, будучи римським солдатом [14, 100].

Уславлений ранньохристиянський теолог Оріген (бл. 185-бл. 254 рр.) стверджував, що вчення Ісуса було посланням ненасильства і що християни мають духовне покликання підтримувати імператора та боротися з його ворогами молитвою до Бога, а не через військову службу. Священникам прямо заборонялося брати участь у війнах, тому що правління Церкви згідно зі Словом Божим вважалося набагато більш доречним і важливим для життя християнина. Оріген описав війни у Старому Заповіті, дозволені Богом, як необхідні для єврейських царств, але оскільки війни більше не дозволялися Христом, Бог дозволив царствам розпадатися [15, 11]. Християни ж повинні вивчати книги Старого Заповіту, розуміючи, що ці війни слід розуміти як духовні війни проти диявола, призначені як взірці для морального виховання, а не як керівництво для прийняття рішень у сфері практичної політики [16, 11].

Інший визначний християнський мислитель Лактанцій (250-330 рр.) демонструє цю прихильність до ідеї ненасильства. Він не виступає прямо на підтримку участі християн у військовій службі чи війні, але робить промовисту заяву про чесноти та вади: ці речі, які Бог у своїй мудрості прищепив в людині, не є злом самі по собі. Вони стають такими через неправильне використання, але за своєю природою вони хороші, тому що вони дані нам для збереження життя. Як мужність – це добро, якщо ви боретеся за свою країну, так це зло, якщо ви повстаете проти неї [17]. Висновок полягає в тому, що деякі види збройних конфліктів тепер допустимі для імперії під проводом Костянтина. Саме з наверненням останнього до християнства і після того, як християнство стало офіційною релігією Риму, почала розвиватися доктрина «справедливої війни». Мир, який Костянтин підтримував в імперії, і його численні благодіяння Церкві, ймовірно, вплинули на християнських богословів, щоб вони примирилися з римськими війнами і мали виробити більш реалістичний погляд на війну. Християнам потрібно було навчитися жити як частині римського суспільства [18, 14].

При цьому слід пам'ятати, що Рим уже мав тривку інтелектуальну традицію легітимації справедливої війни з часів щонайменше Цицерона (106-43 рр. до н.е.): він визначав справедливі війни як війни, розпочаті для захисту честі чи безпеки, стверджував, що війни без провокації є несправедливими і що лише війна, яка ведеться з метою помсти чи захисту, може бути справедливою. Нарешті, він уважав, що для того, щоб вважатися справедливою, війна повинна бути проголошена носієм офіційної влади, але спочатку має вимагатися відшкодування завданої неправомірними діями шкоди [19, 25]. Багато з цих елементів пізніше знайшли свій шлях у християнських формулюваннях справедливої війни.

Єпископ і радник імператора Костянтина I Євсевій Кесарійський (бл. 260-бл. 340 рр.) ототожнював Римську імперію з її божественною миротворчою місією. Він розробив дві форми християнського покликання: миряни повинні були брати на себе тягар громадянства та вести справедливі війни, тоді як духовенство мало залишатися поза суспільством і бути присвяченим виключно служінню Богові. Таким чином, участь мирян у римських війнах тепер схвалена впливовим християнським мислителем [20, 12]. У його панегіриках імператорові Євсевія можна розглядати як виразника ставлення більшості християн до державної влади. У своїй «Орації про Костянтина» він пов'язував «стоїчні ідеали гармонії та злагоди» з партнерством між християнством та Імперією. Євсевій віддзеркалює дух вірності імператору, який був присутній у більшості тодішньої християнської спільноти [21, 82]. Точка зору є різким розворотом від попереднього бачення Риму як «пожираючого світ звіра», який воює з Божими святими, що було особливо поширеним у часи гонінь на християн [22, 85]. Натомість Євсевій стверджує, що «рука Бога» діє одночасно як у земній, так і в духовній сферах із чіткими цілями. Він вважає Костянтина, як і Августа до нього, «представником Бога у сприянні добробуту Божого царства на землі» [23, 85]. Війна ж, за такого підходу, є основним засобом, який державець легально використовує для досягнення цієї мети [24], а Бог є його союзником у цьому [25]. У поглядах Євсевія на справедливу війну не було напівтонів: лише імператор, і тільки він, ініціює збройний конфлікт та самовладно визначає, що справедливо, а що – ні.

Офіційні заяви, які Церква видавала протягом IV ст., теж відтворюють логіку адаптації до концепту справедливої війни, як війни, зумовленої потребами Імперії та її захисту [26, 90-92]. Проте така адаптація не була монолітним і повсюдним процесом. Так, Канони Олександрійської Церкви (бл. 336-340 рр.), засадничо пацифістські, наголосили, що християнин не повинен бути воїном, якщо його не примушують до цього, і він не повинен проливати кров, навіть якщо має меча. Потім ці Канони все ж дозволили положення, за якими цей християнин міг би покаятися і бути знову прийнятий до спільноти вірян [27].

Так само деякі Отці Церкви написали коментарі у своїх творах, які відображали цей поступовий зсув у ставленні до війни протягом IV ст. Так, уславлений богослов Василь Великий (бл. 329-379 рр.), один із каппадокійських Отців Церкви, дотримувався вимоги покаяння, встановленої попередніми канонами, виступаючи проти насильства в цілому, але відрізняючи вбивство від війни, якщо воювати на боці поміркованості і благочестя [28]. Теолог також схвально відгукується про

сумісність військової професії з християнською вірою, зауважуючи, що і у військовій професії можна зберігати досконалу любов до Бога [29].

Його сучасник і не менш видатний християнський богослов Афанасій Великий (бл. 295-373 рр.) провів межу між вбивством як таким і вбивством на війні, назвавши останнє законним і гідним похвали, та зауважив, що «одне і те ж діяння в один момент і за одних обставин є протиправним, а за інших і в потрібний момент воно є правомірним і допустимим» [30]. Ця суб'єктивна природа дозволу війни та участі християн у ній стала згодом ключовим питанням для Амвросія Медіоланського та особливо для Августина Блаженного, з іменами яких пов'язаний подальший розвиток ідей справедливої війни «у приєднаннях» Стародавнього Риму.

Висновки. Концепція справедливої війни стала одним з ключових елементів політико-правової спадщини християнізованої Римської імперії і, як така, заслуговує на всебічне історико-правове вивчення. Вона була закономірним результатом поступового вихолощування радикально-пацифістських елементів з ранньохристиянського віровчення, детермінованого політико-ідеологічними потребами централізації Римської імперії та легітимації її ефективної оборони від сусідів-варварів в умовах геополітичних реалій III-IV ст. Завдяки домінуванню теологічних підходів у тогочасному розвитку цього концепту йому була властива суттєва етизація, яка конкурувала з «етатизацією» (одержавленням) ідеї справедливої війни. Водночас переосмислення категорії справедливості в контексті ранньохристиянського віровчення дало можливість розгорнути широкий політико-правовий дискурс довкола категорії справедливої війни, яка стала не лише своєрідною інтелектуальною протипогою ідеям пацифізму, але і суттєвим морально-правовим мірилом та обмежувачем безконтрольного застосування насильства в умовах пізньоантичної цивілізації.

Література:

1. Wolfe W. Three Key Principles About «Just War Theory» and the Christian Tradition. *Електронний ресурс*: <https://www.standingforfreedom.com/2023/11/three-key-principles-about-just-war-theory-and-the-christian-tradition/>.
2. Cahill L. S. Love Your Enemies: Discipleship, Pacifism, and Just War Theory. Minneapolis: Fortress Press, 1994. 252 p.
3. Отрош М. І. Місце і роль Католицької церкви у міжнародному правопорядку: монографія / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ; Одеса: Фенікс, 2017. 596 с.

4. Johnson J. T. Historical Roots and Sources of the Just War Tradition in Western Culture. In: *Just War and Jihad*. Ed. J. Kelsay and J. T. Johnson. New York: Greenwood, 1991. P. 4-30.
5. Забзалюк Д. Є. Хрестоносний рух Середньовіччя: політико-правовий вимір: монографія / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів: СПОЛОМ, 2020. 428 с.
6. Russell F. H. *The Just War in the Middle Ages*. Cambridge: Cambridge University Press, 1975. 343 p.
7. Russell F. H. *The Just War in the Middle Ages*. Cambridge: Cambridge University Press, 1975. 343 p.
8. Ravitzky A. Prohibited War in Jewish Tradition. In: *Terry Nardin, ed. The Ethics of War and Peace: Religious and Secular Perspectives*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1996. P. 115-126.
9. Johnson J. T. *The Quest for Peace: Three Moral Traditions in Western Cultural History*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1987. 328 p.
10. Ruyter K. W. Pacifism and Military Service in the Early Church. *CrossCurrents*. 1982. Vol. 32. No. 1. P. 54-70.
11. Hall C. A. *Living Wisely with the Church Fathers*. Downers Grove, IL: Intervarsity Press, 2017. 276 p.
12. Ruyter K. W. Pacifism and Military Service in the Early Church. *CrossCurrents*. 1982. Vol. 32. No. 1. P. 54-70.
13. Ruyter K. W. Pacifism and Military Service in the Early Church. *CrossCurrents*. 1982. Vol. 32. No. 1. P. 54-70.
14. Hall C. A. *Living Wisely with the Church Fathers*. Downers Grove, IL: Intervarsity Press, 2017. 276 p.
15. Russell F. H. *The Just War in the Middle Ages*. Cambridge: Cambridge University Press, 1975. 343 p.
16. Russell F. H. *The Just War in the Middle Ages*. Cambridge: Cambridge University Press, 1975. 343 p.
17. Lactantius. Epitome of the Divine Institutes. *Електронний ресурс*: <https://www.newadvent.org/fathers/0702.htm>.
18. Johnson J. T. *The Quest for Peace: Three Moral Traditions in Western Cultural History*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1987. 328 p.
19. *War and Christian Ethics: Classical and Contemporary Readings on the Morality of War* / Holmes A.F. ed. 2nd ed. Grand Rapids, MI.: Baker Academic, 2005. 412 p.
20. Russell F. H. *The Just War in the Middle Ages*. Cambridge: Cambridge University Press, 1975. 343 p.

21. Swift L. J. The Early Fathers on War and Military Service. Thomas Halton, ed. Wilmington, DE: M. Glazier, 1983. 402 p.
22. Swift L. J. The Early Fathers on War and Military Service. Thomas Halton, ed. Wilmington, DE: M. Glazier, 1983. 402 p.
23. Swift L. J. The Early Fathers on War and Military Service. Thomas Halton, ed. Wilmington, DE: M. Glazier, 1983. 402 p.
24. Eusebius. Oration of Constantine. *Электронный ресурс*: <https://www.newadvent.org/fathers/2503.htm>.
25. Eusebius. Church History, bk. IX, chap. IX. *Электронный ресурс*: <https://www.newadvent.org/fathers/250109.htm>.
26. Swift L. J. The Early Fathers on War and Military Service. Thomas Halton, ed. Wilmington, DE: M. Glazier, 1983. 402 p.
27. Gomes K. J. An Intellectual Genealogy of the Just War: A Survey of Christian Political Thought on the Justification of Warfare. <https://smallwarsjournal.com/blog/journal/docs-temp/80-gomes.pdf>.
28. Basil the Great. Letters and Select Works. *Электронный ресурс*: <https://www.stnicholasoca.org/files/basil.pdf>.
29. Basil the Great. Letters and Select Works. *Электронный ресурс*: <https://www.stnicholasoca.org/files/basil.pdf>.
30. Athanasius. Letter XLVIII: Letter to Amun. *Электронный ресурс*: <https://www.newadvent.org/fathers/2806048.htm>.

**Конституційне право. Конституційне процесуальне право.
Адміністративне право. Адміністративне процесуальне право.
Митне та податкове право. Міжнародне право. Муніципальне право**

ЕТАПИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ

Качурінер Вікторія Львівна
кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри міжнародного та морського права
Міжнародного гуманітарного університету
ORCID: 0000-0003-2553-5071

Пахлеванзаде Альборз
кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри міжнародного та морського права
Міжнародного гуманітарного університету
ORCID: 0000-0002-2807-7320

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3970

Корупція супроводжує людське суспільство протягом усього періоду його існування. Історично корупція мала локальний або національний характер і лише на початку 20 століття набула нових форм і масштабів. Сьогодні корупція є глобальною проблемою, і її вирішення знаходиться в центрі уваги світової спільноти. Це впливає на інтереси та добробут більшості держав світу, адже жодна держава не може вважати себе застрахованою від корупційних злочинів.

Проблема корупції обговорюється в Організації Об'єднаних Націй вже понад два десятиліття. Це питання спочатку було предметом обговорення на Конгресі ООН із запобігання злочинності та поводження з правопорушниками, на якому ООН порушила питання розробки кодексу поведінки для співробітників правоохоронних органів держав-членів. Відтоді ООН розробила та ухвалила численні резолюції, документи, провела низку досліджень, організувала багато зустрічей та заходів, пов'язаних з корупцією та іншими питаннями, зокрема під егідою Економічної та соціальної ради та її допоміжних органів, таких як Управління ООН з питань боротьби з наркотиками та злочинністю та Програма розвитку ООН.

Можна виділити кілька етапів формування міжнародного правового механізму боротьби з корупцією. На першому етапі (50-60-ті роки ХХ століття) міжнародні організації, насамперед ООН, почали приділяти серйозну увагу необхідності боротьби з хабарництвом державних службовців у сфері міжнародних комерційних та фінансових операцій. У цей час боротьба з корупцією стала одним із пріоритетних напрямів державної політики таких країн, як Бельгія, Велика Британія, Німеччина, Корея, Сінгапур, США, Франція та Японія.

Другий етап умовно можна назвати етапом національного правового регулювання боротьби з міжнародною корупцією, що припадає на 70-ті роки ХХ століття. У цей період в ООН робляться спроби розробити правове визначення корупції та підготувати міжнародну угоду для боротьби з незаконними платежами та іншими видами корупційних практик. Саме тоді виникла ідея криміналізувати такі дії в національному законодавстві держав-членів ООН.

На цьому етапі не було ухвалено жодного міжнародного правового акта конвенційного характеру щодо корупції. Корупцію переважно розглядали як внутрішню проблему, а не міжнародну. Хоча національне законодавство більшості країн містило заборони на певні корупційні практики, не було законів, що забороняли хабарництво іноземних державних службовців [1, р. 228]. Єдиним винятком стало ухвалення у 1977 році Закону США про боротьбу з корупцією (Foreign Corrupt Practices Act) [2]. Він був спрямований на запобігання підкупу іноземних посадовців американськими компаніями та громадянами. Прийняття цього закону відіграло важливу роль у формуванні міжнародного антикорупційного механізму.

Закон передбачає як антикорупційні положення, так і норми щодо ведення бухгалтерії та збереження інформації. Він передбачає кримінальну відповідальність за хабарництво іноземних посадовців, політичних партій та кандидатів на політичні посади американськими компаніями чи громадянами [3, р. 8].

Третій етап (1980-2003) – це період інтернаціоналізації антикорупційних норм, коли активізувалася робота в рамках міжнародних організацій. Зусилля ООН увінчалися ухваленням Декларації ООН про боротьбу з корупцією та хабарництвом у міжнародних комерційних операціях [4]. Важливими подіями цього періоду також стали падіння Берлінської стіни та розпад СРСР, що зробило суспільства більш відкритими і призвело до зростання рівня корупції в країнах Центральної та Східної Європи.

З середини 1990-х років міжнародна спільнота визнала корупцію глобальною проблемою, і було прийнято низку міжнародних договорів та правових актів (зокрема Конвенцію ООН проти корупції 2003 року). Ці договори мали на меті створити правову основу для боротьби з корупцією та гармонізувати міжнародний правовий режим боротьби з нею.

Четвертий етап, який почався у 2003 році, характеризується універсалізацією антикорупційних норм. Першим універсальним міжнародним договором у цій сфері стала Конвенція ООН проти корупції. На цьому етапі також важливу роль починають відігравати міжнародні неурядові організації та громадянське суспільство, які активно долучаються до процесу формування глобальної стратегії боротьби з корупцією.

Варто зазначити, що на цьому етапі формування міжнародного антикорупційного механізму окремим фактором, який спонукає міжнародну спільноту до боротьби з корупцією, є негативне ставлення широкої громадськості до цього явища та активна позиція громадянського суспільства у цьому процесі. Саме на цьому етапі міжнародні неурядові організації починають відігравати значну роль у формуванні глобальної стратегії боротьби з корупцією.

Крім того, сучасний етап характеризується тим, що міжнародна торгівля значною мірою перебуває під контролем транснаціональних корпорацій, що призвело до ситуацій, коли хабарництво стало ефективним інструментом для отримання несправедливих конкурентних переваг. Тому зусилля світової спільноти спрямовані на вирівнювання цієї ситуації.

Література:

1. Lashbrooke E. C. The Foreign Corrupt Practices Act of 1977: A Unilateral Solution to an International Problem. *Cornell International Law Journal*. 1979. № 12. P. 227-243.
2. US Code, Title 15 – Commerce and Trade. URL: http://www.law.cornell.edu/uscode/usc_sup_01_15.html (дата звернення: 08.10.2024 р.).
3. Deming S. H. The Foreign Corrupt Practices Act and the New International Norms. *International Practitioner's Deskbook Series*. Chicago: Section of International Law and Practice, American Bar Association. 2005. 801 p.
4. United Nations Declaration against Corruption and Bribery in International Commercial Transactions: UN General Assembly Resolution A/RES/51/191 of 16 December 1996. URL: <http://www.un.org/documents/ga/res/51/a51r191.htm> (дата звернення: 08.10.2024 р.).

МІСЦЕ ПРИНЦИПУ ЗАКОННОСТІ В СИСТЕМІ ПРИНЦИПІВ ДОКТРИНИ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Коваль Юрій Олександрович
аспірант 1-го курсу, Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича
ORCID: 0009-0000-1321-3003

Науковий керівник: Пацурківський Петро Станіславович
доктор юридичних наук, професор, Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича

Інтернет-адреса публікації на сайті:
https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3971

Вступ. Принцип верховенства права є складною динамічною системою, яка постійно розвивається. Впродовж історичного розвитку людства та правової науки чимало дослідників пізнавали цю систему за допомогою якісно відмінних між собою евристичних інструментів. Логічним наслідком цих процесів є виділення ними різних за вмістом переліків елементів цієї системи. До прикладу відомий англійський вчений-конституціоналіст А. В. Дайсі, який вперше обґрунтував доктрину принципу верховенства права, виокремив три взаємопов'язані її елементи [1]. С. П. Головатий виділяє аж п'ятнадцять таких елементів цієї системи [2]. Натомість Т. Бінгем, аналізуючи принцип верховенства права, дійшов висновку, що він містить вісім ключових елементів [3]. 25-26 березня 2011 року на 86-ому пленарному засіданні Венеціанської комісії усіма її членами консенсусно схвалено Доповідь про правовладдя, у якій у мегапринципі верховенства права виділено шість ключових елементів, саме які і будуть взяті за основу у цьому дослідженні [4].

Метою дослідження є з'ясування системоутворюючого елементу мегапринципу верховенства права.

Методологічною основою дослідження стали антропосоціокультурний підхід, загальнонаукові принципи об'єктивності та історизму та системний.

Виклад основних результатів дослідження. Системний підхід до аналізу будь-якої системи вимагає передусім з'ясування її мети. У контексті мегапринципу верховенства права такою метою є законність. Саме тому саме законність ставлять на першу місце у переліку ключових елементів усі вищезгадані дослідники.

Венеціанська комісія тлумачить принцип законності як неухильне дотримання правових норм. Цей обов'язок поширюється як на фізичних, так і на юридичних осіб, але в першу чергу стосується органів державної влади. Вони повинні мати відповідні дозволи для виконання своїх функцій

та діяти виключно в межах своїх повноважень. Законність розглядається через призму заборони притягнення особи до відповідальності, якщо з її боку не було порушення зправових норм (*nulla poena sine lege*), а також забезпечення дотримання правових норм під час здійснення державного примусу. Комісія підкреслює, що поняття «право» тлумачиться в контексті національного законодавства, проте в умовах глобалізації та розвитку міжнародного права його слід розширювати до міжнародного рівня, де принцип законності реалізується через принцип *pacta sunt servanda* [4].

Другим ключовим елементом мегапринципу верховенства права є правова визначеність. На думку Комісії принцип юридичної визначеності є істотно важливим для питання довіри до судової системи та верховенства права. Текст закону повинен відповідати наступним вимогам: бути доступним, передбачуваним, чітким та точним. Крім того, юридична визначеність вимагає дотримання принципу *res judicata* – остаточні рішення судів національної системи не повинні бути предметом оскарження та виконувались [4].

Третім ключовим елементом мегапринципу верховенства права є заборона свавілля. Комісія зазначає, що у сучасних суспільства дискреційні повноваження є необхідним інструментом для здійснення усього діапазону владних функцій, такі повноваження не мають здійснюватись у свавільний спосіб. Якщо повноваження здійснюються таким чином, то це створює можливості для ухвалення несправедливих та необґрунтованих рішень, які є несумісними із принципом верховенства права [4].

Четвертий ключовий елемент мегапринципу верховенства права – доступ до правосуддя, представленого незалежними та безсторонніми судами. Кожному має бути надано право на оскарження дій та рішень органів державної влади, якщо вони порушують права або інтереси особи. Заборона такого оскарження є порушенням верховенства права. Судочинство повинно здійснюватись незалежно та безсторонньо, а судові слухання бути справедливими та відкритими. Остаточне рішення у справі має бути ухвалено впродовж розумного строку [4].

П'ятим ключовим елементом мегапринципу верховенства права є дотримання прав людини. Цей елемент передбачає, що права людини, які закріплені у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, явно виражено та обумовлено пов'язані із мегапринципом верховенства права, а тому неодмінно повинні дотримуватися [4].

Шостий ключовий елемент мегапринципу верховенства права – заборона дискримінації та рівність перед законом. Заборона дискримінації передбачає, що закони забороняють необґрунтовану різницю в підходах до фізичних осіб або груп. Усі особи мають право на рівний та

ефективний захист від дискримінації за будь-якою ознакою, включаючи расу, стать, мову, релігію, політичні переконання, національне походження, власність, народження чи інший статус. Рівність перед законом означає, що всі особи підпорядковані тим самим законам, і жодна особа чи група не має жодних юридичних привілеїв.

Серед усіх ключових елементів мегапринципу верховенства права саме законність є системоутворюючим елементом, оскільки атрибутивно пов'язана з принципом верховенства парламенту. А. В. Дайсі зазначав, що під верховенством парламенту слід розуміти право парламенту приймати й скасовувати будь-який закон, натомість, що жодна особа чи орган не є, відповідно до законодавства Англії, такими, що мають право відкласти чи скасувати законодавство парламенту. Тобто, із цього визначення можемо виділити дві засади, на яких базується принцип верховенства парламенту: по-перше, це законодавчі повноваження з приводу прийняття, зміни чи скасування закону, по-друге, виключний імунітет у законодавчій сфері щодо будь-якої особи чи органу (таке положення розкривається в тому, що парламент має монополію на скасування чи зміну законів).

На думку А. В. Дайсі верховенство парламенту сприяє верховенству права, оскільки сувора законність, яка пронизує правові державні інститути, висуває потребу в здійсненні парламентом верховенства, чим підсилює його. Парламент, хоч і є суверенним, але на відміну від монарха, який є правителем, ніколи не має можливості використовувати свої повноваження як засоби втручання у правильний хід правового життя. Парламент ставиться несхвально і з підозрою до всіх випадків звільнення посадовців від звичайної відповідальності як громадян чи звичайних суддів, а також піклується про захист незалежності суддів.

З іншого боку, верховенство права обумовлює необхідність здійснення парламентського верховенства, оскільки «суворість права постійно стоїть на перешкоді діям виконавчої влади», і «уряд може відступити від суворих, але невблаганних приписів права, тільки отримавши від Парламенту дозвіл на здійснення дискреційних повноважень», «чого – відповідно до права, що діє в країні, – не може бути надано королівській владі» [1]. Тобто, навіть коли виконавча влада й отримує такий дозвіл, то саме той факт, що «більшість свавільних повноважень англійської виконавчої влади має завжди здійснюватись на основі акта Парламенту», ставить уряд під нагляд судів навіть тоді, коли він володіє найширшими повноваженнями.

А. В. Дайсі дійшов до висновку, що верховенство парламенту сприяє верховенству права, а верховенство права, яке діє в країні, так само спричиняє прояв парламентського верховенства, як і веде до того, щоб воно здійснювалося у дусі законності.

Висновок. Таким чином, принцип законності стоїть на першому місці в переліку ключових складників мегапринципу верховенства права, оскільки є його системоутворюючим елементом. Законність атрибутивно пов'язана з принципом верховенства парламенту, який, в свою чергу посилює, мегапринцип верховенства права. Натомість верховенство права спричиняє прояви парламентського верховенства в державі та забезпечує його здійснення із чітким дотриманням принципу законності як ключового системоутворюючого елемента мегапринципу верховенства права.

Список використаних джерел:

1. A. V. Dicey. Introduction to the Study of the Law of the Constitution, ed. Roger E. Michener (Indianapolis: Liberty Fund 1982).
2. Головатий С. П. Верховенство права: у 3 кн. Кн. 1: Верховенство права: від ідеї до доктрини. Київ, 2006. 624 с.
3. Tom Bingham, The Rule of Law (2010). 213 p.
4. Про верховенство права: Доповідь, схвалена Венеціанською Комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25-26 березня 2011 року). Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/WebForms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-e](http://www.venice.coe.int/WebForms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-e) (дата звернення: 07.10.2024 р.).

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

*Озорніна Анастасія Володимирівна
студентка другого року навчання магістратури
спеціальності «Право» Київського національного
університету імені Тараса Шевченка*

*Науковий керівник: Задирака Наталія Юріївна
докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри
адміністративного права та процесу Навчально-наукового
інституту права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка*

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3966

Анотація. Розкрито деякі проблемні аспекти впровадження в Україні медіації та запропоновано можливі шляхи подолання відповідних проблем, з огляду на напрацювання вітчизняних

вчених-адміністративістів та юристів-практиків. Метою статті є огляд й переосмислення сформованих у доктрині права проблемних питань впровадження медіації в Україні, що сприятиме повноцінному впровадженню цього інституту в Україні.

Ключові слова: медіація, запровадження медіації, публічно-правові спори, судочинство, процесуальне право.

Summary. Some problematic aspects of the implementation of mediation in Ukraine are revealed and possible ways to overcome the relevant problems are proposed, taking into account the work of domestic administrative scientists and legal practitioners. The purpose of the article is to review and rethink the problematic issues of the implementation of mediation in Ukraine formed in the legal doctrine, which will contribute to the full implementation of this institution in Ukraine.

Keywords: mediation, introduction of mediation, public legal disputes, judicial proceedings, procedural law.

Вступ. Аналізуючи сучасну ситуацію із запровадженням в Україні медіації, досліджено наявні в юридичній літературі публікації протягом 2020-2023 років, в яких звертається увага на наявність низки проблем, що починаючи із кінця 2021 року виникли на шляху реалізації відповідних норм з питань запровадження медіаційних процедур в Україні. З огляду на зазначене, варто здійснити аналіз чинної нормативно-правової бази країн ЄС та позицій провідних вчених в цій галузі.

Виклад основної частини. Згідно з поглядами європейського права (як приклад їх нормативного втілення є Директива 2008/52/ЄС Європейського парламенту та Ради від 21 травня 2008 р. «Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах»), медіація існує як структурований процес, за допомогою щонайменше двох сторін спору, які намагаються самостійно, на добровільній основі, досягти згоди для його вирішення за підтримки медіатора. Як констатує Олександр Кацьора, медіація – це альтернативний спосіб розв’язання правових спорів (як досудового, так і позасудового), яким забезпечується врахування інтересів учасників конфлікту із заощадженням їхніх ресурсів, зокрема, часу та коштів, а також ресурсів суб’єктів, які залучаються до розгляду справи [3, с. 24].

Бондарчук Н. та Мошківська Н. наголошують, що такий спосіб є ефективним внаслідок залучення третьої сторони (медіатора), яка зацікавлена в тому, щоб учасники спору вирішили його максимально вигідно для обох сторін [2, с. 12].

Аналізуючи вітчизняний нормативний масив, що з'явився внаслідок набрання чинності у 2021 році Закону України «Про медіацію» [1], можливо погодитися із позицією, відповідно до якої головним питанням оптимального запровадження медіації є можливість її застосування як до початку розгляду спору судом, так і в межах такого розгляду.

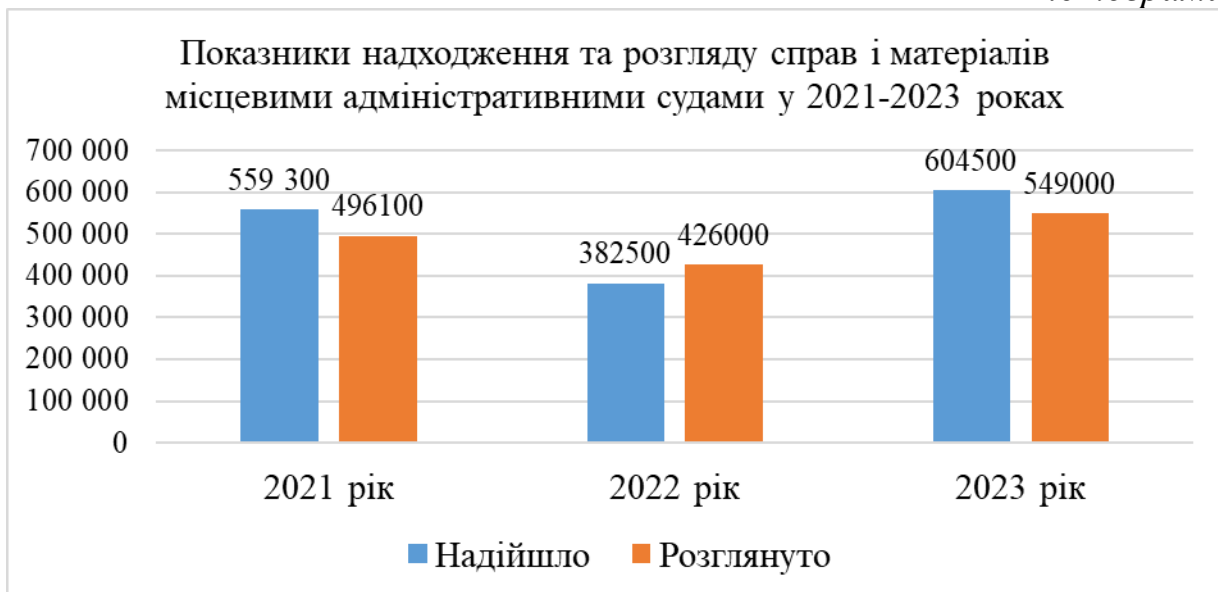
Водночас висловлені у доктрині права (ще до набрання чинності Закону України «Про медіацію») сподівання на те, що врегульований законом процес медіації забезпечить швидке вирішення цивільних, господарських, сімейних, трудових та адміністративних спорів без залучення бюджетних коштів, а також забезпечить зменшення навантаження судів [2, с. 12], слід розцінювати як занадто оптимістичні, що пояснюється сучасними проблемами на шляху практичного запровадження процедури медіації в Україні, а також недоліками прийнятого у 2021 році Закону України «Про медіацію».

Так, недоліком Закону України «Про медіацію» Костянтин Косяченко вважає те, що в ньому не визначено модель медіації, а саме: чи пропонується вона публічною чи приватною. Із цього приводу констатується, що відповідно до іноземного досвіду, у більшості випадків використовується приватний характер медіації (з урахуванням прямої зацікавленості медіатора у розв'язанні конфлікту), проте немає принципових перешкод для того, щоб медіація здійснювалася як державними, так і приватними суб'єктами: головною вимогою до них буде необхідність додержання ними положень законодавства та їхньої реєстрації в реєстрі медіаторів України [4, с. 95].

Олександр Кацьора зазначає, що до чинників стримування розвитку медіації варто додати низький рівень обізнаності громадян щодо можливості вирішення конфліктів саме за допомогою цього способу [3, с. 22].

На сьогоднішній день невелика кількість громадян України знає про набрання чинності Закону України «Про медіацію» та переваги застосування медіації. Більшість не знає про порядок проведення медіації, статус медіатора, права та обов'язки сторін медіації, принципи медіації. Саме підвищення обізнаності населення щодо перспектив застосування процедури медіації дасть змогу залучити якомога більше громадян до медіації, і розвантажить судову систему України (показники надходження та розгляду справ і матеріалів адміністративними судами у 2021-2023 роках відображено на гістограмах 1 і 2) [6, с. 3, 19; 7, с. 3, 17].

Гістограма 1

Гістограма 2

Невирішеним також є питання, якій концепції слід надати практичну перевагу: концепції судової медіації, коли остання є помітним компонентом судової процедури, або концепції, за якою медіація як основа діяльності груп медіаторів має бути автономним (самостійним) способом розв'язання суперечок правового характеру і, за прикладом третейського судочинства, має функціонувати паралельно із судовим процесом (в ідеалі – передувати йому) [4, с. 95].

Слід розраховувати на те, що медіація як феномен вітчизняного правового буття одержить нові можливості для розвитку за підсумками підвищення уваги з боку адвокатів до цієї процедури. Дослідниками підкреслюється, що для останніх це може відкрити (тим більше за умови існування в країні адвокатської монополії) нові можливості професійної

діяльності, оскільки оволодіння адвокатом ще й навичками медіатора підвищує рівень професійної майстерності правника, відкриває новий напрям (супровід клієнта у процедурі медіації) у професійній діяльності адвоката [5, с. 26].

Висновки. Аналізуючи процес запровадження в Україні такого процесуально-правового інституту як медіація варто наголосити, що цей процес ускладнюється передусім недоліками Закону України «Про медіацію» (якщо абстрагуватися від проблем більш широкого характеру, на кшталт того, що феномен медіації не завжди узгоджується із такими рисами національного менталітету, як намагання вирішувати правові проблеми силою, тим більш за умов війни).

Для подолання вищезазначених проблем варто:

- визначитися з моделлю медіації: чи пропонується в Україні публічна або приватна модель медіації (або є можливим поєднання обох варіантів), з подальшою необхідністю прийняття відповідних нормативно-правових актів;

- забезпечити більш широку участь адвокатського корпусу у справах, пов'язаних з процедурою медіації;

- забезпечити більш істотне ознайомлення громадян з процедурою медіації як альтернативного способу розв'язання публічно-правових спорів (як досудового, так і позасудового), яким забезпечується врахування інтересів учасників конфлікту із заощадженням їхніх ресурсів, часу та коштів, а також ресурсів суб'єктів, які залучаються до розгляду справи.

Література:

1. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 7. Ст. 51.
2. Бондарчук Н., Мошківська Н. Сучасні тенденції впровадження медіації в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 6. С. 11-15.
3. Кацьора О. Проблеми та стан розвитку медіації в Україні. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2021. Том 24. № 7-8. С. 21-25.
4. Косяченко К. Е. Проблемні аспекти впровадження та проведення медіації в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 3. С. 94-96.
5. Матвєєва Л. Г., Балтаджи П. М. Медіація в Україні: проблеми транзитивного періоду. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 3. С. 23-28.

6. Аналіз стану здійснення правосуддя адміністративними судами у 2022 році Верховний Суд. Київ. 2023. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Analiz_KAS_2022.pdf (дата звернення: 04.10.2024).

7. Аналіз стану здійснення правосуддя адміністративними судами у 2023 році Верховний Суд. Київ. 2024. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Analiz_KAS_2023.pdf (дата звернення: 04.10.2024).

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ФОРМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Пустовіт Юлія Юріївна

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
адміністративного, фінансового та інформаційного права
Державного торговельно-економічного університету
ORCID: 0000-0003-1845-7044*

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3961

Забезпечення продовольчої безпеки є складним і багатограним явищем, яке проявляється через різноманітні форми та методи, зокрема адміністративно-правового характеру.

В економічному словнику «форма» (лат. forma – вигляд, різновид, устрій, вид, тип) розглядається як: «структура відповідних процесів, а також порядок чогось; метод – як спосіб досягнення якої-небудь мети, вирішення конкретного завдання або ж сукупність прийомів освоєння дійсності» [1, с. 184].

Тлумачний словник української мови розглядає «форму» як: «тип, будова, спосіб організації чого-небудь; зовнішній вияв якого-небудь явища, пов'язаний з його сутністю, змістом; спосіб існування змісту, його внутрішня структура, організація і зовнішній вираз; спосіб здійснення, виявлення будь-якої дії» [2, с. 617]. Тоді як методом визнається: «спосіб пізнання явищ природи та суспільного життя; прийом або система прийомів, що застосовується в якій-небудь галузі діяльності (науці, виробництві тощо); спосіб дії» [3, с. 692]. Таким чином, форма, в загальному сенсі, є зовнішнім проявом реалізації змісту певного явища, тоді як метод означає спосіб або сукупність способів діяльності, спрямованих на досягнення визначеної мети.

У теорії адміністративного права немає єдиного підходу до розуміння сутності адміністративно-правових форм і методів. І. Шамрай

вважає, що «у контексті розгляду форм і методів адміністративної діяльності у сфері забезпечення прав та свобод громадян, вони не протиставляються одне одному, а знаходяться у тісній взаємодії. Формами є зовнішні прояви узгодженого функціонування складових елементів механізму забезпечення прав і свобод громадян, спрямовані на перетворення закріплених у законі прав та свобод у дійсність. Тобто форма дає уявлення про структурну діяльність, ті шляхи, якими уповноважені суб'єкти впливають на об'єкт, а метод показує, якими прийомами чи засобами ці суб'єкти реалізують свої повноваження. Вибір відповідних форм проводиться з урахуванням конкретної ситуації, вимог ефективності та доцільності. Вид конкретної форми визначається характером дій суб'єктів адміністративної діяльності у сфері забезпечення прав та свобод громадян» [4, с. 752].

А. Румянцева-Козовник визначає форму адміністративної діяльності як «сукупність однорідних за своєю правовою природою та характером груп адміністративних дій, які провадяться з метою забезпечення громадської безпеки та охорони громадського порядку. Формам діяльності органів внутрішніх справ, на думку авторки, притаманна універсальність, оскільки діяльність ОВС щодо реалізації їх завдань та функцій здійснюється в рамках тих форм, які визначено для них законом» [5, с. 117-118].

В загальному сенсі адміністративно-правову форму забезпечення продовольчої безпеки держави варто розглядати як прояв функціональної діяльності суб'єктів, уповноважених законодавством на її реалізацію, спрямованої на виконання визначених завдань з метою досягнення єдиної мети – забезпечення продовольчої безпеки держави.

У вузькому сенсі форми забезпечення продовольчої безпеки держави слід розуміти як встановлені нормами чинного законодавства зовнішні способи реалізації завдань та функцій уповноважених владних суб'єктів, спрямовані на забезпечення продовольчої безпеки держави.

Форми забезпечення продовольчої безпеки держави повинні бути встановлені виключно на законодавчому рівні України. Вони безпосередньо залежать від обсягу повноважень суб'єктів, які їх застосовують, і є складовою частиною їх адміністративно-правового статусу.

Література:

1. Осовська Г. В., Юшкевич О. О., Завадський Й. С. Економічний словник. Київ: Кондор, 2007. 358 с.
2. Словник української мови: в 11 т. Т. 10: Т-Ф / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін.; ред. тому: А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк. Київ: Наукова думка, 1979. 658 с.

3. Словник української мови: в 11 т. Т. 4: І-М / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін.; ред. тому: А. А. Бурячок, П. П. Доценко. Київ: Наукова думка, 1973. 840 с.
4. Шамрай І. В. Гуманізація форм і методів адміністративної діяльності міліції у сфері забезпечення прав і свобод громадян. Форум права. 2013. № 3. С. 751-756.
5. Румянцева-Козовник А. В. Форми та методи адміністративної діяльності ОВС з охорони прав дитини. Європейські перспективи. 2014. № 3. С. 116-122.

РОЛЬ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РЕФОРМУВАННІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Турченко Марія Андріївна

аспірантка юридичного факультету

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

ORCID: 0009-0001-1846-0377

Науковий керівник: Серьогін Віталій Олександрович,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри конституційного і

муніципального права юридичного факультету

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3975

Ще 10-15 років тому люди не могли уявити наскільки наше життя буде тісно пов'язано з цифровими технологіями. Натомість сьогодні майже всі сфери людського життя тим чи іншим чином підпадають під вплив цифровізації. Це змушує науковців говорити про настання четвертої промислової революції та розбудови цифрової економіки [2].

Як зазначається у спеціальній літературі, цифровізація, або цифрова трансформація (діджиталізація) стосується «змін, пов'язаних із застосуванням цифрових технологій у всіх аспектах людського суспільства» [1]. Цілком логічним є застосування цифрових технологій і в місцевому самоврядуванні.

Найбільш очевидною причиною до впровадження цифровізації є можливість підвищити ефективність управління. Наведемо приклад: раніше для того, щоб отримати паспорт громадянина України потрібно

було отримати довідку про місце проживання, що супроводжувалося складним графіком роботи державних установ, великими чергами та необхідністю співробітників, які будуть займатися її виданням. Сьогодні довідку про місце проживання ми можемо згенерувати у «Дії» протягом 15 хвилин. Тому цифрові технології можуть допомогти автоматизувати рутинні процеси в органах місцевого самоврядування, зменшити бюрократичні перепони, що в свою чергу призведе до заощадження часу та ресурсів. Завдяки електронним системам можна ефективніше управляти процесами надання комунальних послуг, водо- та електропостачанням, роботою інших інфраструктурних об'єктів, що полегшить роботу органів місцевого самоврядування та комунальних підприємств, установ та організацій.

Цифрові технології роблять послуги більш доступними для громадян. Мешканці громад можуть отримувати послуги дистанційно: подавати заявки, отримувати дозволи, робити запити до органів влади, здійснювати платежі до місцевих бюджетів. Найбільш актуальним це видається для мешканців віддалених сіл та селищ, для яких отримання різноматних послуг потребує значних витрат часу та подолання відстаней.

Поряд із оптимізацією процесів, які відбуваються у місцевому самоврядуванні, важливим напрямком публічної політики є боротьба з корупційними ризиками. І в цьому контексті цифрові технології допомагають забезпечити прозорість та підзвітність. Ми можемо відстежувати бюджетні витрати і робити самостійний висновок, чи дійсно певні закупівлі відповідають інтересам громади. Так, за останні кілька років поставали питання про необхідність модернізації спортивних комплексів місцевою владою під час війни. Це призводило до активних дискусій серед громадськості, що говорить про актуальність цих питань у суспільстві.

Звернемося до соціологічних досліджень. За даними 2018 року, 87% опитаних громадян відповідали, що не долучаються сьогодні до активної громадської діяльності [3]. Опитування за 2021 рік показало схожі результати; на питання: «Чи берете ви участь у житті вашої громади (будинку, вулиці, району)?» – схвально відповіли лише 7% опитаних, і ще 26% вказали, що рідко беруть участь [6]. Відповідно лише третина жителів громад провадять діяльність у межах громад. З моменту повномасштабного вторгнення активність громадян змінилася; на це ж питання схвально відповіли 47% зовнішньо переміщених осіб, 23 % внутрішньо переміщених осіб та 26% непереміщених осіб [4]. Звісно, такі цифри є показником збільшення активності мешканців громад, але

українці, які опинилися за кордоном, є майже вдвічі більш залученими, ніж ті, хто знаходяться в Україні. У свою чергу, цифрові технології надають можливість мешканцям громад бути більш залученими до процесу прийняття рішень на місцевому рівні, оскільки їх застосування не потребує відвідування засідань місцевої ради чи потрапляння до міського, селищного чи сільського голови у години прийому. Крім того, використання новітніх технологій може поліпшити зворотній зв'язок між місцевою владою та жителями громади. Це можуть бути електронні платформи для обговорення, голосування або збору ініціатив.

Ще одним виміром впровадження цифровізації є концепція «розумного міста». «Розумне місто» полягає у інтеграції інноваційних технологій у економічне, екологічне і безпечне використання міських систем життєдіяльності [5, 117]. Вони передбачають енергозбереження, безпеку, управління відходами, управління системами транспорту тощо.

Поряд з можливостями видається необхідним окреслити й виклики, пов'язані з використанням цифрових технологій у місцевому самоврядуванні:

1. Проблема законодавчого регулювання. В Україні існує низка нормативно-правових актів, які регулюють питання цифровізації, зокрема закони України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» та інші, але цього недостатньо. Багато питань, пов'язаних із цифровою трансформацією населених пунктів, ними не охоплюється, зокрема технології «розумного міста», використання штучного інтелекту та управління великими даними тощо.

2. Проблема захисту прайвесі. Це і безпека персональних даних, і збір конфіденційної інформації, питання щодо обсягів та часу зберігання інформації, яка стала відома органам місцевого самоврядування, а також комунальним підприємствам, установам та організаціям, та інші види втручання у приватне життя.

3. Проблема з кібербезпекою. Електронні системи схильні до втручання (хакерські атаки), що може надовго дестабілізувати місцеве життя та завдати різного роду збитків.

4. Проблема низької цифрової грамотності (як і пересічних громадян, так і представників органів місцевого самоврядування).

5. Недостатнє фінансування. Громади не завжди мають достатній обсяг місцевих фінансів для того, щоб інвестувати в інноваційні технології та впровадження цифрових трансформацій.

Таким чином, впровадження цифрових технологій в організацію місцевого самоврядування пов'язано з певними викликами, але є частиною закономірного розвитку сучасної місцевої демократії та розбудови інноваційного суспільства. Це стратегічний напрямок розвитку, модернізації місцевого самоврядування на шляху його прозорості, інноваційності та ефективності. Для успішного впровадження цифрової трансформації місцевого самоврядування потрібно оперативно приводити правову базу у відповідність із сучасними викликами у сфері технологій. При цьому слід комплексно охоплювати різні аспекти: кібербезпеку, захист приватного життя, фінансування, системне забезпечення, цифрову грамотність.

Список використаних джерел:

1. Stolterman E., Fors A. C. *Information Technology and the Good Life. Information Systems Research: Relevant Theory and Informed Practice* / В. Kaplan et al. (eds). London, UK: Kluwer Academic Publishers, 2004. URL: https://www.researchgate.net/publication/46298817_Information_Technology_and_the_Good_Life (дата звернення: 01.10.2024).
2. Schwab K. *The Fourth Industrial Revolution. Foreign Affairs*. 2015, Dec. 12. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/2015-12-12/fourth-industrial-revolution> (дата звернення: 01.10.2024).
3. Від сильного громадянського суспільства до сталої громадської участі. *Головна – Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва*. URL: <https://dif.org.ua/article/vid-silnogo-gromadyanskogo-suspilstva-do-staloi-gromadskoi-uchasti> (дата звернення: 01.10.2024).
4. Загальнонаціональне опитування щодо громадського залучення. Весна 2024. URL: https://www.dropbox.com/scl/fi/yc3lyv76vvx77q7lny5lz/Pact-USAID-ENGAGE_CEP-Spring-2024 (дата звернення: 01.10.2024).
5. Мужанова Т. М. «Розумне місто» як інноваційна модель управління. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2017. № 2. С. 116-122.
6. Опитування громадської думки для оцінки змін в обізнаності громадян щодо громадських організацій та їхньої діяльності. URL: https://www.dropbox.com/scl/fi/3tob16xggb156str57tjk/Pact-USAID_Engage_CEP_poll_w8_Dec20-Jan21_slides_Ukr_public.pdf?rlkey=w2z5qtsxu49fepo41gv0iwtz&e=1&dl=0. (дата звернення: 01.10.2024).

НОВІ ФУНКЦІЇ ПАРЛАМЕНТУ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРЕНДІВ

Турчинов К.О.

*кандидат юридичних наук, докторант кафедри
теорії права та конституціоналізму Західноукраїнського
національного університету, м. Тернопіль, Україна
ORCID: 0009-0005-8620-8770*

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3978

Виборні парламенти як інститути публічної влади у сучасному світі набули великої політичної ваги. Вони впливають на внутрішні, регіональні та міжнародні справи, беручи до уваги політичні, економічні, соціальні, навіть екологічні і кліматичні виміри. Окрім того, сучасні парламенти допомагають виражати політичні інтереси та здійснювати соціалізацію країн.

Найважливішими функціями парламенту є представництво народу в процесі прийняття законів, обговорення і затвердження державного бюджету, прийняття важливих рішень, які визначають долю народу, таких як ратифікація міжнародних конвенцій, членство держави в міжнародних організаціях або оголошення війни. Крім того, сучасні парламенти почали виконувати нові завдання відповідно до потреб країн, наприклад, вступати в міжнародні парламентські коаліції для подолання певних явищ, таких як бідність, голод, опустелювання та інших пов'язаних з ними проблем, або сприяти національному примиренню в країнах, які переживають внутрішні конфлікти. Крім того, парламент виступає спонсором ініціатив, спрямованих на стримування криз, які можуть виникнути між урядом і народом [1, р. 43].

Як відомо, до традиційних функцій парламентських інституцій належать законодавча і контрольна, що є одними з основних повноважень парламентських інституцій в усьому світі. Законодавча функція покладена на парламентські інституції, щоб ті стали головним джерелом законів [1, р. 89]. Незалежно від того, хто є джерелом законодавства (парламент чи уряд), парламент несе відповідальність за прийняття законів, що регулюють діяльність держави. Ці закони є джерелом і виправданням створення парламентів [2, с. 203]. Законотворчість є однією з місій парламенту. Від ухвалених ним законів залежать державні органи у своїй роботі, а держава, зі свого боку, дотримується цих законів.

Парламент практикує функцію нагляду за роботою уряду з метою публічного представлення та обговорення цієї роботи, а також підзвітності уряду. Іноді це призводить до ухвалення парламентських рішень щодо

запобігання невідповідним діям уряду або виходу за рамки програм, задекларованих раніше урядом. Таким чином, парламент бере на себе ці функції серед того, що називається «механізмами парламентського контролю». Це може призвести до втрати довіри уряду і заміни його іншим урядом, надаючи парламентарям достатню політичну владу для гарантування прав і свобод [1, р. 131]. Крім того, чіткий парламентський нагляд за діями уряду є показником належного врядування, коли парламент, виконуючи цю функцію, може досягти балансу гілок влади і захистити суспільні інтереси народу.

Утім останнім часом функції та місії урядів значно розширилися під впливом кількох факторів, а саме: глобалізації, переплетення внутрішніх і зовнішніх відносин, впливу технологічного розвитку. Цей відбулося, щоб парламенти встигали за розширенням функцій їх урядів. Для виконання цих нових завдань сучасні парламенти можуть застосовувати нетрадиційні методи. Повноваження і ролі обох органів законодавчої і виконавчої влади повинні бути закріплені в конституції. Законодавець, який розробляє конституцію, повинен враховувати гнучкість повноважень і ролей законодавчої та виконавчої влади, щоб йти в ногу з розвитком подій у всіх сферах і прискорювати вирішення питань, які вимагають швидких і належних процедур, у спосіб, що відповідає загальним інтересам країни.

Роль сучасних парламентів не обмежується законодавством, прийняттям законів, контролем за діяльністю уряду та затвердженням загального бюджету країни. Навпаки, вони розширюють свою роль, включаючи інші місії, що базуються на конституційній основі, статусі і досвіді парламентської інституції, її здатності втручатися в різні місцеві, регіональні та міжнародні питання. Нові місії сучасних парламентів полягають у тому, щоб перешкоджати міністерським поправкам з метою здійснення тиску на уряди, покращення умов життя меншин, внесення змін до політичних угод, протистояння зовнішньому втручанням або формулювання зовнішньої політики. Наприклад, важлива роль парламенту у сфері зовнішніх відносин закріплена в Конституції Данії, яка передбачає, що «парламент призначає комітет у закордонних справах з числа своїх членів, а уряд консультується з цим комітетом перед прийняттям будь-якого важливого рішення з питань зовнішньої політики» (Конституція Данії 1955 року, стаття 19, пункт 3). Це підтверджує, що конституції деяких країн надають великого значення новим ролям сучасних парламентів. Конституція Іспанії також надала парламенту право створювати регіони і ратифікувати будь-яку зміну кордонів провінцій та перетворювати їх на автономні регіони (Конституція Іспанії, дві статті 144/1 і 144), відповідно до наступного: автономна

громада дозволена конституцією; допускається система автономії для регіональних частин, які не входять до складу губерній [1, р. 145, 147].

Конституція надала парламенту право здійснювати каральні повноваження над усіма регіонами та адміністративними одиницями держави, які можуть спробувати здобути незалежність. Наприклад, іспанський парламент провів багато засідань щодо референдуму в регіоні Каталонія, проведеного без схвалення центральної влади, і розмістив у себе відповідні системи. Парламент здійснював свої повноваження згідно зі статтею 155 Конституції, уповноважуючи центральний уряд вживати стримуючі процедури, щоб запобігти отриманню незалежності регіоном Каталонія. Конституційні процедури парламенту зберегли єдність країни. Це підтверджує виконання парламентом нових ролей, які не згадувалися в класичних теоріях, що обмежували парламенти двома функціями – законодавчою та контролюючою.

Конституція, з якої впливають нові ролі парламенту, доповнює регламент парламенту. Регламент містить набір правил і традицій, прийнятих парламентом для регулювання своєї роботи. Основна мета регламенту – надати депутатам свободу обговорювати і звітувати в атмосфері ясності і впевненості. Регламент включає в себе способи формування робочого апарату і водночас визначає принцип обговорення і голосування, відносини між парламентом і урядом, роботу парламентських комітетів, представників і Генерального секретаріату, а також багато інших завдань і ролей, які не містяться в конституціях або законах [3, с. 97].

Взаємодія між двома конституційними і процедурними рамками надає сучасним парламентам досвід і основи, які підтримують виконання їхніх нових ролей. Насправді, враховуючи різноманітність їхніх нових ролей, сучасні парламенти були добре сприйняті людьми, оскільки їхня роль може бути гуманітарною, соціальною, політичною, сільськогосподарською, екологічною або кліматичною. Наразі існування парламенту в країнах не є яблуком розбрату, і всі країни сподіваються, що сучасні парламенти відіграють ключову роль у просуванні принципів демократії [1, р. 175]

Функції парламентів світу можна поділити на загальні і технічні. Загальними функціями називають нові ролі, а саме: участь у формуванні державної політики; допомога у створенні планів розвитку; боротьба з бідністю та насильством; парламентська дипломатія і зменшення наслідків стихійних явищ. Технічні функції – це дві законодавчі та наглядові ролі, які виконують парламенти по відношенню до виконавчої влади [3, с. 102].

Взаємовідносини між законодавчою та виконавчою владою набувають різних форм і моделей відповідно до системи правління,

яка застосовується в кожній країні, що відображає характеристики та особливості президентської, парламентської або змішаної форм державного правління.

Отже, сучасні парламенти можуть відігравати нові ролі в різних сферах, як внутрішніх, так і зовнішніх, а також у різних секторах – гуманітарному, екологічному, сфері послуг чи клімату – у результаті значних змін, що відбуваються у світі. Такі зміни негативно вплинули на здатність урядів швидко вирішувати проблеми, адже виникли величезні виклики на додаток до постійних змін у діяльності парламентських інститутів, на технічному рівні департаментів і секретаріатів або членів парламенту та інституту загалом.

Найважливішими рекомендаціями, які можна зробити, є необхідність для сучасних парламентів працювати над розвитком своїх конституційних і процедурних рамок, щоб йти в ногу з прискоренням подій, відповідати вимогам народів і допомагати позбавляти свої країни від багатьох явищ, які вимагають негайного втручання. Рекомендовано розвивати парламентські інститути, щоб покращити їх професійну діяльність як представників народу і працювати над посиленням взаємодії з громадянським суспільством. Крім того, парламентські інститути повинні співпрацювати з виконавчою владою у тих сферах, які потребують фундаментальних рішень для досягнення стабільності і розвитку. Сучасні парламенти можуть ефективно вирішувати питання, які були проігноровані конституцією. Необхідно розширювати співпрацю з міжнародними організаціями з метою виконання нових ролей сучасних парламентів.

Література:

1. Blomgren M., Rozenbery O. (Eds). *Parliamentary Roles in Modern Legislatures*. 1st Edition. London: Routledge, 2012. 272 p.
2. Бакумов О. Відповідальність парламенту України в системі юридичної відповідальності держави: конституційно-правовий аналіз. *Право України*. 2019. № 7. С. 198-217.
3. Генріх Оберройтер. Парламентаризм: міжнародний досвід. *Перша міжнародна наукова конференція «парламентські читання»*. Київ: ТОВ «Вістка», 2010. 160 с.

АЛІМЕНТИ НА УТРИМАННЯ БАТЬКІВ В УКРАЇНІ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Махова Лілія Олексіївна

*адвокат, старший викладач кафедри
цивільного, господарського та екологічного права,
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка», м. Дніпро, Україна*

Виприцький Андрій Олексійович

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
цивільного, господарського та екологічного права,
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка», м. Дніпро, Україна*

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3972

В Україні питання аліментів на утримання батьків регулюється законом. Це важливий аспект сімейних правовідносин, який забезпечує підтримку непрацездатним батькам у скрутному становищі. Моральним та юридичним обов'язком повнолітніх є зобов'язання щодо утримання своїх непрацездатних батьків, якщо ті потребують матеріальної допомоги, що поширюється на всіх дітей, проте її розмір може змінюватись залежно від обставин.

Відповідно до ч. 1 ст. 202 СК України, підставою для виникнення обов'язку повнолітніх дочки чи сина утримувати батьків є «непрацездатність» і «потреба». Непрацездатними вважаються особи, які досягли пенсійного віку або мають інвалідність. Потреба визначається судом на основі доказів, наданих батьками. Це може бути відсутність доходів, недостатність пенсії чи інших соціальних виплат задля забезпечення мінімальних потреб. Станом на 2024 рік, згідно ст. 7 ЗУ «Про Державний бюджет України на 2024 рік» прожитковий мінімум для непрацездатних осіб становить 2361,00 грн. [1].

Аліменти на утримання батьків можуть виплачуватись у добровільному чи судовому порядку (примусово). Вважається, що повнолітні діти виконують свої обов'язки щодо утримання добровільно.

Разом з цим батьки та діти можуть врегулювати свої відносини за домовленістю через письмовий нотаріально посвідчений договір про сплату аліментів, що забезпечує виконання зобов'язань на взаємовигідних умовах та в позасудовому порядку (ч. 1 ст. 9 СК України).

Якщо діти відмовляються виконувати свої обов'язки добровільно, батьки можуть звернутися до суду з відповідним позовом, що має містити обґрунтування нужденності та докази непрацевдатності. Суд розглядає справу та приймає рішення, керуючись принципами справедливості та розумності.

Розмір аліментів встановлюється судом з урахуванням матеріального та сімейного стану сторін. Він може бути фіксованим або визначатись у відсотковому співвідношенні до доходу. Суд має право змінювати розмір залежно від конкретних обставин. При визначенні розміру аліментів та додаткових витрат суд бере до уваги можливість одержання утримання від інших дітей, до яких не пред'явлено позову про стягнення аліментів, дружини, чоловіка та своїх батьків (ст. 205 СК України). Аліменти підлягають індексації залежно від рівня інфляції, і це є важливим механізмом, який захищає інтереси батьків за умов економічної нестабільності.

Діти крім сплати аліментів зобов'язані брати участь у додаткових витратах на батьків, викликаних тяжкою хворобою, інвалідністю або немічністю. Якщо батьки є тяжко хворими, а дитина має достатній дохід (заробіток), суд може постановити рішення про стягнення з неї одноразово або розстрочку коштів на покриття витрат, пов'язаних з лікуванням та доглядом [2].

Існують також обставини, за яких діти можуть бути повністю або частково звільнені від сплати аліментів, якщо суд встановить, що батьки ухилялися від виконання своїх обов'язків щодо виховання дітей або зловживали батьківством. При позбавленні батьківських прав і не поновленні, обов'язок утримувати матір, батька у дочки, сина не виникає (ч. 2 ст. 202 СК України).

Аліменти на утримання батьків є важливим інструментом для соціального захисту покоління «поважного віку» в Україні. Законодавство забезпечує механізми захисту прав нужденних батьків, проте успішна реалізація цих прав часто залежить від привитих моральних цінностей і готовності дітей підтримувати батьків. Важливо пам'ятати, що сімейні відносини будуються не лише на юридичних зобов'язаннях, а й на взаємній повазі та любові.

Література:

1. Інтернет посилання: <https://alimenti-na-utrimannya-batkiv-zobovyzannya.html>
2. Інтернет посилання: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14?find=1&text>.

ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ МЕХАНІЗМУ ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ В РЕЗУЛЬТАТІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Породько Вікторія Володимирівна
кандидат юридичних наук, доцент,
Національна академія Служби безпеки України
ORCID: 0000-0002-2346-9990

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3960

Збройні конфлікти між державами, що супроводжують історію розвитку людства, завдають невідправної шкоди життю і здоров'ю людей, їх майну, яке забезпечує належний рівень життєдіяльності та сталий розвиток суспільства. Це спонукає суб'єкти міжнародних відносин шукати дієві засоби і механізми загальновизнаної регламентації подолання їх наслідків з метою спільної та ефективною протидії протиправним актам агресії.

Положенням про закони і звичаї війни на суходолі встановлено однозначну заборону під час воєнних збройних протистоянь на знищення або захоплення власності ворога, крім випадків, коли воно настійно вимагається військовою необхідністю; атакування чи бомбардування будь-яким способом незахищених міст, селищ, будинків чи споруд; конфіскацію приватної власності; мародерство (п. г ст. 23; ст. 25; ч. 2 ст. 46; ст. 47). Як закріплено ст. 3 IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 р., воююча сторона, яка порушує норми цього Положення, підлягає відповідальності у формі відшкодування збитків за наявності підстав для цього та є відповідальною за всі дії, вчинені особами, які входять до складу її збройних сил.

Класична доктрина міжнародного права формувалась на наукових концепціях, за якими відповідальність у міжнародному праві полягала в обов'язку держави-порушника відшкодувати завдану шкоду, з огляду на що її фактичною підставою визнавалось порушення державою такого обов'язку відшкодування шкоди, завданої іноземцю внаслідок дій чи бездіяльності державних органів, а юридичною – природне право та

звичай. При цьому, вина не завжди розглядалась, як обов'язкова умова міжнародно-правової відповідальності, підміняючись ризиком, який несе держава за неправомірні дії своїх органів. На практиці ж, здебільшого, заподіяні бойовими діями збитки відшкодовувалися за рахунок переможеної сторони, або за згодою держави, яка вчиняла агресію.

Згідно із Статутом ООН, до її мети відноситься і вжиття ефективних колективних заходів для придушення актів агресії та залагоджування або розв'язання міжнародних конфліктів, а одним із принципів, у відповідності з якими для досягнення таких цілей діють сама Організація та її члени, є утримання в міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і якимось іншим чином (ст. ст. 1, 2). Разом з тим, до основних шляхів вирішення міжнародного конфлікту, що загрожує підтримці миру і безпеки, Статут відносить переговори, обстеження, посередництво, примирення, арбітраж, судовий розгляд, звернення до регіональних органів або угод чи інших мирних засобів на власний вибір сторін (ч. 1 ст. 33), або звернення, у тому числі за рекомендацією Ради Безпеки ООН, до Міжнародного Суду відповідно до положень його Статуту (ч. 3 ст. 36).

Враховуючи, що оскарження невиконання рішення суду здійснюється до Ради Безпеки (ч. 2 ст. 94) та що Військово-Штабний Комітет, відповідаючи за стратегічне керівництво будь-якими збройними силами, наданими в розпорядження Ради Безпеки, перебуває в її підпорядкуванні (ч. 3 ст. 47), питання відповідальності агресора, який є постійним членом Ради Безпеки ООН і користується правом вето на її рішення, має суто декларативний характер. Тим самим, сучасна практика придушення актів агресії, про які йдеться в Статуті ООН, не забезпечує реалізації міжнародно-правових гарантій як захисту від такої агресії, так і безумовного відшкодування фізичним і юридичним особам, а також державам, території яких атаковані, збитків, заподіяних збройною агресією.

Особливо відчутно проблеми віднайдіння своєчасного і ефективного механізму відшкодування шкоди, заподіяної бойовими діями, проявили себе в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України. Як справедливо зауважив О. Водяніков, з часів другої світової війни правова система жодної із країн, незважаючи на закріплення відповідних механізмів пристосування до війни та інших екстремальних умов, не здійснювала у реальному житті їх запуск. З початком широкомасштабної збройної агресії Росії правова система України зазнала фрагментації з виділенням трьох правопорядків, які почали діяти на її території, а саме: правопорядку території активних бойових дій; правопорядку окупованої території; правопорядку правового режиму самозахисту [1]. На значення

цього поділу для застосування норм міжнародного права щодо встановлення шкоди, заподіяної цивільним особам, та відповідальності за неї звертали увагу й інші фахівці [2].

Це значення впливає з норм міжнародно-правових актів та судових рішень, за якими на території активних бойових дій не діють положення Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, але застосовуються конвенційні положення міжнародного гуманітарного права; на окупованій території, де формально зберігається юрисдикція державних органів та судів України, фактична відповідальність за будь-яку шкоду згідно з принципами міжнародного гуманітарного права покладається на державу-окупанта, зобов'язання у чому РФ мала за собою принаймні до 16 вересня 2022 р., коли припинила участь у зазначеній Конвенції. Що стосується правопорядку правового режиму самозахисту, який відповідає задекларованому в Статуті ООН (ст. 51) невід'ємному праву кожного члена Організації, що зазнав збройного нападу, на індивідуальну або колективну самооборону, то на території України, де не ведуться активні бойові дії і яка не є окупованою, діє прийняте у зв'язку із запровадженням воєнного стану спеціальне законодавство, яке має тимчасовий характер і розраховане на час дії воєнного стану та певний проміжок після його завершення.

Питання відповідальності в міжнародному праві є однією з найбільш досліджуваних та складних проблем, яка породжує значні суперечності та має виняткове значення, відіграючи конституюючу роль для формування міжнародного права як окремої і самостійної системи сучасної правової науки [3, с. 25]. Оскільки накладення арешту та конфіскація активів Російської Федерації і її громадян, які підтримують збройну агресію, що здійснюються у судовому і санкційному порядках в Україні, не забезпечують у повній мірі відшкодування збитків, завданих фізичним і юридичним особам, а також українській державі у результаті російського збройного вторгнення, важливого значення набуває використання з цією метою на підставі норм міжнародного права активів РФ, розміщених в третіх країнах.

Міжнародні акти, визнаючи право потерпілого від збройної агресії на відшкодування збитків та обов'язок порушника щодо його здійснення, водночас не містять універсальних механізмів відшкодування таких збитків. Враховуючи, що Росія, яка є постійним членом Ради Безпеки ООН, не визнає свого обов'язку відшкодувати завдані їй агресією збитки і використовує свій вплив на прийняття загальнообов'язкових рішень, досягнення справедливості стикається із реалізаційними труднощами у забезпеченні декларованого міжнародного правопорядку.

Саме тому Генеральна Асамблея ООН 14 листопада 2022 р. ухвалила Резолюцію, у якій визнала необхідність створення у співпраці з Україною міжнародного механізму відшкодування збитків, втрат і ушкоджень, які є наслідком міжнародних протиправних діянь РФ в Україні та проти України, фактично констатувавши факт порушення Росією норм міжнародного права і наявність у неї міжнародних зобов'язань з відшкодування заподіяної шкоди, а також одночасно давши поштовх для активного вирішення проблеми на регіональному рівні, як це і передбачено ст. 33 Статуту ООН.

З огляду на далеко не однакостайну підтримку даної Резолюції під час голосування сподівання на розробку такого механізму під егідою ООН мають досить примарні перспективи. Проте європейський шлях вирішення проблеми на міжнародному рівні дістав своє практичне продовження.

Позиція Генасамблеї ООН знайшла повну підтримку та розвиток у Резолюції Європарламенту від 19 січня 2023 р. та в Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи від 26 січня 2023 р., остання з яких закріпила готовність ПАРЕ взяти на себе лідерство у створенні й підтримці функціонування механізму отримання Україною відшкодування, враховуючи досвід, набутий Європейським судом з прав людини та Комітетом міністрів у оцінці та забезпеченні вимог справедливої сатисфакції за серйозні порушення прав людини, та відігравати провідну роль у створенні і управлінні майбутнім механізмом.

На відміну від рішень європейських інстанцій, які мають рекомендаційний характер, реальним практичним кроком до формування механізму відшкодування збитків стало оголошення на саміті Ради Європи 16-17 травня 2023 р. про створення на виконання резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 14 листопада 2022 р. Реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, учасниками або асоційованими членами якого вже стали 44 держави та ЄС. Цей реєстр є складовою міжнародного компенсаційного механізму, який окрім нього також включає компенсаційну комісію, яка буде визначати суми збитків, що підлягають відшкодуванню, та фонд для накопичення коштів, якими компенсуюватимуть збитки, що будуть створені для реалізації відшкодування збитків, завданих російською збройною агресією як фізичним і юридичним особам, так і українській державі, включаючи органи місцевого самоврядування і громади.

Спираючись на Резолюцію Європарламенту від 19.01.2023 р., саміт ЄС 1 лютого 2024 р. затвердив план Єврокомісії щодо конфіскації доходів від заморожених російських активів, за яким самі заморожені активи Центробанку РФ не будуть вилучені і залишаться на європейських рахунках, а на допомогу Україні буде передано прибуток від їх

використання, який спрямують до створеного на період 2024 - 2027 років спеціального фонду, що знаходитиметься під керівництвом представників Європейської ради.

У свою чергу Парламентська асамблея Ради Європи 16 квітня 2024 р. також ухвалила резолюцію, якою закликала передати заморожені державні активи Росії в новий фонд для відновлення України, проанонсувавши створення міжнародного механізму компенсації під егідою Ради Європи; активної співпраці різних країн заради швидкої передачі активів РФ у механізм із компенсації збитків; створення міжнародного трастового фонду, до якого будуть передаватися кошти всіх державних активів Росії в ЄС та скликання неупередженої та ефективної комісії щодо міжнародних претензій.

Безумовно, як зазначають експерти у сфері міжнародного права, майбутній міжнародний компенсаційний механізм для України повинен базуватись на багатосторонньому міжнародному договорі, як юридичній підставі для його створення і джерелі легітимності функціонування, та передбачати формування компенсаційної комісії для розгляду вимог про відшкодування збитків, створення компенсаційного фонду, з якого виплачуватиметься відшкодування, а також запровадження ефективної процедури примусового виконання рішень комісії [4, с. 15-16].

Важливого значення у цьому контексті набуває участь у такому договорі усіх держав, у яких акумульовані російські активи, що безпосередньо чи через доходи від їх використання плануються для покриття збитків, завданих збройною агресією РФ проти України.

Сучасний стан можливостей протидії агресору з урахуванням розбіжностей у позиціях суб'єктів міжнародних відносин щодо формування механізму відшкодування збитків, завданих протиправним збройним вторгненням, свідчить про нагальну потребу розробки та прийняття під егідою ООН, як наймасштабнішої міжнародної організації, міжнародного нормативно-правового акта, який би передбачав не лише засудження дій держави-агресора, а й конкретний механізм санкцій, що до неї можуть бути застосовані, включно з політичними і фінансово-економічними обмеженнями з боку міжнародного співтовариства, які б позбавляли її змоги продовжувати бойові дії та забезпечували повне відшкодування за її рахунок збитків, завданих потерпілій стороні, включно з фізичними і юридичними особами. Звичайно, для загально визнаної легітимності суттєве значення мало б укладення такої угоди в час відсутності воєн і збройних конфліктів у світі та за участі усіх держав, які є постійними членами Ради Безпеки ООН.

Література:

1. Водянніков О. Мистецтво юридичної війни: шкода, спричинена під час активних бойових дій. Лівий берег (LB.UA). 5 вересня 2022 р. URL: https://lb.ua/blog/oleksandr_vodennikov/528385_mistetstvo_yuridichnoi_viyni_shkoda.html (дата звернення: 28.08.2023 р.).
2. Гудима Д. Міжнародно-правові засади відповідальності держави за шкоду, завдану під час збройного конфлікту: Лекція у рамках програми підготовки для підтримання кваліфікації суддів місцевих загальних судів, (НСШУ, 05.12.2022 р., м. Київ). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/Prezent_Mig_pr_zasad_vidprov_zb_konf.pdf (дата звернення: 28.08.2023 р.).
3. Маловацький О. Міжнародно-правова відповідальність держави за міжнародні неправомірні акти: актуальні теоретико-доктринальні підходи до визначення та розуміння. *European political and law discourse*. 2018. Vol. 5. Is. 4. P. 25-46.
4. Відшкодування для України: моделі, перспективи, виклики: аналітична доповідь / І. М. Городиський, М. В. Бем, С. Р. Косаревич, С. О. Верланов, Н. В. Василечко, А. А. Слюсар. Львів: Центр Дністрянського, 2023. 103 с.

SOFT SKILLS (М'ЯКІ НАВИЧКИ) У ПРОФЕСІЇ ЮРИСТА

Андрушко Ірина Петрівна

доцент кафедри теорії та історії держави і права

Національного університету біоресурсів

і природокористування України

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3977

Soft skills (м'які навички) включають комунікацію, критичне мислення, емоційний інтелект тощо. Вони часто визначають, як ефективно особа може інтегруватися в команду, управляти проєктами та взаємодіяти з клієнтами.

Soft skills – це навички, які допомагають людям ефективно взаємодіяти з іншими та вирішувати різноманітні завдання в особистому та професійному житті [1]. Soft skills є ключовими для успішності в різних сферах, зокрема, такі компетенції, як адаптивність, стресостійкість і управління відносинами, навички ведення переговорів, стратегічне мислення, конфліктологія, ефективне управління часом, часто є вирішальними для професійного успіху.

Для юристів важливо володіти емоційним інтелектом, оскільки професія юриста передбачає спілкування з клієнтами. Юрист повинен розвивати навички емоційного інтелекту і свої soft skills, адже це є необхідністю сучасного життя.

Загалом в емоційному інтелекті виділяють наступні великі складові: самосвідомість (самооцінка); саморегуляція; мотивація; емпатія; соціальні навички [1].

Основою емоційного інтелекту є стабільна самооцінка людини, яка дозволяє юристу приймати зважені рішення, надавати клієнту консультації, керуючись винятково інтересами клієнта, а не бажанням самоствердитись за рахунок інтересів клієнта.

Важливою в роботі юриста є також емпатія, яка відіграє величезну роль для побудови довготривалих і партнерських відносин з клієнтом. Зазвичай людина, яка звертається за правовою допомогою, не є фахівцем в галузі права, і не завжди знає чого саме хоче. Юрист теж людина, і працювати в умовах недовіри, неповного розуміння потреб клієнта тощо, це стрес, який призводить до вигорання. Можна стверджувати, що без

активного використання емоційного інтелекту, зокрема емпатії, робота юриста буде неефективною.

Отже, робота юриста в цьому аспекті полягає в тому, щоб поставити клієнту правильні запитання, відповідаючи на які, клієнт сам для себе зрозуміє свої бажання, своє бачення результату. Це і є емпатія – вміння поставити себе на місце іншої людини і внаслідок цього допомогти клієнту зрозуміти ситуацію, зрозуміти себе.

Інші складові емоційного інтелекту, як-от саморегуляція, мотивація і соціальні навички, теж є дуже важливими, і їх розвиток призведе до покращення становища юриста на роботі або на ринку юридичних послуг.

Говорячи про мотивацію і саморегуляцію, ми інформуємо про внутрішній всесвіт людини, про її вміння мотивувати себе та інших, шукати в собі ресурси, управляти своїми емоціями та станами, використовувати емоції як своїх союзників, а не ворогів.

Тобто, соціальна ефективність – це вміння керувати конфліктами, управляти відносинами, вміння брати відповідальність за себе та за інших, керувати своїм еґо, не даючи йому можливості нашкодити собі тощо.

Комунікаційні навички теж є важливими, наприклад, здатність висловлювати свої думки чітко і переконливо, слухати і розуміти інших, вести переговори та діалоги. Робота юриста чи адвоката в більшості випадків передбачає тісну комунікацію з людьми – клієнти, судді, прокурори, колеги і т.д.

Ефективна комунікація можлива тільки в тому випадку, коли її учасники керуються принципом співпраці й реалізують відповідну поведінку. Принцип співпраці передбачає, що учасник комунікації враховує не лише власні інтереси, але й інтереси інших учасників. Цей принцип протиставлений як агресивному відстоюванню своєї точки зору, так і жертвності, відмові від своїх інтересів заради інтересів іншого.

Серед соціальних навичок можна виділити, наприклад ораторське мистецтво та навичку публічних виступів або тайм-менеджмент.

Тайм-менеджмент. Ефективне управління часом є надзвичайно важливим навичкою для юристів, оскільки ця професія часто вимагає управління багатьма завданнями, строками і документами. Найбільш класичними пожирачами часу є пусті телефонні балачки, відсутність плану на день/тиждень/місяць, неефективні наради, тотальний контроль, відсутність делегування і соціальні мережі.

Ораторське мистецтво та навичка публічних виступів. Один з основних обов'язків багатьох юристів – це представлення інтересів своїх клієнтів в судах та інших установах. Тому для досягнення бажаного результату юристи повинні вміти переконливо висловлювати свої аргументи перед суддею, іншими сторонами по справі. В багатьох випадках, юристи використовують ораторське мистецтво під час

переговорів або медіації для досягнення компромісних рішень. Ораторське мистецтво з комунікаційними навичками допомагає юристам ефективно спілкуватися, переконувати і впливати на інших, що є надзвичайно важливим в їхній професійній діяльності.

Для юристів також важливо розвивати аналітичне мислення, вміти працювати з великою кількістю документів, свідчень, доказів та іншої інформації.

Аналітичне мислення, зокрема, передбачає здатність робити висновки та приймати рішення. Юристи часто працюють з великою кількістю інформації та документів, тому необхідно вміти виділяти головне, те що дійсно має вплив на ситуацію чи справу. Це не завжди легко. Але якщо юрист не має таких навиків, він просто загубиться у морі документів. Жодна автоматизована система не володіє критичним мисленням, здатністю враховувати всі фактори та приймати оптимальні рішення в складних ситуаціях.

Використання новітніх інформаційних технологій, що значно спрощує життя юриста у багатьох сферах також є важливою навичкою в роботі юриста, зокрема в таких сферах.

Електронний документообіг та збереження даних. Юристи повинні працювати з великою кількістю документів, свідчень, доказів та іншої інформації. ІТ-інструменти допомагають зберігати, організувати і швидко отримувати доступ до цих даних. А електронний обмін дозволяє зручно та ефективно обмінюватися даними з клієнтами, колегами та іншими сторонами просто з вашого смартфона.

Пошук і дослідження правової інформації. Інтернет і спеціалізовані правові бази даних дозволяють юристам легко знаходити закони, судові рішення, прецеденти та іншу правову інформацію для дослідження та використання у своїй практиці.

Ефективність роботи. Юристи можуть використовувати програми для автоматизації багатьох рутинних завдань, таких як планування, підготовка документів, ведення обліку годин роботи та управління строками.

Безпека даних і конфіденційність. ІТ-технології допомагають забезпечувати конфіденційність та захист даних клієнтів та клієнтської інформації від несанкціонованого доступу.

Література:

1. Микола Подолін. Цінність soft skills: що важливо для роботи юриста. Юридична газета online. Електронний ресурс. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/cinnist-soft-skills-shcho-vazhливо-dlya-roboti-yurista.html>

ПОСИЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДРІБНЕ ВИКРАДЕННЯ ЧУЖОГО МАЙНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ЗАКОНОДАВЧІ НОВЕЛИ

Гринчак Сергій Васильович
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінального права Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0001-6858-9104

Інтернет-адреса публікації на сайті:
https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3968

18 липня 2024 р. Верховна Рада України прийняла Закон України № 3886-IX «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та деяких інших законів України щодо посилення відповідальності за дрібне викрадення чужого майна та врегулювання деяких інших питань діяльності правоохоронних органів» (далі – Закон № 3886-IX). Цей нормативний акт набув чинності з дня, наступного за днем його опублікування, а саме з 9 серпня 2024 р. Його зміст вказує, що зазнали змін або доповнень декілька законів України. Найбільш значущі зміни стосуються КУпроАП. Зокрема, йдеться про прийняття нової редакції ст. 51 КУпроАП. Зі змісту цієї законодавчої новели можна зробити висновок, що дрібним викраденням чужого майна шляхом крадіжки, шахрайства, привласнення чи розтрати, вважається таке викрадення чужого майна, вартість якого на момент вчинення адміністративного правопорушення не перевищує двох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (далі НМДГ). Отже, з набранням чинності Закону № 3886-IX адміністративна відповідальність за такі правопорушення суттєво змінилась (до вказаних змін адміністративно караним було викрадення чужого майна, якщо його вартість не перевищувала 0,2 НМДГ).

З прийняттям такої новели виникає питання щодо мети її прийняття, обґрунтованості, своєчасності та доцільності. Окрім того вкрай важливим є з'ясування взаємозв'язку та взаємного впливу, з однієї сторони, нової редакції ст. 51 КУпроАП, а з іншої – статей 185, 190, 191 КК. Як наслідок також потребує відповіді і питання про зворотню дію закону про кримінальну відповідальність у разі застосування Закону № 3886-IX.

Метою прийняття законопроекту є врегулювання правовідносин в адміністративній та кримінально-правовій сферах та забезпечення більш ефективного, справедливого застосування покарання за фактами дрібних крадіжок, а також удосконалення процесу розкриття адміністративних та

кримінальних правопорушень. Про це прямо зазначено у пояснювальній записці до проекту Закону України № 1106 «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за дрібне викрадення чужого майна» (який передував прийняттю Закону №3886-IX). Необхідність у такому врегулюванні, на думку авторів проекту, виникла у зв'язку з тим, що з початком повномасштабного вторгнення збройних сил РФ на територію України було введено воєнний стан та прийнято закони, які змінили окремі положення Кримінального кодексу України, посиливши кримінальну відповідальність. Одним з таких актів був Закон України №2117-IX від 3 березня 2022 р. «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» (далі Закон №2117-IX). Цим Законом частини четверті статей 185, 186, 187, 189, 191 КК доповнені новою кваліфікуючою ознакою: вчинення кримінальних правопорушень в умовах воєнного або надзвичайного стану. Як наголошують народні депутати, правозастосування Закону №2117-IX призвело до того, що дії осіб, які вчиняли крадіжку майна в умовах воєнного стану, вартість якого перевищує 302 гривень 80 копійок (0,2 НМДГ) кваліфікувались за ч. 4 ст. 185 КК, санкція якої передбачає покарання у вигляді позбавлення волі від 5 до 8 років. За таких обставин суворість покарання не відповідає ступеню суспільної небезпеки крадіжки, а отже не є справедливим [1].

Для порівняння у проекті КК України різновидами майнової шкоди передбачено: істотну, суттєву, значну та тяжку (ст. ст. 2.5.1., 2.5.2, 2.5.3., 2.5.4, 2.5.5.). Окрім того зазначено, що протиправне діяння, яке спричинило мізерну шкоду, не є кримінальним правопорушенням. Вказане діяння за мірками чинного КК розглядається як малозначне (ч. 2 ст. 11 КК). Отже кримінальна відповідальність за спричинення майнової шкоди, згідно з проектом КК, може наставати у разі заподіяння не менше, як істотної майнової шкоди. Розмір такої шкоди становить не більше 50 розрахункових одиниць (ст. 1.4.4.). Розрахунковою одиницею спричинення майнової шкоди є 1/30 розміру мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня відповідного року Законом про Державний бюджет України (ст. 1.4.2.) [2]. Проте мінімального розміру істотної майнової шкоди проект КК також не передбачає. Виникає питання, де знаходиться межа між мізерною майновою шкодою та істотною. Такий підхід не можна визнати більш вдалим, аніж існуючий порядок встановлення мінімального розміру майнової шкоди, з якого настає кримінальна відповідальність за викрадення чужого майна шляхом крадіжки, шахрайства, привласнення чи розтрата за чинним КК.

Варто зауважити, що з моменту набрання чинності Законом №2117-IX, а саме з 7 березня 2022 р., постало питання щодо тлумачення кваліфікуючої ознаки «вчинення злочину в умовах воєнного або надзвичайного стану» (ч. 4 ст. 185 КК), яке колегія суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду окреслила як виключну правову проблему. Колегія суддів вважала, що тлумачення ознаки «в умовах воєнного або надзвичайного стану» як такої, що означає «в період дії режиму воєнного або надзвичайного стану» суперечить точному змісту закону і меті, яку ставив законодавець, запроваджуючи зміни до КК. Судом наголошено на тісному зв'язку кваліфікуючої ознаки «в умовах воєнного або надзвичайного стану» в частині четвертій статей 185-187, 189, 191 КК із п. 11 ч. 1 ст. 67 КК «вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій», які, на думку колегії, мають однакову правову природу. І наостанок суд вважав, що тлумачення ознаки «в умовах воєнного стану або надзвичайного стану» без урахування того, чи були використані такі умови для вчинення злочину, порушує принцип індивідуалізації покарання, визначений ч. 2 ст. 61 Конституції України [3]. Щодо вказаного рішення була оголошена окрема думка судді Н. О. Антонюк, яка зазначила, що у випадках, коли крадіжка вчинена в умовах воєнного стану і цей стан введений на всій території держави, то вочевидь особі треба інкримінувати цю ознаку. Адже законодавець врахував вчинення крадіжки в умовах воєнного стану як чинник, який суттєво підвищує суспільну небезпеку. На думку судді законодавець свідомо не написав «крадіжка з використанням умов воєнного стану». Адже цілком очевидно, що його ціллю було втримання можливого росту злочинності під час війни, оскільки люди залишили свої домівки, поїхали із заощадженнями і цінностями в інші області держави чи взагалі в інші держави. Обсяг роботи правоохоронців із областей, в яких не ведуться активні бойові дії, із початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну також суттєво зріс. Тому законодавець враховує фактор «воєнного стану» загалом на всій території, на якій цей стан введено, адже він безпосередньо відображається на діяльності як правоохоронної системи, так і на житті пересічних громадян [4].

З таким тлумаченням кваліфікуючої ознаки «вчинення злочину в умовах воєнного або надзвичайного стану» (ч. 4 ст. 185 КК) в Ухвалі Першої судової палати не погодилась Велика Палата Верховного Суду, яка навпаки підтримала правову позицію щодо оцінки крадіжки, вчиненої в умовах воєнного стану, відповідно до якої кваліфікуюча ознака «вчинення злочину в умовах воєнного стану» не є тотожним поняттям до обставин вчинення злочину з використанням умов воєнного стану. Як зазначила Велика Палата, така позиція є сталою, оскільки неодноразово

переглядаючи судові рішення щодо осіб, засуджених за різні злочини з кваліфікуючою ознакою «вчинення злочину в умовах воєнного стану», Касаційний суд не ставив під сумнів правильність кваліфікації дій винних осіб за цією кваліфікуючою ознакою. Враховуючи наведене, Велика Палата дійшла висновку про відсутність підстав для передачі даного кримінального провадження на її розгляд. А тому справа була повернута для подальшого розгляду відповідною колегією суддів Касаційного кримінального суду [5].

Аналіз тексту Закону №2117-IX, пояснювальної записки до нього, переконливих аргументів колегії суддів Першої судової палати КС ВС дає підстави для висновку, що обтяжуюча обставина «з використанням умов воєнного або надзвичайного стану», яка передбачена п. 11 ч. 1 ст. 67 КК та кваліфікуюча обставина «в умовах воєнного або надзвичайного стану», яка передбачена у ч. 4 ст. 185, ч. 4 ст. 186, ч. 4 ст. 187 ч. 4 ст. 189, ч. 4 ст. 191 КК мають однакову правову природу. Як слушно зазначає Л. Ю. Тимофеева, дотримання принципу пропорційності є однією з основних вимог справедливості та правосуддя, у тому числі визначення покарання та його розміру. Отже, видається непропорційним кваліфікувати будь-яку крадіжку, зокрема, яка спричинила шкоду у мінімальних розмірах за особливо кваліфікованим складом, передбаченим ч. 4 ст. 185 КК. Умови воєнного стану існують по всій території України до закінчення війни, але це не дає підстав для нівелювання основного складу та інших кваліфікуючих ознак [6, с. 29-31]. Таким чином кваліфікуючу ознаку, передбачену в ч. 4 ст. 185, ч. 4 ст. 186, ч. 4 ст. 187 ч. 4 ст. 189, ч. 4 ст. 191 КК необхідно уточнити, вказавши на вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану. Дослідження кримінальних проваджень у Єдиному реєстрі судових рішень вказує на те, що поки не внесені зміни до чинного КК, суди, розуміючи очевидну невідповідність, непропорційність тяжкості вчиненого злочину та санкції, що загрожує особі, змушені у провадженнях, де особи обвинувачуються у скоєнні крадіжки, вчиненої в умовах воєнного або надзвичайного стану (ч. 4 ст. 185 КК), у разі призначення покарання у вигляді позбавлення волі на строк п'ять років, застосовувати звільнення від відбування призначеного покарання з випробуванням. Однак така практика застосування ст. 75 КК спотворює інститут звільнення від відбування покарання, який не призначений для нуліфікації непомірно жорстоких положень кримінального закону [7] в угоду досягнення мінімально можливої справедливості для засудженого.

Наступним аргументом на користь прийняття Закону №3886-IX народними депутатами наведено вражаючі статистичні дані. Зокрема, за інформацією Офісу Генерального прокурора у 2023 р. обліковано 82 123 кримінальних проваджень за фактами вчинення кримінальних

правопорушень, передбачених ст. 185 КК, з яких у 48 921 повідомлено про підозру, до суду скеровано 44 924 кримінальних проваджень, з них 44 083 з обвинувальним актом та 30 155 кримінальних проваджень закрито. Проте сприймати такі дані потрібно критично, адже до початку повномасштабного вторгнення збройних сил РФ на територію України статистичні дані за ст. 185 КК були не менш вражаючими. Зокрема, у 2021 р. було зареєстровано 113 517 кримінальних правопорушення, з яких у 60 895 провадженнях особам вручене повідомлення про підозру, до суду направлено 57 541 кримінальних проваджень, з них 56 546 з обвинувальним актом та 99 034 провадження закрито [8]. Отже, така статистика не дає уявлення, про те, на скільки збільшилась кількість кримінальних проваджень, облікованих за ч. 4 ст. 185 КК як крадіжка, вчинена в умовах воєнного або надзвичайного стану, у порівнянні з іншими періодами, коли така кваліфікуюча ознака була відсутня.

Протягом правозастосування Закону № 3886-IX відразу постало питання про те, чи нова редакція ст. 51 КУпроАП призвела до зміни обсягу кримінально караних діянь, передбачених ст. 185 (крадіжка), ст. 190 (шахрайство) чи ст. 191 (привласнення чи розтрата) КК і, відповідно, про зворотну дію цього закону.

Вказане питання було предметом розгляду колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду. У своїй Постанові від 22 серпня 2024 р. по справі № 567/507/23 (провадження N 51-7110 км 23) колегія суддів, використавши положення ч. 1 ст. 3 КК України, вказала, що законодавство України про кримінальну відповідальність становить КК України, який ґрунтується на Конституції України та загальноновизнаних принципах і нормах міжнародного права, ч. 6 ст. 3 КК, згідно яких зміни до законодавства України про кримінальну відповідальність можуть вноситися виключно законами про внесення змін до цього Кодексу та/або до кримінального процесуального законодавства України, та/або до законодавства України про адміністративні правопорушення, а також застосувавши приписи ст. 58 Конституції України, згідно з якими закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи прийшла до висновку, що Закон № 3886-IX змінив обсяг кримінально караних діянь, зокрема, передбачених ст. 185 КК. Враховуючи, що закон про кримінальну відповідальність, що скасовує кримінальну протиправність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, має зворотну дію у часі, тобто поширюється на осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності, у тому числі на осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимість (ч. 1 ст. 5 КК), у вказаній справі, має бути застосований принцип зворотної дії

закону в часі, передбаченому ст. 5 КК України та приписи ч. 2 ст. 433 КПК України. Як наслідок з судових рішень судів попередніх інстанцій посилення про скоєння обвинуваченим 28 січня 2023 р. повторного таємного викрадення майна, вчиненого в умовах воєнного стану, підлягає виключенню як таке, що з урахуванням вищенаведеного, не підпадає під кримінально каране діяння, передбачене Особливою частиною КК України [9].

З таким тлумаченням Закону № 3886-ІХ не погодилась інша колегія суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду. У своїй Ухвалі від 29 серпня 2024 р. по справі № 278/1566/21 (провадження № 51-2555км24) колегія суддів взяла за основу Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статті 58 Конституції України, статей 6, 81 Кримінального кодексу України (справа про зворотну дію кримінального закону в часі). (№ 6-рп/2000 від 19 квітня 2000 року в справі № 1-3/2000). У ньому КСУ зазначив, що зіставлення положень статей 8, 58, 92, 152, пункту 1 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України та відповідних положень КК про зворотну дію закону в часі надало КСУ підстави до висновку, що виключно кримінальними законами України визначаються діяння, які є кримінальними правопорушеннями, та встановлюється відповідальність за їх вчинення. Відповідно і зворотна дія в часі реалізується через кримінальні закони у випадках, коли вони скасовують або пом'якшують відповідальність особи [10]. На цій підставі колегія суддів вважає, що Закон № 3886-ІХ є складовою законодавства про адміністративні правопорушення, з огляду на що змінену ст. 51 КУпАП не можна вважати новим – зміненим законом України про кримінальну відповідальність, відповідно і застосовувати положення ч. 1 ст. 58 Конституції України та ст. 5 КК, які визначають зворотну дію закону в часі. Таким чином колегія суддів Третьої судової палати ККС ВС прийшла до висновку про необхідність відступити від правозастосовної позиції в подібних правовідносинах, якою керувалася Перша судова палата ККС ВС у постанові від 22 серпня 2024 року (справа № 567/507/23, провадження № 51-7110км23), за якою зміни ст. 51 КУпАП визнані підставою до застосування приписів ст. 5 КК, адже виходить із іншої правової позиції щодо застосування норм права, відмінної від раніше висловленої Верховним Судом. З метою формування єдиної правозастосовної практики вказане кримінальне провадження колегія суддів передала на розгляд Об'єднаної Палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду [11].

Отже, своє бачення щодо цього питання має висловити Об'єднана Палата Верховного Суду. Хочеться сподіватись, що вона підтвердить наявність підстав для застосування зворотної дії закону в часі, передбаченої ст. 5 КК, керуючись принципом верховенства права. Таке рішення буде справедливим щодо осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання Законом №3886-ІХ чинності, у тому числі щодо осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимість. В протилежному випадку Україну чекають численні звернення зацікавлених осіб до Європейського Суду з прав людини.

Наукові дискусії з питань тлумачення Закону №3886-ІХ тільки розпочались. У зв'язку з цим, обґрунтованим видається тлумачення, яке пропонує В. Ю. Пономаренко. Науковець зазначає, що згадане вище Рішення КСУ не підлягає застосуванню до ситуації, яка склалася після набрання чинності Законом №3886-ІХ, з огляду на формальну відмінність цієї ситуації від того, про що йдеться в правовій позиції КСУ. Диспозиції ч.1 ст. 185, ч.1 ст. 190, ч.1 ст. 191 КК не можуть бути визнані бланкетними. Через це вказана правова позиція КСУ не може бути застосована. Співвідношення між приписами ч. 1 ст. 185, ч.1 ст. 190, ч. 1 ст. 191 КК, з одного боку, і ст. 51 КУпроАП, з іншого боку, має проводитися не через використання конструкції «бланкетної диспозиції», а на основі вироблених у практиці Європейського Суду з прав людини критеріїв розуміння звинувачення з боку держави, яке має кримінальний характер у сенсі ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, які отримали назву «критерії Енгеля». Вказані критерії Європейський Суд з прав людини неодноразово застосовував у справах проти України, у тому числі – пов'язаних з притягненням до відповідальності на основі КУпроАП. Виходячи зі сказаного, ст. 51 КУпроАП слід розглядати як нормативно-правовий припис кримінального законодавства, що вміщений до нормативно-правового акту іншої галузевої належності. Таким чином, ст. 51 КУпроАП, з одного боку, і ст. 185 або ст. 190 або ст. 191 КК завжди мають тлумачитися в системі і зміна обсягу однієї з них автоматично тягне зміну обсягу іншої. Тому внесення змін Законом № 3886-ІХ до ст. 51 КпАП одночасно стало і внесенням змін до змісту ст. 185, ст. 190 і ст. 191 КК. Отже, ст. ст. 185, 190 і 191 (в частині привласнення і розтрати) КК після набрання чинності Законом № 3886-ІХ є змістовно новими, якими більше не передбачено кримінальної відповідальності на підставі КК за викрадення чужого майна вартістю від 0,2 до 2 НМДГ, у зв'язку з чим відповідно до ч. 1 ст. 5 КК вони мають зворотню дію в часі, тобто поширюються на всіх осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання вказаним законом чинності, у тому числі на осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимість [12].

Отже, з набранням чинності Закону № 3886-ІХ, а саме з 9 серпня 2024 р., викрадення чужого майна є кримінально караним за ст. 185, ст. 190 і ст. 191 КК, якщо його вартість перевищує 2 НМДГ. У грошовому еквіваленті йдеться про суму понад 3028 грн. Звісно виникає питання, чи обґрунтовано є такий розмір? Проблема ще більше ускладнюється, якщо йдеться про дрібне викрадення чужого майна (до 2 НМДГ/3028 грн.), вчинене повторно (ч. 3 ст. 51 КУпроАП), або три і більше разів (ч. у ст. 51 КУпроАП) протягом року, особою, яка піддавалася адміністративному стягненню за дрібне викрадення чужого майна. З 1 січня 2024 р. в Україні мінімальна соціальна пенсія, на яку змушені жити багато пенсіонерів – 2361 грн. Значення цих коштів для таких осіб важко переоцінити, а їх викрадення передбачає лише загрозу адміністративної відповідальності. Крім того треба взяти до уваги, що воєнний стан діє протягом певного часу, а тому важливо з'ясувати чи такий розмір є виправданим і у мирний час, після скасування воєнного стану. Усвідомлюючи той факт, що встановити правильний вартісний критерій розмежування адміністративно та кримінально караних правопорушень вкрай важко, все ж потрібно зазначити, що вартість майна, яка покладається в основу розмежування адміністративних та кримінальних правопорушень, передбачених ст. 51 КУпроАП та ст. 185, ст. 190 і ст. 191 КК, потребує подальшого дослідження та обговорення.

Аналіз змісту Закону № 3886-ІХ та супровідних документів до нього (пояснювальної записки, висновку Головного науково-експертного управління Апарату ВР України, зауважень Головного юридичного управління Апарату ВР України, висновків комітету ВР України з правоохоронної діяльності) дають можливість встановити, що головною причиною його прийняття була нагальна потреба зняти проблеми правозастосування Закону України №2117-ІХ від 3 березня 2022 року «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство», які виникали у випадках притягнення до кримінальної відповідальності осіб за правопорушення, передбачені ст. 185, ст. 190 і ст. 191 КК, вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану. Беручи до уваги цей основний чинник, можна визнати, що Закон № 3886-ІХ теж певною мірою є законом воєнного часу. Разом з тим, його положення носять універсальний характер і з припиненням або скасуванням воєнного стану не втрачають свою дію.

Наведене вище дає підстави зробити висновок, що Закон № 3886-ІХ є достатньо обґрунтованим та вкрай необхідним. Його прийняття є дещо запізним, адже найбільш доречно його було приймати одночасно із Законом №2117-ІХ, враховуючи їх взаємопов'язаність. Проте така неузгодженість та несвоєчасність викликана імовірно, умовами війни. Разом з тим, Закон № 3886-ІХ не позбавлений певних недоліків,

головним з яких є вартісний критерій, використаний законодавцем для розмежування адміністративних та кримінальних правопорушень, передбачених ст. 51 КУпАП та ст. 185, ст. 190 і ст. 191 КК. Очевидно він потребує подальшого дослідження, та обговорення.

Література:

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України № 1106 від 12 березня 2024 р. «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за дрібне викрадення чужого майна». URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/1ad1b2d5-98f2-4fdd-ae7d-a273f43a2eb7>
2. Проект Кримінального кодексу України (станом на 01.08.2024 р.) URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-stanom-na-01-08-2024.pdf>
3. Ухвала від 28 березня 2023 р. колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду по справі № 722/594/22 (провадження № 51-3186км22). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110395917?fbclid=IwAR0m4oKvWg7juxX13CSqYRN8JhRSLZ6TGkIZDJAexTkAFOq6LycCJgL_c-Q
4. Окрема думка судді Н. О. Антонюк по справі № 722/594/22 (провадження № 51-3186км22) Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 28 березня 2023 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110339366>
5. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 25 травня 2023 р. по справі № 722/594/22 (провадження № 13-27кц23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111460562>
6. Тимофеева Л. Ю. Пропорційність врахування обтяжуючих та пом'якшуючих обставин при кваліфікації та призначенні покарання / Вісник Асоціації кримінального права України, 2024. № 1(21). С. 13-36. URL: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2024.21.306239>
7. Мамченко Н. Тлумачення ознаки «в умовах воєнного стану» призводить до того, що будь-яка крадіжка розглядається як тяжкий злочин, і це спотворює саме поняття – справу передали до ВП ВС. Юридична газета. 29 квітня 2023 р. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/268935-tolkovanie-priznaka-v-usloviyakh-voennogo-polozheniya-privodit-k-tomu-chto-lyubaya-krazha-rassmatrivaetsya-kak-tyazhkoe-prestuplenie-i-eto-iskazhaet-samo-ponyatie-delo-peredali-na-bp-vs>
8. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року Офісу Генерального прокурора Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL:

<https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

9. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 22 серпня 2024 р. по справі № 567/507/2323, (провадження N 51-7110 км 23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121159033>

10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статті 58 Конституції України, статей 6, 81 Кримінального кодексу України (справа про зворотну дію кримінального закону в часі). (№ 6-рп/2000 від 19 квітня 2000 року в справі № 1-3/2000). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-00#Text>

11. Ухвала колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29 серпня 2024 р. по справі № 278/1566/21 (провадження № 51-2555км24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121295777>

12. Пономаренко Ю. А. Науково-практичний висновок щодо запиту судді Верховного Суду В. В. Наставного (вих. № 325/0/26-24 від 30.08.2024).

ЗЛОЧИННІСТЬ У ПРОФЕСІЙНОМУ ФУТБОЛІ: ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ ТА ЗАПОБІГАННЯ

Самсонов Олег Васильович

аспірант кафедри кримінального процесу,

Національний університет «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Дрьомін Віктор Миколайович

доктор юридичних наук, професор,

Національний університет «Одеська юридична академія»

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3973

Оскільки професійний спорт, як і будь-яка соціальна діяльність, супроводжується виникненням злочинних ризиків та їх проявами, вартою дослідження є тематика заходів протидії та запобігання злочинності у цій сфері. В той же час, оскільки професійний спорт має широку кількість напрямів, які відрізняються один від одного своїми особливостями, для ефективної боротьби зі злочинністю варто окремо досліджувати кожний такий напрям, зокрема професійний футбол.

Як вдало зауважують науковці, «протидія злочинності реалізується через систему соціальних і спеціальних заходів, спрямованих на усунення причин і умов, які сприяють вчиненню протиправних діянь, які вже мають місце, або готуються чи вже почалися, виявленні винних осіб та притягненні їх до відповідальності» [1, с. 139]. Таким чином, літературою виокремлено такі основні види кримінологічних заходів запобігання злочинності – загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні. Оскільки такий підхід цілком обґрунтований, він може бути використаний і для характеристики заходів протидії та запобігання злочинності у сфері професійного футболу.

Загальносоціальна протидія злочинності є сукупністю ефективних заходів соціально-економічного, правового, ідеологічного, організаційно-управлінського, культурно-виховного змісту, спрямованою на подальший розвиток та вдосконалення суспільних відносин і усунення чи нейтралізацію найбільш глибоких детермінант злочинності [2, с. 112]. Таким чином, загальносоціальні заходи протидії злочинності у професійному спорті охоплюють перебудову економічної, культурної та соціальної парадигми суспільства в цілому, передбачаючи глибокі зміни, здатні якісно вплинути на подолання такого виду злочинності.

Спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи протидії злочинності у сфері фізичної культури і спорту зорієнтовані на деструкцію основних видових та групових їх факторів на різних стадіях виникнення, дії останніх. На відміну від загальносоціальної, спеціально-кримінологічна протидія злочинності характеризується специфіковістю форм, методів впливу на детермінанти злочинності і окремих злочинів, їх максимальною наближеністю й проникненням до сфери, інститутів, окремих ситуацій злочинної діяльності членів соціальних груп, індивідумів [3, с. 179].

Хоча спеціально-кримінологічні заходи протидії злочинності розбудовуються на основі загальносоціального запобігання, вони є більш предметними та направлені на подолання злочинності конкретно у сфері професійного футболу. Такі заходи можна виокремлювати на основі тих найпоширеніших категорій правопорушень, що вчиняються у професійному футболі, до яких варто віднести корупційні, насильницькі та злочини, які стосуються вживання допінгу.

Таким чином, у розрізі подолання злочинності у професійному спорті, спеціально-кримінологічними заходами для таких цілей можуть служити: посилення заходів відповідальності (дисциплінарних, адміністративних, кримінально-правових) за вчинення правопорушень у професійному спорті – така діяльність може охоплювати як закріплення

більш суворих санкцій за вчинення конкретних правопорушень, так і передбачення додаткової відповідальності за окремі види неправомірних діянь; створення інституцій, які займаються виявленням та протидією конкретних видів протиправних діянь; розробка програмних документів, направлених на комплексну зміну правил виявлення та протидії конкретного виду злочинності у професійному спорті.

Індивідуальні заходи протидії злочинності у професійному спорті охоплюють можливості впливу на окрему особу або їх групу. Сюди можуть відноситися: 1) заходи ранньої профілактики: інтенсифікація правоосвітньої роботи зі спортсменами; 2) заходи безпосередньої профілактики за моделлю роботи у зв'язці поліцейського і тренерського штабу; 3) посткримінальна профілактика; 4) дезінтеграція угруповань спортсменів (одноклубників), що мають антисоціальну спрямованість діяльності; 5) виявлення та нейтралізація протиправного впливу з боку тренера на спортсменів; 6) ускладнення можливості вільного придбання засобів і речовин, які відносяться до допінгу [3, с. 198-199].

Таким чином, заходи протидії та запобігання злочинності у професійному футболі охоплюють загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи. Заходи загальносоціального характеру спрямовані на поліпшення соціальних умов та зниження впливу злочинних детермінант, спеціально-кримінологічні заходи націлені на попередження конкретних правопорушень, таких як корупція та допінг, а індивідуальні заходи профілактики орієнтовані на спортсменів і їхнє оточення. Поєднання таких мір відіграє ключову роль у зниженні рівня злочинної активності та зменшенні кількості вчинених протиправних діянь у означеній сфері.

Література:

1. Веприцький Р. С. Поняття та зміст заходів протидії злочинності. *Європейські перспективи*. 2014. № 3. С. 137-139.
2. Литвинов О. М. Загальносоціальний вектор у механізмі протидії злочинності та фактори, що його обумовлюють. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2008. Вип. 41. С. 111-117.
3. Сокурєнко В. Кримінологічна характеристика та протидія злочинності у сфері фізичної культури і спорту : дис. ... канд. юрид. наук (докт. філос.): 12.00.08 (081 – Право). Харків, 2019. 235 с.

КРИМІНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ УЧАСНИКІВ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Секо Сергій Олександрович

здобувач ступеня доктора філософії 2022 року вступу,

Державний податковий університет

ORCID: 0009-0004-8552-4854

Науковий керівник: Любавіна Вікторія Петрівна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального

права та процесу, Навчально-науковий інститут права

Державного податкового університету

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3980

Однією з найбільш злободенних та непростих проблем сучасного суспільства, за оцінками вчених та практичних працівників, виступає організована злочинність. Вона посягає на основи державного та суспільного устрою країни, підриває її економіку, що розкладає вплив на духовно-моральні засади, культивує серед населення традиції та звичаї злочинного світу. Можна визнати, що організована злочинність несе реальну загрозу національній безпеці.

Центральне місце у цих негативних процесах належить суб'єктам організованої злочинності – організованим злочинним формуванням, діяльність яких визначають керівники, рядові та інші учасники злочинних об'єднань. Тим часом в умовах глобалізації організованої злочинності, її проникнення, у кримінології більша частина дослідників зосередила свою увагу на вивченні особистості лише організатора злочинної діяльності, лише поверхово торкнувшись інших учасників організованих злочинних формувань.

Слід визнати, що заходи протидії організованій злочинності та профілактичного впливу на учасників організованих злочинних формувань на етапі неефективні. Відсутність підготовлених кадрів, недостатнє матеріально-технічне та інформаційне забезпечення правоохоронних органів, а також брак нормативно-правових актів та науково обґрунтованих методичних рекомендацій щодо профілактичного впливу на лідерів, рядових та інших учасників організованих злочинних формувань зумовлюють низький рівень результативності правоохоронної діяльності у зазначеній сфері.

Громадська небезпека учасника організованої злочинної діяльності полягає в тому, що він є частиною організованої системи злочинності, та члени організованих злочинних формувань представляють особливу, підвищену суспільну небезпеку саме у таких об'єднаннях.

Організована злочинність – це відносно самостійний вигляд злочинності, що має високий рівень суспільної небезпеки, являє собою цілісну стійку систему злочинної діяльності організованих злочинних формувань, що складається із сукупності злочинів, скоєних організованими злочинними групами та (або) злочинними спільнотами (злочинними організаціями), та осіб, їх вчинили на певній території в певний проміжок часу, що виявляється у здатності до відтворення та в систематичній злочинній діяльності, яка забезпечена своїми засобами захисту від соціального контролю та корупційними зв'язками з представниками державної влади, місцевого самоврядування та здійснюється у всіх сферах життя суспільства, гарантуючи фінансовий прибуток, у тому числі від легалізації злочинних доходів [1, с. 63-64].

Несприятливими тенденціями організованої злочинності є: хоч і незначне, але зростання злочинів, вчинених організованими злочинними групами та організованими злочинними спільнотами, як у загальну масу злочинів, і груповий злочинності; транснаціональний характер організованої злочинної діяльності; поширення нових форм проявів організованої злочинної діяльності; «омолодження» та залучення до злочинної діяльності молодих людей (від 16 до 25 років); все велика залученість до організованої злочинної діяльності жінок, які мають малолітніх дітей, а також вікових (літніх) категорій осіб.

Організований злочинець – це учасник організованого злочинного формування з властивими йому негативними морально-психологічними властивостями та якостями, що визначають характер і ступінь суспільної небезпеки вчинених ним злочинів, його місце та роль організованому злочинному формуванню.

Кримінологічні особливості особистості лідера організованого злочинного формування визначаються тим, що він має яскраво виражене правовим нігілізмом, непорушною антисоціальною установкою без будь-якого внутрішнього самоосуду, високим ступенем криміногенного спотворення особистісних характеристик, освічений, комунікабельний, підприємливий і своєму соціальному статусу близький до успішного законослухняного громадянина.

Кримінологічні особливості рядових та інших учасників організованого злочинного формування визначаються нижчим рівнем їх кримінальної стійкості, схильністю до впливу групи, діяльністю в її інтересах, часом на шкоду своїм власним, наявністю підтримки з сторони злочинної організації, що формує впевненість у собі та відчуття безкарності. На відміну від лідерів, учасники організованих злочинних формувань є молодшими і менш освіченими, не влаштовані в особистого життя, мають досить низький соціальний статус [2, с. 205-206].

Слід відзначити, що для рядових та інших учасників організованого злочинного формування характерний нижчий рівень кримінальної «стійкості», вони схильні до впливу групи, діють у її інтересах, часом жертвуючи своїми власними, водночас знаходять у злочинній організації підтримку, отримуючи впевненість у собі та відчуття безкарності. Виконавці – учасники організованих злочинних формувань, в порівнянні з їхніми лідерами, молодші, мають більше низький рівень освіти, невлаштовані в особистому житті, мають достатньо низький соціальний статус, здебільшого, відносяться до корисливо-насильницького типу особистості. Таким чином, рядові та інші учасники організованих злочинних формувань мають специфічні особливості особистісних характеристик, які необхідно враховувати при профілактичному впливі на них [4, с. 231-232].

Одним із пріоритетних напрямків слід вважати саме профілактичний вплив на лідерів, рядових та інших учасників організованих злочинних формувань, що являють собою сукупність спеціально-кримінологічних заходів, спрямованих на виявлення умов формування даних груп, а також факторів, що породжують та зумовлюють скоєння злочинів з боку учасників організованого злочинного формування та надання попереджувального впливу на його лідерів, рядових та інших членів [3].

Таким чином, попередження злочинності та профілактика злочину слід розглядати як ціле та його частина, тобто профілактичний вплив на учасників організованих злочинних формувань є однією з основних форм попередження організованої злочинності і не передбачає тільки виявлення, локалізацію, нейтралізацію факторів, що породжують та що зумовлюють групову протиправну поведінку, а й надання попереджувального впливу на лідерів, рядових та інших членів даних об'єднань.

Вплив на членів організованого злочинного формування, має проводитися диференційовано залежно від ієрархічної підпорядкованості, статево приналежності та міжособистісного спілкування у злочинній структурі, а також характеру та ступеня суспільної небезпеки скоєного злочину. Загально соціальні та спеціально-кримінологічні заходи попередження організованої злочинності стосовно конкретного учасника організованого злочинного формування трансформуються в індивідуальний рівень.

Список використаних джерел:

1. Бусол О. Ю. Організована злочинність в Україні: стан і проблеми реалізації державної політики у сфері протидії цьому явищу. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2019. № 2. С. 60-71.

2. Кальман А. Г., Христич І. О. та ін. Злочинність у сфері економіки: проблеми прогнозування, планування та координації заходів протидії. Акад. прав. наук України, Ін-т вивчення проблем злочинності. Харків: Новасофт, 2005. 256 с.
3. Перелигіна Р. В., Дмитришак Ю. І. Щодо стратегії боротьби з організованою злочинністю (на прикладі України та Іспанії). Часопис Київського університету права. 2019. № 4.
4. Попович В. М. Тіньова економіка як предмет економічної кримінології / В. М. Попович. Київ: Правові джерела, 2013. 448 с.

СУЧАСНІ ПРЕЦЕДЕНТИ ТА ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Третяк Віталій Валентинович
здобувач ступеня доктора філософії 2022 року вступу,
Державний податковий університет
ORCID: 0009-0001-8782-5579

Науковий керівник: Любавіна Вікторія Петрівна
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального
права та процесу, Навчально-науковий інститут права
Державного податкового університету

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3981

Вивчення прецедентів щодо господарських злочинів відіграє важливу роль у боротьбі з цією формою злочинності та запобіганні її виникненню. Аналіз таких прецедентів дозволяє виявити загальні закономірності та особливості у сфері господарської злочинності.

Слід відмітити, що господарські злочини є одним із різновидів злочинів проти економічної безпеки держави. Вони ґрунтуються на порушенні законодавства у сфері підприємницької діяльності та економіки загалом.

Головними суб'єктами господарських злочинів можуть виступати як посадові особи, які перевищують свої повноваження, так і особи, які не пов'язані посадовими обов'язками. Залежно від скоєних дій, можуть бути причетними до скоєння злочинів, або бути співучасниками, або бути самостійними виконавцями господарських злочинів.

Важливою основою виявлення господарських злочинів є відповідальність юридичних і фізичних осіб за протиправні дії. Вона визначається відповідно до законодавства і може включати різні заходи,

такі як адміністративні штрафи, позбавлення волі на певний термін або штрафні санкції [1].

Насамперед, кримінологічні дослідження показують, що господарські злочини вчиняються як фізичними особами, і юридичними особами. Вони можуть бути як на приватному, так і на державному рівні.

Залежно від сфери діяльності та характеру порушень, господарські злочини можна поділити на такі типи:

- злочини у сфері муніципальної економіки;
- злочини у сфері охорони здоров'я;
- злочини у сфері громадського харчування;
- злочини у сфері транспорту;
- злочини у сфері будівельної діяльності;
- злочини у сфері банківської та фінансової діяльності;
- злочини у сфері митних операцій;
- злочини у сфері податків та зборів;
- злочини у сфері виробництва та реалізації товарів [2, с. 13-14].

Слід зазначити, що кожен із перерахованих типів господарських злочинів має свої особливості та потребує особливого контролю та нагляду. Основне завдання законодавства та правоохоронних органів полягає у запобіганні та припиненні протиправних дій у сфері господарської діяльності, а також у покаранні винних осіб.

Проте не можна вважати, що злочини у сфері господарської діяльності виникають лише внаслідок зловживання службовими повноваженнями чи корупцією. Нерідко такі правопорушення можуть бути пов'язані з окремими діями або діями, які, хоча і не є злочинами згідно з нормативною базою, все ж таки суперечать загально-соціальним нормам і вимагають втручання державних або муніципальних служб.

Злочини у сфері господарської діяльності характеризуються порушенням законних прав і інтересів підприємств, держави, громадян. Вони є формою кримінально-правового злочину, що призводить до істотних збитків для економічної сфери.

Для аналізу таких прецедентів слід вивчити такі аспекти, як характеристика вчиненого злочину, його склад та ознаки, методи дослідження, розгляд сфери його вчинення, а також особливу увагу слід приділити повноваженням та посадовим обов'язкам особи, яка вчинила злочин.

Величезне значення слід надати аналізу сучасних прецедентів стосовно господарських злочинів. При вивченні таких випадків необхідно провести методологічну оцінку господарської злочинності та виявити причини та умови, що сприяють їх вчиненню.

Дослідження прецедентів щодо господарських злочинів допомагає сформулювати рекомендації та запропонувати заходи щодо попередження цього виду злочинності. Важливо звернути увагу на повноваження та посадові обов'язки осіб, які вчинили злочин, а також можливість співучасті інших осіб у ньому [3, с. 9-10].

Таким чином, вивчення прецедентів щодо господарських злочинів є важливим інструментом у боротьбі з цією формою злочинності. Аналіз таких прецедентів допомагає позначити особливості та загальні закономірності у сфері господарської злочинності та сприяє розробці ефективних заходів щодо її попередження та контролю.

У ході дослідження криміналістичної характеристики господарських злочинів важливо звернути увагу на історію та основу їхнього становлення. Такий аналіз допоможе виявити загальні тенденції та еволюцію цієї форми злочинності.

Розгляд кримінологічних аспектів та причин появи господарських злочинів дає можливість краще зрозуміти природу цього явища та розробити запобіжні заходи та контроль. Вивчення областей, у яких відбуваються порушення, як-от охорона здоров'я, управління компаніями та інших, допомагає точніше визначити специфіку господарську злочинність [4, с. 217-218].

Постає необхідність розв'язання такої важливої науково-прикладної проблеми, як обґрунтування теоретичних положень та розроблення напрямів удосконалення вітчизняного кримінального законодавства і практики його застосування, спрямованих на підвищення ефективності кримінально-правової охорони господарських відносин.

Отже, на підставі наведеного, можна зробити висновок про те, що господарські злочини відіграють важливу роль в історії та розвитку українського суспільства. Поняття та типи таких злочинів є основою криміналістичної методології та є базою для визначення компетенції правоохоронних органів, а також для прийняття рішень з питання давності злочинів та встановлення санкцій. Система норм про господарські злочини в її сучасному вигляді сформувалася в європейських законодавствах до кінця минулого століття. На той час загальне у різних національних системах господарських злочинів набуло домінуючого характеру, національні особливості відійшли на другий план. Відбувається стихійна та організована гармонізація та уніфікація норм про господарські злочини. У результаті можна говорити про типову для держав із розвиненою економікою систему господарських злочинів.

В основі принципової схожості систем господарських злочинів різних країн лежать єдині універсальні форми правової організації їх економіки та, зрештою, об'єктивні потреби ринкової економіки.

Список використаних джерел:

1. Дерев'янко Б., Грещук Г., Туркот О. Застосування альтернативних способів захисту прав суб'єктів господарювання: українські реалії та досвід країн 190 ЄС. Економіка та право. 2023. № 1. С. 34-42. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2023.01.034>
2. Кравець І. Резнікова В., Пацурія Н. Вплив держави на економіку у повоєнний період: концептуальні засади перспектив правового регулювання. Право України. 2023. № 8. С. 12-43.
3. Остапенко Ю. Саморегулівна діяльність у сфері господарювання завдання господарсько-правового правознавства. 2018. Вип. 2. С. 9-11.
4. Хрімлі К. Поняття господарсько-торговельної діяльності. Актуальні проблеми держави та права. 2014. Випуск 74. С. 217-222.

ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Чекараміт Катерина Сергіївна
здобувач ступеня доктора філософії 2022 року вступу,
Державний податковий університет
ORCID: 0000-0002-0180-230X

Науковий керівник: Нікітін Юрій Вікторович
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та процесу,
Навчально-науковий інститут права
Державного податкового університету

Інтернет-адреса публікації на сайті:
https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3979

Важливим напрямом кримінальної політики будь-якої держави є профілактика злочинності, особливо профілактика злочинності неповнолітніх. Питання профілактики злочинності неповнолітніх є актуальним абсолютно завжди, тому що правопорушення неповнолітніх слід віднести до проблем, що викликають особливе занепокоєння суспільства і держави.

Злочинність неповнолітніх багато в чому визначає в майбутньому стан дорослої злочинності, і навіть впливає на розвиток суспільства. Проблема злочинності неповнолітніх загалом є актуальним питанням в Україні, оскільки зміни у різних сферах життя країни накладають свій

відбиток на неповнолітніх. Все це відбувається через відкритість засобів масової інформації, зростання насильства в суспільстві, через руйнування колишніх ідеалів. Присутність правового нігілізму призводить до формування девіантної поведінки підлітків [1, с. 96].

Але для того, щоб проводити роботу з профілактики правопорушень та протидії злочинності неповнолітніх, слід розуміти, хто такий неповнолітній. Як правило, неповнолітній – це особа, яка не досягла певного віку, з якою закон пов'язує його повну громадянську дієздатність, тобто в повному обсязі реалізовувати права, свободи та обов'язки, передбачені законодавством.

Законодавство України передбачає діяльність об'єднань громадян, а також виконання судових рішень у справах щодо неповнолітніх, а також громадян у сфері профілактики правопорушень неповнолітніми. Ефективним засобом громадського контролю за діяльністю ювенальної юстиції, а також інструментом її реалізації та вдосконалення є створення посад дитячих омбудсменів (зараз вони існують майже в усіх країнах Європи, ряді штатів США).

Злочинність серед неповнолітніх передбачає акцентування уваги на профілактику злочинів, скоєних неповнолітніми. Успішність виконання зазначених завдань багато в чому залежить від вивчення стану злочинності неповнолітніх, особистості підлітків, а також негативного та позитивного впливу на їхню поведінку факторів соціального середовища та ефективності впливу суб'єктів профілактики.

Розглядаючи систему профілактики злочинності неповнолітніх, виділяють дві основні складові: по-перше, суб'єкт запобіжної діяльності; по-друге, структура та зміст загально-соціальних та кримінологічних заходів.

Суб'єкт запобіжної діяльності – це сукупність державних та громадських організацій, громадян, які здійснюють на різних рівнях планування заходів щодо запобігання злочинам, управління цими заходами або їх безпосередню реалізацію, а також мають у зв'язку з цим певні права та обов'язки та відповідальні за досягнення намічених цілей [2, с. 214-215].

Ефективна профілактика злочинності неповнолітніх можлива лише у разі всебічної та точної оцінки соціальних відхилень серед неповнолітніх. На сьогоднішній день неповнолітні це одна з найкримінальніших категорій населення. Адже варто зазначити, що все починається з дитинства, яке є відправною в житті кожної людини. Саме з цього часу має починатися нормальна підготовка дитини до повноцінного життя у соціумі, розвиток дитини, належне виховання моральних якостей, патріотизму.

Спеціальні заходи запобігання злочинності неповнолітніх доповнюють і конкретизують загальні, проте, заходи спеціального попередження вживаються у межах окремих його складових і мають тимчасові межі. В основі поділу спеціальних заходів попередження на групи лежить момент початку їх реалізації, зумовлений ступенем деформації особистості та поведінки неповнолітнього.

Значну роль у запобіганні злочинності неповнолітніх відіграє рання профілактика. Особливу важливість запобіжних заходів актуалізує їх здатність на початковій стадії виявити причини та умови формування протиправної поведінки. Це допомагає виявити осіб, чия поведінка, погляди свідчать про можливість здійснення протиправного діяння; вивчення цих осіб та джерел негативного впливу на них; дослідження можливостей створення сприятливої їм обстановки; усунення джерел шкідливого впливу; виховний вплив на осіб, здатних здійснити злочини; контроль за поведінкою цих осіб та їх способом життя; періодичні перевірки результатів профілактичних заходів. Вищезазначені завдання вирішуються суб'єктами ранньої профілактики злочинності. Як тільки завдання виходять за рамки їх можливостей та компетенції, вони вдаються до допомоги інших суб'єктів ранньої профілактики, які мають реальні засоби впливу на правопорушників підлітків та їх оточення [3, с. 492-493].

Заходи безпосереднього попередження необхідні якщо на попередньому етапі не запобігли формуванню у неповнолітнього схильності до правопорушень, і він почав їх вчиняти. На цьому етапі також відбувається нормалізація умов життя та виховання, оздоровлення середовища. Водночас суттєво посилюється вплив на самого неповнолітнього.

Завдання наступного рівня спеціального попередження – попереджувальний вплив на осіб, які вже вчиняли злочини та піддавалися кримінальному покаранню (заходам, що його заміняли), з метою недопущення їх повернення в злочинне середовище.

Враховуючи, що рання профілактика сприяє формуванню особи дитини, а також завчасному запобіганню переходу неповнолітнього на злочинний шлях, то вона повинна здійснюватися якомога раніше шляхом проведення заходів, які були б зрозумілі неповнолітнім через їхній вік, а також, щоб участь у таких заходах викликав у них інтерес, але водночас має сформуватися негативне ставлення до протиправної поведінки.

Теж саме стосується і вторинної профілактики та профілактики рецидиву, тому що робота, яка має проводитися з неповнолітніми, повинна формувати негативне ставлення до протиправної поведінки, вони мають переосмислити свою поведінку, а тим більше замислюватися про наслідки повторного вчинення правопорушень [4, с. 173-174].

Отже слід зазначити, що питання профілактики правопорушень актуальне завжди, оскільки правопорушення неповнолітніх ставляться до тих проблем, які викликають завжди особливе занепокоєння з боку нашого суспільства та держави. Тим більше, слід враховувати, що наслідком бездоглядності є злочинність неповнолітніх, алкоголізм, наркоманія та інші соціально-небезпечні явища.

Своєчасна профілактика протиправної поведінки має створювати умови для позитивного виховання, розвитку особистості, забезпечення її безпеки, а також своєчасне виявлення типових кризових ситуацій, що виникають у підлітків. Пріоритетний напрямок суб'єктів профілактики є своєчасне попередження протиправної поведінки у вигляді на неповнолітнього, який має негативну поведінку, але ще не вчинив злочин.

Варто зазначити, що заходи попередження, що виділяються, є актуальними і на сьогоднішній день. Зокрема, виділяються заходи як загальносоціальні (підвищення рівня життя неповнолітніх, їхньої культури, свідомості, реалізація прав та законних інтересів неповнолітніх у різних сферах життєдіяльності) та спеціальні (рання профілактика, вторинна профілактика, профілактика рецидиву).

Список використаних джерел:

1. Васильківська І. Запобігання злочинності неповнолітніх в Україні. Право України. 2004. № 1. С. 95-98.
2. Закалюк А. П. Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. 2007. 475 с.
3. Рогатинська Н. З. Особливості кримінально-процесуального провадження в справах про злочини неповнолітніх. Держава і право. 2010. № 47. С. 492-498.
4. Сметаніна Н. В., Граб Т. В. Кримінологічна характеристика злочинності неповнолітніх: сучасні тенденції. Право і суспільство. 2018. № 6 (2). С. 173-177.

**Господарське право. Господарське процесуальне право.
Екологічне право. Земельне право. Аграрне право.
Фінансове право. Банківське право**

**КОНСТРУКТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ
ВИЗНАЧЕНОСТІ ПОДАТКУ ЗГІДНО ПОДАТКОВОГО
ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ**

Дутчак Антон Ігорович
аспірант I року навчання кафедри публічного права,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна
ORCID: 0009-0006-6247-9733

Науковий керівник: Пацурківський Петро Станіславович
доктор юридичних наук, професор,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3974

Вступ. Принцип юридичної визначеності Венеційська Комісія віднесла у своїй доповіді «Верховенство права» на 86-му пленарному засіданні 25-26 березня 2011 р. до числа шести його консенсусно схвалених нею елементів, які втілюють у собі квінтесенцію мегапринципу верховенства права. Більше того, розкриттю його сенсу Комісія приділила найбільше уваги, що вказує на його виключно важливі світоглядну та методологічну функції навіть серед шести вищезазначених принципів верховенства права [1, С. 178-179]. Адже право поза межами його визначеності перестає бути мірилом правомірної поведінки. Тому вимога юридичної визначеності є загальноправовою максимою.

Особливо високі вимоги постають перед юридичною визначеністю правових приписів у таких винятково чутливих сферах суспільного буття, як кримінальне чи податкове право, що перебувають на охороні найфундаментальніших цінностей суспільства та особи. До прикладу, ще основоположник теорії оподаткування Нового часу Адам Сміт у своєму трактаті «Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй» сформулював таку максиму: «Точна визначеність того, що кожна окрема особа мусить платити, у питанні оподаткування видається справою такої великої ваги, що вельми значний ступінь нерівномірності, як це ... впливає з досвіду всіх народів, є набагато

меншим злом, ніж дуже мала міра невизначеності» [2, С. 506]. Згодом це стало принципом усіх податкових систем держав світу, й України в тім числі, але кожна з них втілює його у практику по своєму.

Метою дослідження є з'ясування конструктивних особливостей юридичної визначеності податку згідно податкового законодавства України.

Методологічною основою дослідження обрано системний підхід та структурно-функціональний метод аналізу предмету пізнання.

Виклад основних результатів дослідження. Більшість держав світу, як переконує суспільна практика, вдаються до регулювання податкових відносин за допомогою головно законодавства. Україна не є винятком у їх ряду. Згідно ст. 3 Податкового кодексу України (далі – ПКУ) фундамент її податкового законодавства складається з Конституції України, ПКУ і Митного кодексу України, а також інших законодавчих актів [3]. В свою чергу, основний масив цього пласту законодавчої матерії, як зазначено у п. 1 ст. 1 ПКУ, являє собою Податковий кодекс України [3]. Ще більше посилює це положення п. 1 ст. 2 ПКУ, у якій йдеться про те, що будь-яка зміна приписів цього кодексу може здійснюватися виключно шляхом внесення змін до нього [3]. У вищезазначених положеннях міститься ціннісна матриця, що визначає світоглядні та методологічні підходи Української держави до конструювання нею юридичної визначеності податку. Інструментом такого конструювання виступають винятково норми позитивного права, точніше кажучи – норми спеціального податкового законодавства. Це широке розуміння юридичної визначеності податку згідно податкового законодавства України.

Найбільш стисле своє закріплення воно знайшло у ст. 4 ПКУ. Відповідно до неї, основними елементами юридичної визначеності податку є: загальність оподаткування; рівність платників податку перед законом та заборона податкової дискримінації; невідворотність юридичної відповідальності за порушення податкового законодавства; презумпція правомірності рішень платника податку у разі можливості множинного трактування його прав і обов'язків; фіскальна достатність; соціальна справедливість; економічність, нейтральність, стабільність оподаткування; рівномірність і зручність сплати податку для його платника; єдиний підхід до встановлення податків і зборів [3]. Інакше кажучи, це і є основоположні засади (принципи) податкового законодавства України. Їх парадокс полягає в тому, що серед них відсутній окремо сформульований принцип юридичної визначеності податку, не дивлячись на те, що закріплені у ст. 4 ПКУ основні засади податкового законодавства в цілому розкривають його зміст. Цей парадокс можна пояснити тим, що на час ухвалення ПКУ Венеційською Комісією ще не були сформульовані

основні принципи верховенства права – останні у їх нинішньому розумінні з'явилися у 2011 р.

Власне розуміння юридичної визначеності податку у її вузькому (буквальному) розумінні український законодавець виклав у ч.1 с. 7 ПКУ. Воно охоплює визначення під час встановлення податку таких його елементів: 1) платника податку; 2) об'єкта оподаткування; 3) бази оподаткування; 4) ставки податку; 5) порядку обчислення податку; 6) податкового періоду; 7) строку і порядку сплати податку; 8) строку і порядку подання звітності щодо обчислення та сплати податку [3].

Уже довоєнна практика оподаткування в Україні засвідчила, що ці елементи податку є плинними та постійно змінюються, вимагаючи від законодавця внесення відповідних змін в ПКУ. Незрівнянно більшої динаміки аналогічні зміни елементів податку, які є відображенням його визначеності у вузькому розумінні цього слова, набули в умовах воєнного стану. Тобто, позитивна форма фіксації цих елементів податку, що мають забезпечувати його визначеність у невизначених умовах воєнного стану, де-факто перетворюється у свою протилежність та породжує додаткові проблеми у податковій політиці держави. Чи є альтернатива такому стану речей?

Передусім зазначимо, що саме такий підхід до розуміння юридичної визначеності податку демонструє й вітчизняна правова доктрина. До прикладу, у нещодавньому загальнотеоретичному дослідженні Г. З. Остапенко зазначила, що «правова визначеність досягається зазвичай надмірним законодавчим врегулюванням» [4, С. 195]. В цьому ж методологічному ключі мислять забезпечення правової визначеності у податковому праві України також О. Р. Барін [5], О. Д. Гетманцев [6] та інші його дослідники. Але, як зазначає Р. О. Гаврилюк, пошуки якомога більшої визначеності податкового права «на шляху все ретельнішої та детальнішої регламентації податкових відносин уже перебувають на межі розумного і при подальших зусиллях правотворчих інституцій у цьому ж напрямку загрожують настанням протилежного ефекту» [7, С. 209].

Тобто, знайти завчасно ефективну законодавчу відповідь на одвічно плинні виклики податково-правової дійсності стає по суті неможливим, особливо в умовах воєнного стану. Тому, очевидно, має рацію Дж. А. Джонсон, який вбачає вихід із цієї ситуації в запровадженні «динамічної системи абстрактних принципів податкового права» [8, Р. 69.]. П. П. Пацурківський, в свою чергу, резюмує, що тільки таке податкове право може вважатися розумним і справедливим [9, С. 169].

Висновки. Український законодавець при конструюванні юридичної визначеності податку іде головно по шляху абсолютизації нормативного забезпечення цього процесу, проте процесуальна природа податкового права не дозволяє досягти в цей спосіб належного рівня його юридичної визначеності. Максими розумності і справедливості податкового права вимагають доповнити цей підхід виробленням системи гнучких принципів, які в сукупності із юридичними нормами будуть спроможні досягти необхідної міри юридичної визначеності податку.

Література:

1. Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеційська Комісія). Верховенство права. Доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25-26 березня 2011 року). Право України. 2011. №10. С. 168-184.
2. Адам Сміт. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй. Київ: Port-Royal, 2001. 594 с.
3. Податковий кодекс України. Закон, Кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI в редакції від 01.03.2024, підстава – 3553-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
4. Остапенко Г. З. Принцип правової визначеності: теоретико-прикладні засади: монографія. Київ. Парлам. вид-во, 2023. 460 с.
5. Барін О. Р. Принцип визначеності податків і зборів як базовий принцип системи оподаткування, що має конституційно-правове забезпечення. Право і суспільство. 2016. № 1. Ч. 2. С. 74-79.
6. Гетманцев О. Д. Стабільність та визначеність податкового права. Часопис Київського університету права. 2016. №2. С. 84-89.
7. Податкове право Європейського Союзу як цінність: колективна монографія / Р. О. Гаврилюк, П. С. Пацурківський, В. В. Хохуляк та ін.; за ред. проф. Гаврилюк Р. О. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2024. 806 с.
8. Jones J. A. Tax Law: Rules or Principles. *Fiscal Studies*. 1996. Vol. 17, N 3.
9. Пацурківський Петро Петрович. Мій погляд на право. Збірник наукових праць. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 280 с.

ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОГРАМ ДЛЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Конончук Богданна Ростиславівна
здобувачка освітнього ступеня
бакалавра юридичного факультету
Хмельницького університету управління
та права імені Леоніда Юзькова

Сторожук Ірина Петрівна
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління
та права імені Леоніда Юзькова
ORCID: 0000-0003-3104-6071

Інтернет-адреса публікації на сайті:
https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3965

Анотація: досліджено питання фінансування соціальних програм для внутрішньо переміщених осіб (ВПО) під час воєнного стану в Україні. Вивчено основні законодавчі акти, які регулюють права та обов'язки держави щодо надання соціальної допомоги ВПО, а також джерела фінансування цих програм. Окремо проаналізовано основні напрями соціальної підтримки, включаючи житлові субсидії, соціальні виплати, медичну допомогу та працевлаштування. Увага приділена ролі міжнародних організацій у забезпеченні фінансових ресурсів для підтримки ВПО.

Ключові слова: фінансування, соціальні програми, внутрішньо переміщені особи, воєнний стан, соціальні виплати, житлові субсидії, медична допомога, міжнародна допомога, працевлаштування.

Фінансування соціальних програм для внутрішньо переміщених осіб (ВПО) під час воєнного стану є важливим елементом соціальної політики держави. Воєнні дії на території України призвели до масових переміщень громадян, що зумовило необхідність створення та фінансування програм, спрямованих на підтримку цих осіб, забезпечення їхніх базових потреб, соціального захисту та інтеграції у нові громади.

Основою законодавчого регулювання у цій сфері є Закон України "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб" (№1706-VII від 20.10.2014 р.) [1], який визначає основні права та гарантії для ВПО, а також обов'язки держави щодо забезпечення соціальної підтримки таких осіб. У Законі передбачено, що держава зобов'язана забезпечити житлом, соціальними виплатами, доступом до медичної

допомоги та працевлаштуванням тих громадян, які були змушені залишити свої домівки через воєнні дії.

Фінансування соціальних програм для ВПО здійснюється за рахунок державного бюджету, міжнародної допомоги, а також за рахунок місцевих бюджетів. У воєнний час це фінансування набуває критичного значення, оскільки збільшуються потреби в допомозі та підтримці великої кількості переміщених осіб. Основні напрями фінансування включають:

Житлові субсидії та компенсації за тимчасове проживання. ВПО мають право на отримання допомоги для покриття витрат на оренду житла або компенсацію за тимчасове проживання. Згідно з постановами Кабінету Міністрів України, держава надає цільову допомогу для цих цілей, яка покриває певну частину витрат на оренду або проживання у спеціально відведених приміщеннях. Також, відповідно до статті 9 Закону України "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб" держава гарантує зареєстрованим внутрішньо переміщеним особам право на отримання комунальних послуг, електричної та теплової енергії, природного газу в місцях компактного поселення за відповідними тарифами, встановленими на такі послуги та товари для населення [1].

Соціальні виплати та допомога. ВПО мають право на отримання грошової допомоги для покриття базових потреб, таких як харчування, одяг, ліки тощо. Ці виплати забезпечуються через Державний бюджет України та координуються Міністерством соціальної політики. У зв'язку з введенням воєнного стану, розміри таких виплат можуть коригуватися залежно від фінансових можливостей держави та кількості ВПО [2].

Медична допомога. ВПО отримують право на безкоштовну або частково покриту медичну допомогу в державних медичних закладах. Також передбачається забезпечення осіб, що мають хронічні захворювання або потребують спеціалізованої допомоги, відповідними ліками та лікуванням.

Підтримка працевлаштування. Держава надає допомогу ВПО у пошуку роботи, включаючи перекваліфікацію та професійне навчання. Фінансування таких програм також здійснюється через спеціальні державні фонди та за підтримки міжнародних організацій, таких як Міжнародна організація праці (МОП) та Агентство ООН у справах біженців (UNHCR).

Окрім державного фінансування, значну роль у підтримці ВПО відіграють міжнародні організації та донори, які надають гуманітарну допомогу, а також фінансові ресурси для реалізації соціальних програм. Зокрема, ООН, Європейський Союз та інші міжнародні інституції виділяють кошти на програми з житлової допомоги, надання соціальних послуг, медичну підтримку та психологічну реабілітацію для ВПО [3].

Як згадувалося раніше, внутрішньо переміщені особи (ВПО) в Україні мають право на грошову допомогу, що надається за рахунок міжнародних організацій, таких як ООН, Червоний Хрест, UNICEF тощо. Ця фінансова підтримка призначена для покращення умов життя ВПО, які постраждали внаслідок війни та інших кризових ситуацій.

Для отримання допомоги необхідно відповідати певним критеріям та звертатися до органів соціального захисту або організацій, що надають підтримку. Документи, які потрібні для отримання допомоги, включають:

- Паспорт;
- Довідку про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи (ВПО);
- Заяву про отримання допомоги.

Міжнародні організації забезпечують фінансову підтримку через спеціальні програми та проекти, спрямовані на задоволення основних потреб таких осіб, зокрема це харчування, житло та медичне обслуговування [4].

Таким чином, фінансування соціальних програм для внутрішньо переміщених осіб під час воєнного стану є багатокomпонентною системою, яка включає як державні, так і міжнародні ресурси. У контексті тривалих воєнних дій, питання забезпечення фінансової стабільності та ефективного використання цих ресурсів стає все більш важливим для забезпечення соціальних гарантій для ВПО.

Література:

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2015, № 1, ст. 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>.
2. Навресь, А. Р. (2024). Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб в умовах війни.
3. Стельмащук, Ю. (2024). Адаптація системи соціального страхування до умов воєнного конфлікту в Україні. Матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції „Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах “: зб. тез доповідей, 14-17.
4. Надання грошової допомоги внутрішньо переміщеним особам за рахунок коштів міжнародних організацій. Wiki.legalaid.gov.ua. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Надання_грошової_допомоги_внутрішньо_переміщеним_особам_за_рахунок_коштів_міжнародних_організацій

БЕЗОПЛАТНА ПРИВАТИЗАЦІЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК ЧЛЕНАМИ ФЕРМЕРСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Сокол Марія Василівна

кандидат юридичних наук, доцент,

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ORCID: 0000-0001-6820-3347

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3962

Закон України “Про фермерське господарство” виділяє три підстави безоплатної приватизації земельних ділянок членами фермерських господарств [1, ст. 13]. Першою серед них є загальна норма, яка поширюється не лише на членів даного суб’єкта господарювання, а й на будь-якого дієздатного громадянина України, який досягнув 18-ти років, має відповідну освіту чи досвід роботи у сфері сільського господарства та звернувся із клопотанням до уповноважених органів з метою приватизації земельної ділянки в межах земельної частки (паю) для ведення фермерського господарства.

Друга підстава впливає також із згаданої статті, де визначається, що членам фермерських господарств передаються безоплатно у приватну власність із раніше наданих їм у користування земельні ділянки у розмірі земельної частки (паю) члена сільськогосподарського підприємства, розташованого на території відповідної ради [1, ст. 13]. Дане положення стосується випадків, коли починаючи із 1992 року, громадяни України отримували земельну ділянку для ведення селянського (фермерського) господарства на праві постійного користування, а після реєстрації юридичної особи таке титульне право переходило до новоствореного господарства. Варто зауважити, що Закон не конкретизує переліку членів такої юридичної особи, часу набуття ними членства, наявності статусу засновника чи голови фермерського господарства.

Правова позиція Верховного суду у зазначеному випадку є досить змінною. Так, у постанові Великої палати Верховного Суду від 23.06.2020 року у справі № 922/989/18 вказано, що з моменту державної реєстрації фермерського господарства громадянин – засновник господарства втрачає право постійного користування земельною ділянкою, оскільки обов’язки землекористувача переходять до юридичної особи [2]. Згодом цей підхід було застосовано і в постанові Касаційного адміністративного суду від 01.10.2020 року у справі № 120/4116/19-а із додатковим формулюванням, що кожен член фермерського господарства має право отримати безоплатно у власність частину земельної ділянки, що перебуває у користуванні фермерського господарства [3].

Проте, незабаром Верховний Суд у справі № 817/1911/17 від 03.11.2021р. відступив від своїх попередніх правових висновків, що земельні ділянки, надані голові фермерського господарства після його створення, перейшли у користування фермерського господарства, а також закріпив позицію, що у члена фермерського господарства не виникає право користування земельною ділянкою, яка була надана органом місцевого самоврядування чи іншим уповноваженим державним органом засновнику у користування для створення такого господарства [4].

Новий судовий прецедент було створено рішенням Верховного Суду у справі № 633/408/18 від 20 червня 2023 року. Велика Палата дійшла висновку, що член фермерського господарства, який отримав земельну ділянку в користування для створення фермерського господарства й раніше не набув права на земельну частку (пай), може приватизувати цю земельну ділянку в межах розміру земельної частки (паю) за умови припинення права користування нею фермерським господарством.

Якщо ж член фермерського господарства не отримував у користування земельну ділянку для його створення, а лише ввійшов до складу членів цього господарства, він має право отримати у власність земельну ділянку в передбаченому законом розмірі, проте в загальному порядку, зокрема із земель, які не перебувають у власності чи користуванні фермерського господарства [5].

Проаналізувавши останні рішення Верховного Суду у зазначених справах, цілком логічно напрошується висновок, що громадянин України досягнувши 18-ти років може реалізувати надане йому право на безоплатну приватизацію земельної ділянки для ведення фермерського господарства із будь-яких земель державної та комунальної власності сільськогосподарського призначення, крім тих, якими він вже користується та обробляє будучи членом даного господарства. У зв'язку із цим, вважаю що такий підхід прямо суперечить ст. 13 ЗУ “Про фермерське господарство” тим самим створюючи додаткові проблеми у правозастосовній діяльності та наділяючи землекористувачів різним обсягом прав, що є недопустимим.

Врешті третя підстава передбачає безоплатну передачу у приватну власність у рахунок земельної частки (паю) земельної ділянки, на якій розташовані житлові будинки, господарські будівлі та споруди. Згідно законодавства фермерське господарство може побудувати будинки для своїх членів, на наданій для користування частині земельної ділянки з якої забезпечується зручний доступ до всіх виробничих об'єктів господарства та здійснити відчуження таких будиночків своїм членам.

Проте, варто зауважити, що суб'єкт приватизації може скористатися лише однією із передбачених підстав за умови, що він раніше не набув права на земельну частку (пай) як член сільськогосподарського підприємства земля та майно якого перебувало у колективній власності та було розпайовано.

Література:

1. Про фермерське господарство : Закон України від 19. 06. 2003 р. № 973-IV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15>
2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23.06.2020 року у справі № 922/989/18. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/90458880>
3. Постанова Верховного Суду Касаційного адміністративного суду від 01. 10. 2020 року у справі № 120/4116/19-а. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=91919312&red=100003e5fd6b8638acabddff5731c915370d2a&d=5>
4. Постанова Верховного Суду Касаційного адміністративного суду від 03.11.2021р. у справі № 817/1911/17. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/100856573>
5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20 червня 2023 року у справі № 633/408/18 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/C025324>

**ЕКСТРАВЕРТНІСТЬ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ
(ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ)**

Пацурківський Петро Петрович
студент I курсу магістратури Навчально-наукового
інституту права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-3137-5046

Інтернет-адреса публікації на сайті:
https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3969

Вступ. В українській цивілістиці вже сформувався усталений підхід до позиціонування речового права власності та права інтелектуальної власності як якісно відмінних між собою систем. Зокрема, офіційна доктрина цивільного права переконливо демонструє, що вони принципово відрізняються одна від одної їх об'єктами, основними властивостями, режимами їх правового регулювання, його парадигмальними матрицями. Ці аспекти вищезазначених системних правових утворень знайшли певне відображення й у вітчизняній науці цивільного права [1; 2; 3; 4]. Але є і деякі фундаментальні відмінності між ними, які наразі ще не знайшли їх належного пізнання і висвітлення вченими-цивілістами.

На нашу думку, це стосується головно цілей вищезазначених систем, передусім їх ієрархічної та горизонтальної структур, їх ролей та функцій як антропосоціокультурних кодів цих систем, фундаментальних потреб та інтересів відповідних суб'єктів права як носіїв цих цілей. Так, якщо для суб'єкта речового права власності мета полягає у фактичному правомірному абсолютному пануванні над річчю, яка існує лише для нього, то для суб'єкта права інтелектуальної власності, навпаки, притаманна не лише потенційна можливість його максимального дистанціювання від об'єкта власного творіння, але й артикульоване внутрішнє прагнення такого відокремлення від цього об'єкта на користь використання його іншими суб'єктами цивільних прав. Адже лише в такому випадку у його творця з'являється шанс на одержання правомірної винагороди від використання цього об'єкта права інтелектуальної власності іншим суб'єктом. Саме головно з такою метою зазвичай і створюються ці об'єкти, щоб згодом, як наголошує І. В. Спасибо-Фатєєва, передати їх іншим особам. «В цьому сенсі, – резюмує вона, – право речової власності інтровертне, а інтелектуальної власності –

екстравертне» [5, С. 12-13]. Цей аспект права інтелектуальної власності у вітчизняній цивілістиці досліджений недостатньо.

Метою дослідження є з'ясування суті та природи явища екстравертності права інтелектуальної власності.

В основу **методології дослідження** покладено методи системного та функціонального аналізу явища екстравертності права інтелектуальної власності.

Виклад основних результатів дослідження. Аналіз книги четвертої «Право інтелектуальної власності» Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ), а також спеціального законодавства України у цій сфері суспільних відносин переконує, що екстравертність цього пласту права найбільш концентровано втілена в його категорійно-понятійному апараті. Цей апарат, з одного боку, є несучим каркасом інституту права інтелектуальної власності, уже досягнутого ступеня його пізнання, а з іншого боку, він є найефективнішим інструментом його подальшого дослідження і розвитку. В системі категорій і понять цього інституту права, на нашу думку, ключова роль належить категорії **використовувати**, адже саме за їх допомогою сформульована основоположна мета права інтелектуальної власності, його ціннісна матриця.

Зокрема, в ст. 426 ЦКУ, в якій викладено квінтесенцію вищезазначеної матриці, йдеться про те, що: «Особа, яка має виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності» [6], вправі використовувати його на власний розсуд, але з додержанням при цьому прав інших осіб. Вітчизняний законодавець особливо наголосив, що використання об'єкта права інтелектуальної власності іншою особою може здійснюватися лише з дозволу особи, якій належить **виключне право дозволяти використання** відповідного об'єкта права інтелектуальної власності, за винятками правомірного використання його без такого дозволу, передбачених ЦКУ та іншим законодавством [6]. Ось ця юридична конструкція **виключного права дозволяти використання** об'єкта права інтелектуальної власності його творцем чи правомірним володільцем і є системоутворюючою властивістю явища його екстравертності.

Ще одна властивість цього явища знайшла своє адекватне втілення у ст. 445 «Право на справедливу винагороду за використання твору» ЦКУ : «Автор має невідчужуване право на справедливу винагороду за використання його твору у випадках, в розмірах і на умовах, передбачених законом. Право на справедливу винагороду належить автору твору, а після його смерті переходить до спадкоємців автора» [6].

Без цієї властивості явища екстравертності інституту права інтелектуальної власності – **невідчужуваного права автора на справедливу винагороду за використання його твору** – не тільки

вищезазначене явище, але й увесь цей інститут втрачають власну цінність.

Принагідно зазначимо, що екстравертність права інтелектуальної власності як його властивість наскрізь пронизує більшість статей книги 4 «Право інтелектуальної власності» ЦКУ, а також міститься і в інших його статтях, до прикладу, у ст. 1107, ст. 1112 тощо. Зокрема, у ст. 1117 йдеться про таку форму використання об'єктів права інтелектуальної власності як розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності, а саме про види правочинів, спрямованих на таке розпорядження. Вітчизняний законодавець відніс до цих правочинів: ліцензію на використання об'єкта права інтелектуальної власності; ліцензійний договір; договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності; договір про створення за замовленням та використання об'єкта права інтелектуальної власності; інший правочин щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності [6].

Ст. 1112 ЦКУ містить у собі юридичну конструкцію договору про створення за замовленням та використання об'єкта права інтелектуальної власності. У ній, зокрема, йдеться про те, що одна його сторона (творець) зобов'язується створити об'єкт права інтелектуальної власності згідно вимог другої сторони (замовника) в установленій ним строк. Цей договір визначає способи і умови використання відповідного об'єкта замовником. При цьому законодавець чітко визначає, що оригінал твору, створеного згідно замовлення, переходить у власність замовника, а майнові права інтелектуальної власності на такий твір залишаються за його автором, якщо інше не передбачено договором чи законом. При цьому законодавець категорично заборонив обмежувати право творця цього об'єкта на створення ним інших об'єктів [6].

У спеціальному законодавстві України, присвяченому детальнішому врегулюванню суспільних відносин щодо права інтелектуальної власності, властивість його екстравертності знайшла свій подальший розвиток і конкретизацію, що в свою чергу відобразилося у його категорійно-понятійному апараті. Так, в оновленому Законі України «Про авторське право та суміжні права» з'явилися такі терміни із сфери права інтелектуальної власності, що репрезентують його екстравертність, як: доведення до загального відома публіки; інтерактивне надання доступу і оприлюднення (розкриття публіці); опублікування (доведення до загального відома публіки); прокат; публічне виконання; публічне демонстрування; публічний показ та ряд інших термінів цього смислового ряду [7].

В Законі України «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав» вищезазначений категорійно-понятійний ряд поповнився термінами: дохід

від прав; колективне управління; користувач; правовласник; декларування майнових прав; колективне управління майновими правами суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав тощо [8].

Висновки. Явище екстравертності права інтелектуальної власності, згідно законодавства України, є однією з його основоположних властивостей. З іншого боку, це явище має і власні властивості. Одна з них полягає у виключному праві творця об'єкта права інтелектуальної власності дозволяти його правомірне використання, а інша – у його праві на справедливий винагороду за таке використання відповідного об'єкта.

Література:

1. Шишка Р. Б. Правова охорона інтелектуальної власності: авторсько-правовий аспект. Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2002. 368 с.
2. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту). Хмельницький: Вид-во Хмельн. ун-ту управління та права, 2007. 626 с.
3. Жилінкова О. В. Договірне регулювання відносин щодо інтелектуальної власності в Україні та за кордоном: монографія. Київ, Юрінком Інтер, 2015. 280 с.
4. Якубівський І. Є. Набуття, здійснення та захист майнових прав інтелектуальної власності в Україні: монографія. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2018. 522 с.
5. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 4. Право інтелектуальної власності / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: ЕКУС, 2023. С. 12-13.
6. Цивільний кодекс України. Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
7. Про авторське право і суміжні права. Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text>
8. Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав. Закон України від 5.05.2018 № 2415-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2415-19#Text>

**ФОРМУВАННЯ ПРИНЦИПУ ОДНОШЛЮБНОСТІ
НА ТЕРЕНАХ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ УКРАЇНИ**

Богатюк Оксана Валеріївна

здобувачка ступеня «Доктор філософії»

Донецького національного університету імені Василя Стуса

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3976

Сукупність ідей та положень, що утворюють і формулюють зміст сімейного права, поєднуючи при цьому норми та інститути у єдине ціле, називається принципами або засадами сімейного права. На сьогодні вони закріплені як нормами Конституції України [1], так і нормами Сімейного кодексу України, серед яких одним із визначальних є принцип одношлюбності [2].

Сімейне (шлюбно-сімейне, родинне) право традиційно відносять до найдревніших галузей права, а правила сімейного співжиття почали формуватися ще за доісторичних часів. Українці, будучи автохтонним населенням із давніх часів, протягом століть виробляли власні правила родинного співіснування (стародавні звичаї), а з появою держави у IX ст. ці нормативи стали підґрунтям формування принципів сучасного сімейного права.

Тривалий час в Україні норми сімейного права формували підгалузь цивільного права і залишалися доволі консервативними. Однак, незважаючи на це, саме доба Середньовіччя була періодом становлення та розвитку українського права загалом, і принципів сімейного права зокрема. Неабиякий вплив на процес їх генези справило християнство, запроваджене наприкінці X ст. Як слушно зазначає М. І. Козюбра, «генезис принципів права пов'язаний не з нормативно-державним волевиявленням <...> вони (принципи – примітка наша – О. Б.), як і право, є продуктом людської діяльності. Їх становлення відбувалося у процесі взаємодії, комунікації між людьми, взаємоузгодження їхньої поведінки і взаємовідповідальності за неї разом зі становленням самого права, тобто «знизу», у межах єдиного цілісного процесу» [3, с. 418].

Одним із первісних принципів сімейного права, що почав формуватися за доби раннього Середньовіччя на теренах сучасної України був принцип одношлюбності (моногамії). Традиційним явищем для дохристиянського періоду було багатоженство, а саме наявність у чоловіків декількох дружин. Про ці факти нам відомо із літописних свідчень: літописець вказує, що в'ятичі, сіверяни та радимичі мали по дві, а інколи й по три дружини. Загальновідомим є факт, що князь Володимир Великий до хрещення офіційно мав п'ять дружин та близько вісімсот наложниць [4, с. 160].

Так само за язичницької доби допускалися купівля, викрадення («умикання») і приведення нареченої. Ще протягом XI – XII ст. доісторичні форми шлюбу шляхом «умикання» зустрічалися в окремих місцинах Київської Русі, однак вже на теренах Київської та Переяславської земель стали анахронізмом та зберігалися виключно у формі весільного обряду [5, с. 34].

Опісля хрещення Русі у 988 р. вимога з боку держави щодо дотримання принципу одношлюбності набуває формального закріплення насамперед у приписах церковного законодавства. Так, згідно ст. 2 і 17 Церковного Статуту князя Ярослава законною дружиною визнавалася лише одна, друга мала б понести покарання – постриг у черниці, а чоловік-багатоженець заплатити штраф на користь держави і церкви. Щодо викрадення нареченої, то за княжої доби це діяння за ступенем суспільної небезпечності прирівнювалося до зґвалтування [6, с. 37-40].

Разом із цим правники-історики зауважують, що принцип одношлюбності ще доволі тривалий час не віднаходив підтримки у середовищі українського суспільства [7, с. 179]. Держава і Церква всіляко намагалася боротися з цим пережитком, розглядаючи подібні діяння як посягання на публічний порядок та суспільну мораль. Чоловіків-багатоженців за певних випадків навіть прирівнювали до перелюбників, називаючи «блудниками» (як до речі і жінок – «блудницями»). Подібні новели знаходимо у Церковних Статутах князів Володимира і Ярослава (наприклад, ст. 13, 15, 19, 20-28) [7, с. 37-40]. Вже у XVI ст. законодавець відносив перелюбство до категорії особливо тяжких кримінальних правопорушень (злочинів) з підвищеним ступенем суспільної небезпечності, відтак і покарання було передбачене доволі суворе – смертна кара [8, с. 345-346].

Таким чином, протягом розглядуваної доби із IX ст. і до середини XVII ст. одношлюбність стала одним із базових підгалузевих принципів сімейного права, а відтак жінка і чоловік одночасно могли перебувати лише в одному шлюбі як де-юре, так і де-факто. Аналогічний зміст цього принципу ми знаходимо і у сучасному законодавстві – ст. 25 СК України [2].

Список використаних джерел:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30. Ст. 141.
2. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р., № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2002, № 21-22, ст. 135.
3. Козюбра М. І. Практична філософія права: Монографія. К.: «ДУХ І ЛІТЕРА», 2024. 496 с.
4. Головкін О. В. Звичай як джерело сімейного права України: історія та сучасність. *Часопис Київського університету права*. 2014/1. С. 159-163.
5. Мартинюк О. В. Вплив релігії на розвиток інститутів кримінального права України доби Раннього Середньовіччя. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2023. № 2. С. 30-38.
6. Статут князя Ярослава про церковні суди. *Хрестоматія з історії держави і права України*: Навч. посібник. Упоряд.: А. С. Чайковський (кер.), О. Л. Копиленко, В. М. Кривоніс, В. В. Свистунов, Г. І. Трофанчук. К.: Юрінком Інтер, 2003. 656 с. С. 37-40.
7. Мартинюк О. В., Добкіна К. Р., Бадахов Ю. Н. Вплив норм релігії на генезу інститутів кримінального права України періоду Пізнього Середньовіччя. *Наше право*. 2024. № 1. С. 176-181. URL: https://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/NP-2024-1/NP_2024_1_176.pdf
8. Статути Великого князівства Литовського: У 3-х т. Том III. *Статут Великого князівства Литовського 1588 року*: У 2 книгах. Кн. 2. За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична л-ра, 2004. 568 с.

**УКРАЇНСЬКА ГОЛОВНА ВИЗВОЛЬНА РАДА:
СУЧАСНА ВІТЧИЗНЯНА ІСТОРІОГРАФІЯ (ВИБРАНІ АСПЕКТИ)
(До 80-річчя утворення УГВР)**

Ухач Василь Зіновійович

кандидат історичних наук, доцент

кафедри теорії права та конституціоналізму,

Західноукраїнський національний університет

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3967

Цьогоріч українська громадськість відзначає 80-чя з дня утворення Української Головної Визвольної Ради (далі – УГВР). Цілісне, об’єктивне відтворення діяльності УГВР і її ролі у генезі українського національно-визвольного руху вимагає системного аналізу, міждисциплінарного підходу, використання новітнього методологічного інструментарію.

Незважаючи на певну активізацію досліджень з теми УГВР перед кожною черговою ювілейною датою, в українській історіографії відсутня окрема наукова розвідка, в якій би комплексно було проаналізовано напрацювання вітчизняних науковців. Зрештою, для пересічного громадянина, діяльність УГВР не є широковідомою, хоча в останні 15-20 років історія утворення і діяльності підпільного українського уряду повстанської держави, знайшла своє відображення в цілому ряді досліджень, збірниках документів, мемуаристиці.

З новітніх досліджень, в яких зроблена спроба подати історіографічний аналіз діяльності УГВР, слід виокремити ряд публікацій наукового співробітника Центру досліджень визвольного руху В. Мороза. Правовий аналіз установчих документів УГВР належить І. Бойку [1]. На окрему увагу заслуговує науковий доробок полтавського правника та історика О. Панченка. Окрім біографічних публікацій про діячів УГВР [2] доктору праву О. Панченку належить одна з перших спроб узагальнення діяльності УГВР, розкриття її міжнародного значення у презентації українського визвольного руху у вільному світі в роки Другої світової війни та післявоєнний період.

Сучасна вітчизняна історіографія (праці І. Патриляка, А. Русначенка, А. Кентія, Т. Андрусика, Ю. Киричука, А. Боляновського, О. Стасюк, В. В’ятровича [6] та ін.) теж не оминула теми УГВР, проте, в усіх цих працях центральному керівному органу національного опору, приділена загалом фрагментарна увага. В останні роки помітне зростання уваги до наукової теми також істориків держави і права (праці О. Панченка, І. Терлюка, Б. Тищика, Я. Тимчишина, В. Ухача [10]), що є важливо,

оскільки компаративістський міждисциплінарний підхід та новітній методологічний інструментарій дають можливість подати об'єктивний аналіз діяльності УГВР.

Документальна база з діяльності УГВР зосереджена у фундаментальній серії «Літопис Української Повстанської Армії», зокрема у п'яти томах – 8, 9, 10, 26, 41, документальному виданні закордонних частин ОУН від 1956 року, що є хронологічно першим виданням джерел, присвяченим діяльності УГВР. У 2009 році під егідою видавництва УПА та редакцією П. Потічного і М. Посівнича вийшло у світ нове видання, що розкриває діяльність підпільного українського парламенту. З-поміж науково-популярних видань про формування і діяльність УГВР доцільно виділити брошуру «Українська Головна Визвольна Рада, 1944-2004: статті, документи, дослідження», видану науковим відділом Братства УПА.

У пропонованій статті поставлено за мету здійснити спробу проаналізувати історіографічний доробок сучасної української історіографії стосовно аналізу внутрішніх та зовнішніх чинників, що зумовлювали необхідність постання УГВР як всеукраїнської репрезентативної інституції.

В українській історіографії достатньо повно та об'єктивно відображено передумови та причини створення УГВР. Системний аналіз дозволяє вибудувати перелік наступних чинників: по-перше, провідна політична сила українського самостійницького руху періоду Другої світової війни ОУН(б) після розгрому гітлерівською Німеччиною у 1941 році Українського Державного правління (далі – УДП) виношувала ідею створення загальнонаціонального українського проводу. Історик В. Дмитрук, опираючись на міркування діаспорного дослідника П. Мірчука, зазначає, що це можна було реалізувати двома шляхами: а) відновити новий склад УДП як керівника визвольною боротьбою українства; б) сформувати новий орган, поклавши на нього функції загальноукраїнського керівництва національним рухом опору [5, с. 703.]; по-друге, швидке розгортання українського визвольного руху, формування підпільних збройних сил УПА актуалізувало нагальну потребу створення загальнонаціонального керівництва боротьбою українського народу за власну державність [6, с. 395], зрештою революційній ОУН щораз складніше було репрезентувати весь спектр політичних поглядів українства; по-третє, досвід праці оунівських кадрів на Великій Україні, рішення третього Надзвичайного Великого Збору ОУН (1943 р.) і як наслідок напрацювання нової визвольної-революційної концепції потребувало чіткої координації дій на міжнародному відтинку

та широкої дипломатичної роботи, а отже стимулювало керівництво ОУН(б) прикласти максимум зусиль консолідаційним процесам на внутрішньому фронті; по-четверте, необхідність створення українських державних органів, оскільки існувала провідна політична організація – ОУН(б), збройні сили – УПА; по-п'яте, зовнішні чинники диктувалися міжнародною ситуацією, зокрема Тегеранською конференцією (листопад-грудень 1943 р.), яка передбачала подальші спільні дії союзників проти Німеччини (відкриття другого фронту) та визначення кордонів повоєнної Європи [7, с. 77].

Слід наголосити, що у сучасній вітчизняній історіографії лише окремі дослідники (О. Стасюк) звертали увагу на політичні вимоги, підґрунтя, що висувалися провідною силою ОУН(б) для об'єднання, а це важливо, оскільки розкриває конфліктне тло консолідаційних процесів з-поміж сил українського визвольного руху. Дослідниця вказує на підґрунтя для об'єднання, висунуте бандерівцями: 1) беззастережне визнання Української самостійної соборної держави як найвищої ідеї українського народу; 2) визнання революційних методів боротьби за українську державу; 3) чітка позиція щодо нацистських і московських зайд як окупантів України; 4) визнання демократії як устроєвого принципу представництва [8, с. 94].

В. Мороз, опираючись на свідчення Л. Шанковського, вказує на два підходи Р. Шухевича щодо особового складу майбутнього керівного органу: по-перше, орган мав би складатися з представників дотеперішніх державних центрів та представників політичних партій, що діяли на західноукраїнських землях до 1939 року [8, с. 94]. Зазначимо, що реалізація такого підходу зазнала краху, бо переговори з А. Лівіцьким, І. Мазепою, Ю. Реваєм успіху не мали. На жаль в українській історіографії «внутрішня кухня» переговорних процесів практично не висвітлена. По-друге, майбутній всеукраїнський орган мав би складатися з представників різних політичних переконань, але заангажованих у визвольній боротьбі ОУН і УПА, які б стояли на позиції визнання необхідності продовження революційної боротьби проти окупантів України – нацистської Німеччини та комуністичного СРСР. Власне цей підхід отримав підтримку. Цілком зрозуміло, що такі критерії «відбору» напрацьовані керівництвом націоналістичного підпілля та повстанської армії цілком задовольняли ОУН(б), оскільки залишали свого роду «контрольний пакет» акцій у бандерівської організації. Львівський історик Ю. Киричук категоричний у своїх висновках, вказував на формальність представництва різних політичних сил в УГВР, оскільки «всіх інших запросили для демократичної прикраси і створення фону

загальноукраїнської партійної єдності» [9, с. 119]. Вважаємо недостатньо обґрунтованою позицію Ю. Киричука, оскільки незважаючи на перевагу на першому Надзвичайному Великому Зборі УГВР членів ОУН і УПА (11 з 20), говорити про контроль ОУН(б) доцільніше з початку осені 1944 року, коли буде заарештовано Президента УГВР Кирила Осьмака, а ряд очільників УГВР переїдуть для праці за кордон.

Робота по створенню та діяльності Ініціативного комітету з підготовки першого Великого Збору УГВР, є чи не найдобротніше висвітлена в українській історіографії. Незважаючи на певний різнобій в даті створення Ініціативного комітету: січень 1944 року (Б. Тищик), весна 1944 року (І. Патриляк, В. Трофимович), М. Головка, І. Терлюк, О. Пагіря, М. Оленковський; друга половина березня 1944 року (В. Мороз), дослідники вказують на мету його створення: а) опрацювати план дій з підготовки Великого Збору УГВР; напрацювати документи для створення всеукраїнського державно-політичного органу; б) підготувати Установчий Збір і накреслити його тимчасову платформу; в) проведення переговорів із тими діячами, які претендували на членство в УГВР [8, с. 94]. У період з 8 по 11 червня 1944 року, зазначає В. Мороз, відбулося розширене засідання Ініціативного комітету за участю 10 осіб де було обговорено хід підготовчої роботи, визначено порядок проведення Великого Збору, погоджено проекти «Універсалу», «Платформи» та «Устрою» [8, с. 96]. Лише окремі дослідники (В. Мороз) вказують на активну допомогу в роботі Ініціативного комітету підготовчої комісії Проводу ОУН(б) (Д. Ребет (голова), В. Охрімович, М. Прокоп) [8, с. 94]. Очевидно, що такий тандем давав можливість тогочасному політичному лідеру самостійницького руху – революційній ОУН свого роду «патрунувати» хід підготовчої роботи у тому числі в напрацюванні базових документів.

Заслужують на детальний аналіз міркування львівського історика В. Мороза, який документально доводить про використання керівництвом повстанської армії назви Головна Визвольна Рада (далі – ГВР) ще з грудня 1943 року. Опираючись на документи, свідчення і спогади В. Мороз приходить до наступних висновків: 1) в грудні 1943 р. і січні 1944 р. «було визначено окремі завдання і засади діяльності ГВР, відповідно до яких ухвалено перші рішення» [10]; 2) рішення ГВР з кінця 1943 р. – на початку 1944 р. були чинними як до створення УГВР (липень 1944 р.), так і після цього, а ключовий вплив на їх прийняття мав Роман Шухевич; 3) «формальне і фактичне існування УГВР слід датувати груднем 1943 – травнем 1954 р.» [10]. Науковець цілком обґрунтовано пов'язує кінцеву дату існування УГВР з арештом В. Кука – останнього її члена на

українських землях і голови уряду (Генерального Секретаріату), оскільки «Тимчасовий устрій УГВР» (п. 12) місцем праці підпільного українського парламенту визначав тільки українські землі, а для праці за кордоном могли бути делеговані тільки окремі члени УГВР з певними (окремими) дорученнями. Такі програмні постулати практично унеможливлювали перетворення УГВР на емігрантську організацію. В. Мороз також не заперечує діяльності Закордонного представництва Української Головної Ради (далі – ЗП УГВР), ні т. зв. Середовища УГВР, але цілком виправдано називає останніх «реалізатором» завдань «матірної» УГВР, оскільки правова оцінка програмових засад УГВР не дає підстав вважати ні ЗП, ні Середовище УГВР «[...] за представника чи спадкоємця керівного органу національно-визвольної боротьби ОУН і УПА» [10].

Таким чином, керівництво воюючої України ще на етапі боротьби за незалежність взяло в основу розбудови системи державного управління один з базових принципів демократії – поділ влади на три гілки – законодавчу, виконавчу і судову, що незважаючи на воєнні умови, було рішучим кроком відмови від елементів авторитаризму і розкривало базові засади майбутнього державно-правового устрою незалежної України. Правова база створена УГВР являла якісно новий, вищий етап розвитку українського визвольного руху, що увібрав здобутки і досягнення попередніх етапів.

Література:

1. Бойко І. *Центральні органи підпільного апарату в Україні періоду Другої світової війни*. Рогатин, 1993.
2. Панченко О. *Микола Лебедь (Життя. Діяльність. Державно-правові погляди)*. Лохвиця: «Кобеляки», 2001; Панченко О. *Українська Головна Визвольна Рада. ЗП УГВР – ГС ЗС УГВР – Середовище УГВР (документи, інформації, словник імен)*. Гадяч: Вид-во «Гадяч», 2001. 415 с., Саламін Д. Зовнішньополітичні орієнтації УГВР (1943-1954 рр.). URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/66552/11-Salamin.pdf?sequence=1> (дата звернення 27.09.2024).
3. Патриляк І. К. *«Перемога або смерть»: український визвольний рух у 1939-1960-х рр.* Центр досліджень визвольного руху. Львів: Часопис, 2012. 512 с; Русначенко А. Перший Великий Збір УГВР та його місце в українській революції. В кн.: *Від імперії до України*. Київ: [Українська видавнича спілка], 2009. 364 с.
4. Ухач В. З. Підпільний український парламент (УГВР): сучасна українська історіографія (вибрані аспекти). *Порівняльно-аналітичне право. Електронне наукове фахове видання*. 2016. № 4. С. 53-59; Ухач В.

Державотворча діяльність УГВР – всеукраїнського верховного органу національно-визвольної боротьби 40-50-х років ХХ ст. (історіографічний дискурс). *Актуальні проблеми правознавства. Збірник наукових праць ЮФ ТНЕУ*. 2016. Випуск 4. С. 15-21.

5. Дмитрук В. Г. *Вони боролися за волю України: монографія*. Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2007. 1027 с.

6. Патриляк І. К., Боровик М. А. *Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду*. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2010. 590 с.

7. Тищик Б. *Становлення української державності на західноукраїнських землях напередодні і в роки Другої світової війни (1937-1945 рр.)*. Тріада Плюс, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2006. 92 с.

8. Мороз В. Історія створення і діяльності Української Головної Визвольної Ради. *Визвольний шлях*. 2004. Кн. 7. С. 68-106.

9. Киричук Ю. До питання утворення УГВР. *Українське державотворення: уроки, проблеми, перспективи: Матеріали наук.-практ. конф.*, 22 листопада 2001 р. Львів: [б.в.], 2001. Ч. 1. С. 119-122.

10. Мороз В. До початків діяльності Української Головної Визвольної Ради. URL: dspace.buv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/65011/15-Moroz.pdf?seduense=1 (дата звернення 29.09.2024).

РОЗВИТОК ОСВІТИ В ЧЕСЬКІЙ ДЕРЖАВІ В ДОБУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Гайчук Каріна Олегівна

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія), факультет історії та міжнародних відносин, Ужгородський національний університет

Науковий керівник: Товтин Яна Іванівна

доцент, факультет історії та міжнародних відносин, Ужгородський національний університет

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3964

Початки освіти на території Чеської держави припадають на IX століття й пов'язані з Великоморавським князівством. Історія освіти тут тісно пов'язана з християнством, яке принесло не тільки нову віру, а й Святе письмо, без якого тоді був неможливий подальший розвиток знань. Але народ не зрозумів і не бажав прийняти латинську месу, яку пропагував Рим і німецькі священники з єпископства Пассау. Тому князь Ростислав (846-869) звернувся до папи, щоб він прислав до Моравії здібних учителів віри. Але його прохання не було задоволено, тому він відрядив гінців до імператора Михаїла в Константинополь. У 863 році Василевс Михаїл прислав досвідчених місіонерів – братів із Солуня Константина й Мефодія.

Обидва слов'янські проповідники виступали не тільки як поширювачів християнства, а й як «перші вчителі народу». Оскільки моравани не мали власної писемності, то ще до від'їзду в Моравію Константин створив першу слов'янську абетку – «глаголицю». Він також переклав частину Біблії та деякі релігійні тексти з грецької на старослов'янську мову. Брати створили також перші школи, в яких викладали старослов'янську мову. Це призвело до поширення освіти. Навчання проводив священник і таким чином готував учнів до хрещення. Отже у Великій Моравії, а потім і в Чехії були засновані перші школи.

Тут варто нагадати маловідомий, але важливий факт. До цього часу текст Біблії написаний лише єврейською, грецькою та латинською мовами. Четвертий переклад був з грецької мови на кирилицю. Тобто з оригінального тексту, а не латинського перекладу. Таким чином,

кирилиця була другою мовою (після латини), якою було перекладено Новий Завіт, і четвертою мовою, якою принаймні частково було написано Старий Завіт. У 867 році Константин і Мефодій поїхали до Риму, щоб просити папу Адріана II, верховного лідера церкви, заснувати єпископство для слов'янських земель. У Римі Константин захворів, прийняв чернечий постриг, змінив ім'я на Кирило і невдовзі помер. Папа Римський призначив Мефодія архієпископом Моравії та Паннонії.

Одночасно з Моравією християнство поширилося також у Чеських землях і сприяло тут розвитку освіти. Крім слов'янської тут поширювалася й латинська богослужба. Відповідно до повідомлення хроніки Козьми Празького, першою школою в Чехії була латинська школа в Будечі, де навчався св. Вацлав. Перше свідчення про заснування кафедральної школи в Празі при храмі св. Віта датується 1068 р. Історичні записи з 1073 р. подають інформацію про заснування Оломоуцької школи. Відповідно до джерельних повідомлень, в Оломоуці існувала посада каноніка-схоластика або сановника. Серед іншого, він завідував церковними школами. Подібні органи управління навчальними закладами були створені в 1234 році в Брно і в 1248 році в Зноймо. Метою шкіл було опікуватися вихованням і освітою монахів та шляхтичів. Кафедральні школи створювалися також у резиденціях єпархіальних єпископів і часто називалися єпископськими школами.

З середини XIV ст. важливу роль у розвитку освіти став відігравати Празький університет. Заснувати університет намагався ще наприкінці XIII ст. чеський король Вацлав II (1283-1305). Але тоді через протидію шляхти він не зміг реалізувати свій задум. У результаті, університет було засновано в 1348 р. чеським королем та імператором Карлом IV Люксембургом (1346-1378). Цій події передувало видання привілею папи Климента VI, опублікованого у 1347 р., завдяки якому університет міг бути повним, тобто з теологічним факультетом.

Фактичне заснування цього навчального закладу було здійснено грамотою Карла IV Люксембурга від 7 квітня 1348 р. Карл IV також виділив новозаснованому університету низку маєтків для його постійного економічного існування. Це була перша земельна власність університету, зареєстрована в земельних книгах

Празька вища школа була створена за зразком Паризького університету і мала чотири факультети: мистецький, юридичний, медичний та теологічний. Карл IV також відповідав за будівництво професорських гуртожитків і проведення перших університетських лекцій. Найстарішим (і найстарішим гуртожитком) у Центральній Європі є Collegium Carolinum. Поступово для студентів надавалися інші гуртожитки.

За прикладом Сорбонни члени празької університетської спільноти були розділені на земляцтва, т. зв. нації. Це були не національні групи, а спільноти вихідців з того чи іншого регіону. Йдеться про чеське (вихідці з чеських земель, Угорщини й Трансільванія), польське (вихідці з Польщі, Литви, Пруссії, Сілезії, Лужиці, Мейсена та Тюрінгії) баварське (вихідці з південної Німеччини, Рейнської області, Вестфалії, Нідерландів та Австрії) і саксонське (вихідці з Північної Німеччини, данці, скандинави та фіни) земляцтва. Університетом керували німецькі професори, які мали 3 голоси, що належали трьом університетським націям. Проте серед студентів і викладачів зростала кількість чехів, які з невдоволенням ставилися до посилення німецького впливу.

Таке нерівноправне ставлення до чехів було скасоване Кутногорським декретом (1409 р.), виданим Вацлавом IV завдяки магістру Яну Гусу. Університет став виключно чеським закладом і брав активну участь у всіх релігійних суперечках доби гуситських війн. Усі факультети, крім богословського, виступали на підтримку Яна Гуса.

Під час гуситських війн функціонував лише факультет мистецтв. Два роки взагалі не було занять. Після гуситських війн, попри те, що тут працювало кілька авторитетних учених, основним змістом університетського викладання було виховання нових викладачів. Університет був лише тінню своєї слави догуситського періоду. Така ситуація тривала до 1609 року, коли університет був реформований єзуїтами.

Список використаних джерел:

1. Spěváček, J.: Založení University Karlovy. Praha: Melantirch, 1988 МІС – 47385, s. 10, 38.
2. Somr, M.: Dějiny školství a pedagogiky, 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. s. 29.
3. Biskup Gorazd – Z díla (z historických prací mučedníka Gorazda Pavlíka; + 1942). Kapitoly II. a III. Latinská orientace a husitské hnutí. http://www.orthodoxia.cz/dejiny/Gorazd_Z-dila_2-3.htm

ЗМІСТ

Теорія держави і права. Філософія права

Гуд Анна Миколаївна

СПІВВІДНОШЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....3

Полесов Сергій Сергійович

ОСНОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НОВІТНІХ ПЕНСІЙНИХ РЕФОРМ В ЄВРОПІ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЗАСАД СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ.....5

Шипоша Артем Валерійович

ФОРМУВАННЯ РАННЬОХРИСТІЯНСЬКИХ ПОГЛЯДІВ НА СПРАВЕДЛИВУ ВІЙНУ: КЛЮЧОВІ ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ.....13

**Конституційне право. Конституційне процесуальне право.
Адміністративне право. Адміністративне процесуальне право.
Митне та податкове право. Міжнародне право. Муніципальне право**

Качурінер Вікторія Львівна, Пахлеванзаде Альборз

ЕТАПИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ.....23

Коваль Юрій Олександрович

МІСЦЕ ПРИНЦИПУ ЗАКОННОСТІ В СИСТЕМІ ПРИНЦИПІВ ДОКТРИНИ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА.....26

Озорніна Анастасія Володимирівна

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ.....29

Пустовіт Юлія Юріївна

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ФОРМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ.....34

Турченко Марія Андріївна
РОЛЬ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РЕФОРМУВАННІ
МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ:
ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ.....36

Турчинов К.О.
НОВІ ФУНКЦІЇ ПАРЛАМЕНТУ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ
ГЛОБАЛЬНИХ ТРЕНДІВ.....40

**Цивільне та сімейне право. Цивільне процесуальне право.
Комерційне право. Житлове право. Зобов'язальне право. Міжнародне
приватне право. Трудове право та право соціального забезпечення**

Махова Лілія Олексіївна, Виприцький Андрій Олексійович
АЛІМЕНТИ НА УТРИМАННЯ БАТЬКІВ В УКРАЇНІ:
ПРАВОВІ АСПЕКТИ.....44

Породько Вікторія Володимирівна
ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ
МЕХАНІЗМУ ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ
В РЕЗУЛЬТАТІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ.....46

**Кримінальне право. Кримінальне процесуальне право.
Криміналістика. Кримінологія. Кримінально-виконавче право.
Медичне право. Судові та правоохоронні органи. Адвокатура**

Андрушко Ірина Петрівна
SOFT SKILLS (М'ЯКІ НАВИЧКИ) У ПРОФЕСІЇ ЮРИСТА.....52

Гринчак Сергій Васильович
ПОСИЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДРІБНЕ ВИКРАДЕННЯ
ЧУЖОГО МАЙНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ:
ЗАКОНОДАВЧІ НОВЕЛИ.....55

Самсонов Олег Васильович
ЗЛОЧИННІСТЬ У ПРОФЕСІЙНОМУ ФУТБОЛІ: ЗАХОДИ
ПРОТИДІЇ ТА ЗАПОБІГАННЯ.....64

Секо Сергій Олександрович
КРИМІНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ УЧАСНИКІВ
ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ.....67

Третяк Віталій Валентинович
СУЧАСНІ ПРЕЦЕДЕНТИ ТА ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ
У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....70

Чекараміт Катерина Сергіївна
ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ.....73

**Господарське право. Господарське процесуальне право.
Екологічне право. Земельне право. Аграрне право.
Фінансове право. Банківське право**

Дутчак Антон Ігорович
КОНСТРУКТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ
ВИЗНАЧЕНОСТІ ПОДАТКУ ЗГІДНО ПОДАТКОВОГО
ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ.....77

Конончук Богданна Ростиславівна, Сторожук Ірина Петрівна
ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОГРАМ ДЛЯ ВНУТРІШНЬО
ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....81

Сокол Марія Василівна
БЕЗОПЛАТНА ПРИВАТИЗАЦІЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК
ЧЛЕНАМИ ФЕРМЕРСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.....84

**Право інтелектуальної власності та його захист.
Інформаційне право. Інформаційні технології**

Пацурківський Петро Петрович
ЕКСТРАВЕРТНІСТЬ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ
(ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ).....87

Історія держави і права. Історія політичних і правових вчень

Богатюк Оксана Валеріївна
ФОРМУВАННЯ ПРИНЦИПУ ОДНОШЛЮБНОСТІ НА
ТЕРЕНАХ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ УКРАЇНИ.....91

Ухач Василь Зіновійович
УКРАЇНСЬКА ГОЛОВНА ВИЗВОЛЬНА РАДА: СУЧАСНА
ВІТЧИЗНЯНА ІСТОРІОГРАФІЯ (ВИБРАНІ АСПЕКТИ)
(До 80-річчя утворення УГВР).....94

Історія країн світу та міжнародні відносини

Гайчук Каріна Олегівна
РОЗВИТОК ОСВІТИ В ЧЕСЬКІЙ ДЕРЖАВІ В ДОБУ
СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ.....100

Наукове видання

«Актуальні дослідження правової та історичної науки»

Рік заснування – 2018

Видання виходить 10 разів на рік

Відповідальний за випуск *У.О. Русенко*
Комп'ютерне верстання *О.В. Ковальський*

Підписано до друку 17.10.2024
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк на дублікаторі.
Умов.-друк. арк. 4,5. Обл.-вид. Арк 4,95.
Тираж 50 прим.

ГО «Наукова спільнота»
46027, Україна, м. Тернопіль, вул. Загребельна, 23
Ідентифікаційний код 41522543
тел. +380979074970
E-mail: rusenkos@ukr.net

Віддруковано ФО-П Шпак В.Б.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК№7599 від 10.02.2022р.
Тел. 097 299 38 99
E-mail: tooums@ukr.net